

KOOPERATİFÇİLİK

Sayı - Number : 65

TEMMUZ - AĞUSTOS - EYLÜL

1 9 8 4

July - August - September

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU

THE TURKISH CO-OPERATIVE ASSOCIATION was founded at İstanbul University in the year 1931, under the name of the Turkish Co-operative Society (Türk Kooperatifçilik Cemiyeti).

Its headquarters was moved to Ankara in late 1933, and at the beginning of 1934 amended its Statutes in conformance with the conditions prevailing at that date.

The Society changed its name into the «Turkish Co-operative Association» in 1948, and modified its Statutes in conformance with the Law No. 3512. or Associations.

The General Assembly of the Association convened on 30 th May, 1964 and resolved that in the light of its 33 years of experience and in accordance with the requirements of the planned economy era, the Statutes of the Association should be re-written. The new Statutes drawn up accordingly were reviewed and adopted by the General Assembly at its meeting on 27th June, 1965.

The Government declared it as an association serving public interest in 1946. The subject with which the Association is concerned, is theoretical and practical co-operative work. Its object is to propagate co-operative ideas in theoretical and practical fields, to promote the co-operative spirit and ideas, and to support activities in this direction.

In order to achieve the objectives outlined in its Statutes, the Association engages in the following activities :

a. Conduct or cause to be conducted research on the subject of co-operative movement, commission its members or other scholars, experts and authors to write articles and books and prepare summaries of articles and books on subjects pertaining to co-operative movement and publish them.

b. Prepare or cause to be prepared standard states for the various types of co-operatives.

c. Make contacts nationally or internationally among all types of public and private agencies, organizations, associations and persons on the subjects related to co-operative movement, legislation and applications, and express its opinion on these subject either directly or on request.

d. Convene academic meetings and arrange co-operative weeks, festivals and general co-operative conventions.

e. Conduct lectures, courses, seminars and general knowledge competitions in different parts of the country on the subject of co-operatives.

f. Join as member those international organization and associations whose objects are similar to its own.

g. Set up a library in the headquarters of the Association, closely connected with the co-operative movement concept, legislation and application and composed of books, periodicals and brochures in Turkish and foreign languages.

h. Participate in the conversions of international co-operative organizations, attend conferences to be arranged by such organizations and make the Turkish co-operative movement commonly known.

j. Make endeavours to ensure that the concept and application of the co-operative movement is widely diffused, that it develops and takes root, that it is included in the curricula of vocational schools, that chairs on the co-operative movement are instituted in the universities, academies, schools and that institutes specializing in the co-operative movement are founded.

k. Support and sustain the activities and enterprises of existing co-operatives act as guide to them in every respect, and at the request of the member co-operatives in solving their management problems.

KOOPERATİFÇİLİK

ÜÇ AYLIK KOOPERATİF İNCELEMELER DERGİSİ

SAYI : 65

TEMNİZ - AĞUSTOS - EYLÜL

Türk Kooperatifçilik Kurumu Tarafından
Üç Ayda Bir Yayınlanır.

Fiyatı : 175 TL.

Yıllık abone : 700 TL.

Yurtdışı : 1400 TL.

Yazışma Adresi : Türk Kooperatifçilik Kurumu
Mithatpaşa Caddesi 38/A Yenişehir - ANKARA
Tel : 31 61 25 - 31 61 26

Türk Kooperatifçilik Kurumu adına sahibi

Nurettin HAZAR

Yazı İşleri Müdürü

Doç. Dr. Rasih DEMİRCİ

Yayın Komitesi

Başkan : **Kâzım SEÇER**

Raportör : **İrfan Ünver NASRATTINOĞLU**

Üye : **Doç. Dr. Rasih DEMİRCİ**

Üye : **Bülent AKBAŞ**

Üye : **Alâaddin KORKMAZ**

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
Başyazı : Mithat Paşa Hakkında İlmî Toplantılar KOOPERATİFÇİLİK	3 - 7
Tarım Ürünleri Pazarlamasında Kooperatifler / Doç. Dr. Rasih DEMİRCİ	13 - 35
Menfaatler Üçgeni Üzerinde Tartışma / Doç. Dr. Cemil KIVANÇ	36 - 38
Türk Kooperatifçilik Hareketinde Teşkilatlanma sorunları / Orhan ERÇELİK	39 - 47
Tarım Kooperatiflerinin Denetimi ve Ziraat Bankası Koopera- tifler Teftiş Heyeti / Nurettin HAZAR	48 - 68
A. B. D. Tarımının İmkânları, Sovyet Tarımının Meseleleri ve Soyyelerin A. B. D. Tarımına Karşı Artan Bağımlılıklarını / Türkçesi : İsmail Orhan TÜRKÖZ	69 - 91
Haberler	92 - 94

CO-OPERATION

A QUARTERLY PUBLICATION ON COOPERATIVE WORK

Number : 65

JULY - AUGUST - SEPTEMBER

Quarterly Published by the Turkish Co-operative Association

Correspondance Address :

Türk Kooperatifçilik Kurumu

Mithatpaşa Caddesi 38/A Yenişehir — ANKARA

Tel : 31 61 25 - 31 61 26

Proprietor on behalf of the Turkish Co-operative Association

Personsible Editor

Nurettin HAZAR

(The opinions expressed in the articles beling to the authors)

CONTENTS

	Page
Editorial : Sceintific Meetins on Mithat Paşa KOOPERATİFÇİLİK	8 - 12
Cooperatives in the Marketing of Agricultural Products / Doç. Dr. Rasih DEMİRCİ	13 - 35
Discussion on the Triangle of Interests / Doç. Dr. Cemil KIVANÇ	36 - 38
Organization Problems in the Turkish Cooperative Movement / Orhan ERÇELİK	39 - 47
Inspection of Agricultural Cooperatives and Agricultural Bank Inspection Board / Nurettin HAZAR	48 - 68
Possibilities of US Agriculture, Problems of Soviet Agriculture and The Increasing Dependence of Soviet Agriculture to US Agruculture	
From Lester L. Brown / Transtated by : İsmail Orhan TÜRKÖZ	69 - 91
News.	92 - 94

EFEM Matbaacılık ANKARA — 1984

Tel : 29 52 76

Mithat Paşa Hakkında İlmî Toplantılar

Mithat Paşa, 8 Mayıs 1884 günü Taif'te şehit edildiğine göre bu yıl kendisinin ölümünün 100 üncü yıldönümüdür.

Bu vesileyle Türk Kooperatifçilik Kurumunda 20 Mayıs 1984 günü bir anma toplantısı yapılmıştır. (1) Ayrıca Kurum, 19 - 21 Aralık 1984 tarihleri arasında cereyan edecek milletlerarası mahiyetteki XI. Türk Kooperatifçilik Kongresini de **Mithat Paşanın** hatırasına adanmış bulunmaktadır. Kongrenin açış tebliğinin de "**Mithat Paşa İle Başlayan Türk Kooperatifçilik Hareketinde Kaydedilen Gelişmeler**" adını taşıması uygun görülmüştür.

Öte yandan, Türk Tarih Kurumunun 8 - 10 Mayıs 1984 tarihlerinde Edirne'de "**Milletlerarası Mithat Paşa Semineri**" düzenlediğini memnurlukla haber alıyoruz. Seminer'de yerli - yabancı 17 bilim adamının tebliği okunduğu ve T. Tarih Kurumu Başkanı ile Edirne Valisinin birer konuşma yaptıkları bildirilmektedir. Edirne Posta İdaresinin 8 Mayıs 1984 günü, Mithat Paşanın fotoğrafını taşıyan özel bir damga ve zarf kabul etmesi de sevindirici bir olaydır. (2)

Ne var ki, seminerde önemli bir eksiklik olmuştur. Türk Kooperatifçilik Kurumu, buraya bir tebliğle çağrılmadığı gibi, dinleyici veya misafir sıfatıyla toplantıya katılabilmesine imkân vermek üzere kendisine haber bile verilmemiştir.

Edirne'deki seminerin hangi dinleyici kitlesi önünde yapıldığı ve - tebliğ metinleri elimizde olmadığı için - nelerin tartışıldığını ve ne gibi yeniliklerin ortaya konulduğunu bilmiyoruz. Acaba **Mithat Paşa'ya** saygının, sadece lâfla değil, onun eserlerine sahip çıkmakla olabileceği dile getirildi mi?

Anlaşıyor ki, Türk Tarih Kurumu bunca badireden sonra henüz yeterince geniş görüşlülük kazanamamıştır. Herhal-

(1) **Karınca**, sf. 68-69, Haziran 1984/570.

(2) **Karınca**, aynı yerde.

de kendisinden çok, hiç olmazsa kendisi kadar Mithat Paşa üzerinde söz söylemek hakkına ve yetkisine sahip olan Türk Kooperatifçilik Kurumunun varlığından haberdar değildir : Acaba Türk Tarih Kurumu yetkilileri, sayfaları Mithat Paşa ile dolu, iki nüshası (1944/89 - 90 ve 1950/174) "**Mithat Paşa Özel Sayısı**" halinde neşredilen 50 ciltlik "**Karınca**" dergisini de mi görmemiştir? (3)

Türk Tarih Kurumu tarafından olsun, başkaları tarafından olsun, bu gibi ilmi toplantıların tertiplenmesinin olumlu ve faydalı sayılması kabul edilmelidir. Ancak Mithat Paşa hakkında konuşacakların, Türk Tarih Kurumu üyeleri ve Üniversite Öğretim Üyeleri yanında, **Mithat Paşanın** kurduğu müesseselerde yoğrulmuş yetkili elemanlardan, O'nun ilkelerini uygulayıcılardan seçilmesi gerekmez miydi?

Hele seminerde Doğu Bloku ülkeleri tebliğcilerine yer verilmesinden ne beklendiği sorulmağa değer. Bunlara doğruyu söyletmenin bir kazanç olduğu muhakkaktır. Ne var ki, o kişilerin gerçekleri anlatmaları halinde kendi patronlarının hoşuna gitmeyeceğini, ideolojik ve yanlış görüşler ileri sürmeleri halinde ise tebliğlerinin bir anlam taşımayacağını bilmiyen yoktur. Bir misal vermemizi ister misiniz? Bakınız, Mithat Paşa hakkındaki bir yazısında bir Yugoslav profesör, objektiflikle bağdaşıp bağdaşmayacağı tartışılabilir, kendi anlaşılması güç ve çetrefil türkçesiyle ve materyalist görüşlerde neler söylüyor : "Türkiye'nin kendi doğal sınırlarına taşınmasının nedenleri araştırılacak olursa, bu nedenleri ilk önce, ilgili toplumsal ilişkilerle koşullandırılan yetersiz ekonomik gelişmelerde aramak gerekir. Bu aksaklığın ortadan kaldırılması yolunda harcanan çabalar, sultanları da tahttan uzaklaştırma gücüne sahip olan feodal ve gerici bir tabakanın var olması yüzünden başarısızlığa uğratılmıştır." (4)

Mithat Paşa çok yönlü bir Devlet Adamıdır. Petrol çıkarılmasından toprak reformuna, idari ıslahattan Devlet gelir-

(3) **Karınca**, Başyazı, Mayıs 1984/569.

(4) **Milan Vanku**, "Makedonya ve Doburcada Reformcu Mithat Paşa". "Çevren" dergisi, sayı 34, sf. 29-31, Haziran 1982-Prishtine.

lerini yükselten icraata, deniz ulaştırmacılığında dergi ve gazete yayımcılığına, kimsesiz çocuklara barınak ve meslek sağlamaktan sanat adamlarını himayeye, Kanunu Esasi başta olmak üzere birçok kanuni mevzuat hazırlamaktan, eşkiya tenkiline kadar ve daha birçok alanlarda yaratıcı ve etkin hizmetler görmesi, O'nun bu vasfını ortaya koymağa kâfi olsa gerektir. Fakat **Mithat Paşanın** günümüze kadar gelen ve hâlâ dimdik ayakta duran **bankacılık ve kooperatifçilik** alanındaki eserleri, kanaatımızca hizmetlerinin en göze çarpanları ve millet hayatında en kalıcı olanlarıdır. Bilindiği gibi bu eserler şunlardır : Türkiye'ye **Teşkilâtlı zirai krediyi** getirmesi, bu sistemi uygulamak üzere ilk kooperatiflerimiz olan **Memleket Sandıklarını** vücuda getirmesi, böylece **Ziraat Bankasının** temelini atmış olması (1863), ilk kooperatifler Kanunumuz demek olan "**Memleket Sandıkları Nizamnamesini**" kaleme alıp kabul ettirmesi, "**Kooperatifler Müfettişliği**" mesleğini ihdas etmesi (1867), ilk milli bankamız sayılan **İstanbul Emniyet Sandığını** kurması (1868), Bankacılıkta bugün kullanılan kefalet, rehin, ipotek, borç ahlâkı, ödeme gücü, tecil, teminat vb. müesseseleri uygulama alanına koyması.

İşte bu konularda bir siyasi tarih doçent veya profesörünün söyleyeceği fazla bir şey yoktur. Bunu tabii saymak lâzımdır. Çünkü bunlar ihtisas konuları olup, bankacılığı ve kooperatifçiliği ilgilendirir. Bu konulara vâkıf olabilmek için, tarih, hukuk, iktisat, muhasebe, ticari hesap, tarım vb. dallarda nazari bilgi sahibi olduktan sonra yıllarca pratik olarak emek vermek, işin ruhuna inmiş bulunmak lâzımgelir. Başka bir önemli husus, işin heyecanını duymaktır. Bu ise **Mithat Paşa ve Kooperatifçilik sevgisi ve ülküsüyle** olur. Yoksa içten gelmiş olmaz, tebliğler de kuru bir söz kalabalığından ileri gitmez.

Şüphesiz ki, sırf nazari alanda çalışan bilim adamlarımızın da **Mithat Paşa** ile ilgili olarak yapacakları çok işler vardır ki, bunların esasına araştırmalar teşkil etmektedir. Bu araştırmalar arasında ilk ağızda akla gelenler şunlardır :

1) **Mithat Paşa** ve müesseselerine ait bütün hicri ve rumî tarihlerin bugün kullandığımız milâdî tarihe doğru olarak aktarılması başta gelir.

KOOPERATİFÇİLİK

2) Memleket Sandıklarının ilkinin Şehirköyü'nde 1863 yılında değil de 1862 de kurulduğu iddiası vardır. İddianın doğruluk derecesinin araştırılması gerekir.

3) Şehirköyü (Pilot) Memleket Sandığının Kasım ayının bir cuma günü faaliyete geçtiği biliniyor; ancak tarih olarak tam olarak belli değildir. Bunun tesbitine ihtiyaç vardır.

4) Memleket Sandıklarının ve onların devamı olan Menafi Sandıklarının çalışmalarına ilişkin istatistik bilgileri yok denecek kadar azdır. Yazarlarımız, bu Sandıkların Ziraat Bankasına dönüştüğü 1888 - 1889 daki sayısının üzerinde bile birleşmemektedirler. Yorucu incelemeler bazı gerçeklerin ortaya çıkmasına yarıyabilir.

5) **Mithat Paşanın** Ahi Birlikleri esasları ile imece âdetimizin nasıl ve ne derecede tesiri altında kaldığı ve bunlardan faydalandığı başlı başına bir tez konusu olabilir.

6) **Mithat Paşanın** Avrupa gezileri sırasında nerelere gittiği, nerelerde kaldığı, kimlerle görüştüğü, oralarda neleri incelediği ayrıntılı olarak tesbit edilebilirse bundan çok sonuçlar çıkar.

7) **Mithat Paşanın** Niş Valiliğinin Belgrat Vilâyeti ile kıyaslamak istediği (5) dikkate alınarak, Paşanın başka idarecilerden etkilenip etkilenmediği açıklık kazandırılabilir.

8) Balkanlarda yapılan birçok reformların temelini **Mithat Paşanın** icraatına dayandığı, ora yazarlarınca da kabul edildiğine göre, (6) bunun derecesini ve sınırlarını tayin etmek güzel bir ilmi çalışma konusu olabilir.

Bu misalleri çoğaltmak mümkündür. Uzak Batıdan ve Uzak Doğudan Türkiye'ye gelerek Hazinei Evrakta, yeni öğrendikleri bir dil ve yazıda, iğne ile kuyu kazarcasına araştırma yapan ilim aşığı gençler gibi, bizim ilim adamlarının da biraz güç işlere girerek yorulmalarını bekleriz. Daha kısa bir süre önce, Osmanlı Ziraat Bankası Selânik Şubesi arşivlerinde 1915 yılından beri saklanmakta olan 554 eser ile 93 dosyanın

(5) Adı geçen makale.

(6) Aynı yerde.

Yunanistan Cumhurbaşkanı'nın isteği üzerine Makedonya İlimler Cemiyetince incelemeye alındığı haberi ajanslarca Dünya kamuoyuna duyurulmuştu. (7) Bu değerli arşivden niçin biz de faydalanmıyalım?

Tarihimize ışık tutacak böylesine göz nuru ve emek isteyen araştırmaların seyrek de olsa yapıldığını memnunlukla öğreniyoruz. **Bilâl Şimsir**'in Fransız belgeleri üzerinde yaptığı incelemeler buna en belirgin bir misaldir. (8) Edirne seminerinde verilen tebliğler arasında da bu neviden araştırmaların mahsulü yeni buluşlarla karşılaşmamız mümkündür.

Özet olarak şunu ifade etmek isteriz : **Mithat Paşa** ve O'nun eser ve hizmetlerini anlatırken bazı noktalara dikkat etmek lâzımdır. Olayları alt - alta sıralıyarak Siyasi Tarih açısından bilinenleri tekrarlamak bize fazla bir şey kazandırmaz. Daha çok derin araştırmalara dayanan tebliğler sunmak bilim adamlarımızın benimsiyeceği bir yol olmalıdır. Karanlık noktaların aydınlatılması bu suretle mümkün olabilir.

Yukarıdaki açıklamalarımızdan **Mithat Paşanın**, O'nun fikir ve hizmetlerinin aydınlığa çıkarılması gereken daha bir çok yönlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Üniversitelerimizde "**Mithat Paşa Enstitüleri**" kurularak bir an önce çalışmaya başlaması yararlı olacaktır. Hatta bu enstitülerin meşgale alanını Ahi Birliklerine kadar gerilere götürmek de düşünülebilir.

Mithat Paşanın temelini attığı müesseselerden, banka ve kooperatiflerden bugün de varlığını devam ettirenlere ağırlık verilmesi gerçekçiliğin icabı olur. Bu konularda ise, Türk Tarih Kurumu mensupları ve ilim adamlarımızla birlikte ve hatta onlardan da önce bu kuruluşlarda pişmiş meslek adamlarını konuşturmak daha doğru olur.

Son olarak, **Mithat Paşa** meselesinin bir heyecan, ülkü ve samimiyet işi olduğunu belirtelim. Bu samimiyetin ilk işareti ise **Mithat Paşanın eserlerine sahip çıkmaktır**.

Kooperatifçi selâmlarımızla...

KOOPERATİFÇİLİK

(7) 8 Ağustos 1981 günlü "Tercüman" gazetesi.

(8) **Bilâl N. Şimsir**, "Fransız Belgelerine Göre Mithat Paşanın Sonu" Ayyıldız Matbaası, Ankara - 1970.

EDITORIAL

Scientific Meetings on Mithat Paşa

It is one hundred years that Mithat Paşa has been killed at Taif on 8 May 1884. On this occasion a commemoration meeting has been held on May 20, 1984 at the Turkish Cooperative Association. (1) Other than this the Association has dedicated the XIth International Turkish Cooperative Congress to be held in Ankara between 19 - 21 December 1984 to Mithat Paşa. It has been found appropriate to open the Congress with a paper carrying the title "DEVELOPMENTS RECORDED IN THE TURKISH COOPERATIVE MOVEMENT WHICH STARTED WITH MİTHAT PAŞA".

We have learnt that the Turkish History Association has arranged an "INTERNATIONAL MİTHAT PAŞA SEMINAR" in Edirne between May 8 - 10, 1984. As reported 17 foreign and local scholars have presented papers at the seminar and the president of the Turkish History Association and the Governor of Edirne have addressed the participants. It is another happy occasion that Postal Administration in Edirne has accepted a special stamp and envelope carrying Mithat Paşa's photograph. (2).

However, there is one thing which concerned us most and that is the Turkish Cooperative Association has not been invited to this seminar to present a paper and in addition has not been informed to attend the seminar even as an invitee. We do not know what type of audience had been present at the seminar held in Edirne and also what issues have been discussed and new issues have been brought out since we do not have the texts of the papers presented. We wonder whether or not due respect has been expressed not only by words but by carrying out the work he has started.

As understood, after so many events the Turkish History Association has not gained as yet sufficient far sightedness.

(1) KARINCA, Page 68 - 69, June 1984/570.

(2) KARINCA, Page 68 - 69, June 1984/570.

For sure it does not have any knowledge on the Turkish Cooperative Association which is authorized as much as it is to talk about Mithat Paşa. We wonder, whether or not, the officials of the History Association have not seen the 2 issues of 50 volumes of KARINCA which have been published as "SPECIAL ISSUE ON MİTHAT PAŞA" (1944/80 - 90 and 1950/174)? (3)

Also it is a good question to ask what has been expected from the invitation of persons from the Eastern Bloc countries who have presented papers at the subject seminar. It is for sure a gain to hear them telling the facts. Nevertheless it is a known fact that when these persons will tell the facts their bosses will not be happy, in case they will state ideological and wrong views then the papers will have no meaning at all.

We will give you an example for this. A Yugoslav professor in an article on Mithat Paşa in his hardly understood Turkish and with materialistic views which are negotiable whether they are compatible with objectivity, wrote the following: "If the reasons for Turkey's moving within its own natural boundaries it is necessary to look for insufficient economic developments which are conditioned by related social relations first of all. Efforts exerted to eliminate this defect have not succeeded because of the existence of a feudal and regressive class which had the power to dethrone even the sultans." (4)

Mithat Paşa is a multi-faceted statesmen. It would be sufficient to mention only the following few services he has accomplished. He has been involved from oil drilling to land reform, from administrative reform to increasing the state revenues, from sea transportation to publishing magazines and newspaper, from finding places to take care of orphans and training them to protect artists, from preparing texts of including the constitution and many other laws and performed many creative and effective services which should be sufficient evidence to describe this statesman.

(3) KARINCA, Editorial, May 1984/569.

(4) Milan Vanku, "REFORMIST MİTHAT PAŞA IN MACEDONIA AND DOBRUCA" Çevren Dergisi, No. 34, Page 29 - 31, June 1982, Prishtine.

The works of Mithat Paşa in the fields of banking and cooperative work which continued until present and still valid are the most impressive ones in the life of the nation. As known these works are as follows : Organized agricultural credit, establishment of COUNTRY FUNDS which are the very first cooperatives to implement the above mentioned system, thus laying the corner stone of the Agricultural Bank (1863), also he wrote the "REGULATION ON COUNTRY FUNDS" which could be considered as cooperative bill in Turkey and have it passed, establishment of "COOPERATIVE INSPECTORS" profession (1867) and founded İSTANBUL EMNİYET SANDIĞI which could be considered as our first national bank (1868). He has also put into practice the present day implementation of institutions such as security, pawning, ethics of debt, power of payment, deferment, guarantee, etc.

It is only natural that a professor or an assistant professor of political history may not have too many things to say on these subjects. Because these are the subjects of specific fields and related to the banking and cooperatives. In order to gain a deep knowledge on such subjects it is necessary to have theoretical information on history, law, economy, accountantship, commercial arithmetics, agriculture, etc. and work for many years practically. Another important point is to feel the enthusiasm for the work. This could be gained by the interest in Mithat Paşa and cooperative work and ideal. Otherwise the papers will be a mere crowd of words.

Doubtless our scholars who are working in theoretical field have so many things to do in connection with Mithat Paşa among which research is the most important one. The first ones on such research are the following :

- 1) The conversion of Hegira calendar and gregorian calendar dates of the institutions established by Mithat Paşa into the present day calendar.
- 2) There is an allegation to the effect that the first COUNTRY FUND has been founded in Şehirköyü

in 1862 and not in 1863. This should be a subject for research.

- 3) It is known that the COUNTRY FUND in Şehirköyü (Pırot) has been activated on a Friday in November, However, the date is not exactly known. This should be determined.
- 4) Statistical information on the Country Funds and The Interest Funds which were the continuation of the first ones is so little. The writers do not even agree on the dates 1888-1889 when these funds have been turned into the Agricultural Bank. Such research may help in bringing out the facts.
- 5) The Ahi Units and İMECE custom of Turks could be the subject of a thesis to show how much such organizations have influenced Mithat Paşa.
- 6) Also it could be clarified whether or not Mithat Paşa has been influenced by other administrators while he has served as Governor of Niş. (5).
- 6) The trips of Mithat Paşa to various places in Europe, places where he has stayed, people with whom he has talked and met, what his interests were should be determined in order to obtain positive results.
- 7) Since many reforms accomplished in the Balkans have been based on Mithat Paşa's implementations (6) to determine its basis and limits could be a good scholarly work.

It is possible to increase the number of such examples. We expect that our young people spend efforts to conduct such research as do the people coming from far west and far east to Turkey. News agencies have recently reported that upon the request the Greek President 554 works and 93 files being kept since 1915 which have been

(5) Subject article.

(6) Ibid.

among the archives of the Ottoman Agricultural Bank Branch in Selanika have been sent to the Macedonian Science Association. (7) Why shouldn't we take advantage of the same archives?

We are happy to learn that such tedious research work which will shed light to our history are being conducted. The research conducted by Bilâl Şimsir based on French documents is a good example for this. (18) It is also possible to find new ideas on such research among the papers presented at the seminar held in Edirne.

In summary we would like to say this : It is necessary to be careful on certain points while explaining Mithat Paşa and his works. A chronological order in political history will not take us anywhere. Papers including deeper research should be the way to be adopted by our scholars. Only in this way dark points may be enlightened.

It would be a good idea to have MİTHAT PAŞA İNSTİTUTES established within our universities. The activities of such institutes may include Ahi units even.

It would be also a good idea to mention the establishments founded by Mithat Paşa which are still continuing. The members of History Association and scholars, academics and professionals, should be interviewed on these issues.

We would like to mention that Mithat Paşa's deeds are a matter of enthusiasm and sincerity and idealism. The first sign of this sincerity is to own Mithat Paşa's works.

With our cooperative regards.

(7) The daily TERCÜMAN dtd August 8, 1981,

(8) Bilâl N. Şimsir, "Fransız Belgelerine göre Mithat Paşa'nın Sonu" Ayyıldız Mat.

Tarım Ürünleri Pazarlamasında Kooperatifler

Doç. Dr. Rasih DEMİRCİ

1 — GİRİŞ

İnsan ihtiyaçlarını doğrudan doğruya ve dolayısıyla karşılamak üzere kurulan iktisadî birimlere işletme; pazar için üretim yapan ve kâr sağlama gayesi güden işletmelere teşebbüs denir. Kooperatifler ise, yeterli ekonomik güce sahip olmayan kimselerin, iktisadî menfaatlerini ve özellikle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını karşılıklı yardım, işbirliği ve kefalet sayesinde sağlamak gayesiyle kurulurlar. Bu anlamda kooperatifleri bir teşebbüs olarak saymak doğru olmayabilir. Kooperatifler, kâr amacı ile değil, ortak ekonomilerin tedarik ve pazarlama fonksiyonlarını üstlenmek, onların bu anlamda karşılaştıkları güçlükleri gidermek ve tek başlarına sahip bulunmadıkları ekonomik güce kavuşturmak üzere kurulurlar. Kooperatif ortaklığa, birbirine bağlı ekonomik birimlere hizmet eden bir kuruluş şekli olarak da bakılabilir. Ancak bu kuruluşun bağımsız bir işletme mi olduğu, yoksa birbirine bağlı ekonomik birimlerin ortaya koyup geliştirdikleri karma bir işletme mi olduğu, tartışma konusudur (1). Günümüzde, üyeleriyle sıkı ekonomik bağları olduğu halde, kooperatif ortaklığın ayrı bir varlık olduğu konusunda bir fikir birliği söz konusudur. Diğerlerinden farklı bir yapıda da olsa, kooperatif ortaklıklar kendilerine has bir teşebbüs şeklidir. Bir veya birden fazla işletmelerden oluşabilmektedirler. Hatta bir kooperatif ortaklıkta, kârı maksimize etme yerine maliyeti karşılama ilkesi temel olmakla beraber, ekonomideki gelişmeler karşısında, kooperatif işletmelerin rasyonalizasyona gitmeleri, büyük ölçekli teşebbüsler kurmaları mecburiyeti hasıl olmuştur.

2 — TARIMDA PAZARLAMA KOOPERATİFLERİ KURULMASININ SEBEPLERİ :

Tarım alanında, kurulan kooperatifler, üretim faaliyetini yürütürken çiftçiye yardımcı olmak üzere kurulmaktadır. Bilhassa

(1) Franz C. Helm (Çev. İlhan Cemalcılar) Kooperatif İşletme Ekonomisi s.20.

tarımın sahip olduğu özellikler dolayısıyla bu alanda kooperatiflerin kurulması zorunluluk halini almıştır. Tarımın bu özelliklerini, kısaca şöyle özetleyebiliriz :

1 — Çiftçiler pazarda tek başlarına güçsüzdür ve büyük işletmelerin sağlamış oldukları üstünlükleri elde etmeleri mümkün değildir. Birçok ülkede küçük tarım işletmeleri hakim durumdadır. Nüfusun baskısı ve veraset kanunları arazinin sürekli olarak parçalanmasına ve neticede tarım işletmelerinin giderek küçülmesine yol açmıştır. Asya ve Afrika ülkelerinin çoğunda bir çiftçi ailesine düşen işletme büyüklüğü 10-20 dekadır. Meselâ Hindistan'da toplam tarım işletmelerinin % 60'ının büyüklüğü 20 dekarın altındadır. Avrupa ülkelerinde işletmeler daha büyük olmakla birlikte küçük işletmeler hâkim vaziyettedir. Nitekim İsviçre ve Federal Almanya'da toplam işletmelerin % 48, İtalya'da 68,4 ü, 50 dekardan küçük işletmelerden oluşmaktadır. (2).

Türkiye'de ise, 1980 tarım sayımı sonuçlarına göre 0-50 dekar büyüklük grubundaki işletmeler toplam işletmelerin % 59,9 unu teşkil etmektedir. 100 dekardan küçük işletmelerin toplam işletmelere oranı ise, % 81,1 dir. Bu veriler Türkiye tarım işletmelerinin dağılımında küçük işletme gruplarında bir yığılma olduğunu açıkça göstermektedir (3).

Tarım işletmelerinin çoğu büyüklük ölçüsü sebebiyle kendi başlarına pazarı etkileyebilecek durumda değildirler. Bir işletmenin pazara ürettiği ürünü sunması pazar fiyatını etkilemez. Ayrıca küçük işletmeler, makinalaşma, ilaçlama, tohumluk temini, gübreleme ve elverişli pazarlama gibi modern tarım yöntemlerini kullanarak verimliliklerini artırmayı kendi imkânları ile sağlayamazlar.

2 — Tarımda, geleceğe ait bilgilerin yetersiz oluşu, gelecekteki verim, fiyat ve üretim sonuçlarının tam anlamıyla tahmin edilmeyişi sebebiyle tarım faaliyeti daimi olarak risk ve belirsizliğe maruz kalmaktadır.

3 — Tarımda sabit masrafların oranı yüksek ve ürün elde edilebilmesi için belirli zamanların geçmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

(2) S. Aksoy, A. Erkuş, W. Winkler, Das Türkische Agrarrecht im Vergleich mit der Agrargesetzgebung einiger Europäischer Länder, Carl Heymanns Verlag KG, Köln, Berlin, Bonn, München 1980, s.89.

(3) R. Demirci, Tarımın yapısı ve Yeniden Düzenlenmesi, Türkiye 2. İktisat Kongresi, Tarım Komisyonu Tebliği, 2-7 Kasım 1981, İzmir, s.865.

Sözgelimi, domates yetiştirilmesi için 3-4 ay, buğday üretiminde 8-10 ay, süt ineği için 3 yıl, elma üretebilmek için ise, en az 4-5 yıl veya zeytinde 13-14 yıl beklemek gerekir. Bu sebeple, talepte zirdenbire olan değişmelere uyabilmek için tarımsal üretimde esneklik yoktur.

4 — Tarım işletmelerinde genellikle çeşitli ürün yetiştirilir. Bunun sebebi, tabiat ve piyasa şartlarına bağlılık kadar çiftçinin kendi ihtiyacını da temin etme arzusudur. Her ne kadar büyük tarım işletmeleri daha ziyade pazar için üretimde bulunurlarsa da, küçük tarım işletmeleri her şeyden önce, aile ihtiyacını da düşünürlürl.

Tarım ürünleri üretiminin cins ve nev'ini seçmede insanlar serbest değildirler. Yani çeşitli tarım ürünlerinin rantabl bir tarzda yetiştirilebilmeleri için istedikleri belirli iklim ve toprak vardır.

5 — Diğer taraftan pazarlama şartları yetersizdir. Tarımda elde edilen ürünlerin hasat mevsimi dışında kalan yılın diğer aylarında tüketilebilmesi için depolanması ve muhafazası gerekmektedir. Ancak tarım ürünlerinden bazılarının (çilek, sebze, süt v.b.) uzun süre taze olarak muhafaza edilmesine imkân yoktur. Bunların muhafazası kurutma veya konserve yapılarak mümkündür.

Tarım ürünlerinin çabuk bozulabilir olması, uygun depolama ve işleme tesislerinin yokluğu, ürünün bir an evvel pazarlanmasını mecburi kılmaktadır.

Tarım kesiminin ekonomiye hâkim olması, işletmelerin kendi aile ihtiyaçları yerine, artan şehir nüfusuna satmak üzere ürün yetiştirmek ve kalkınmanın finansmanı amacıyla, döviz sağlamak için dış pazarlara sunmak üzere tarım ürünü yetiştirmeye yönelme şeklinde oluşan, tarımdaki hızlı değişme, kalkınmakta olan ülkelerde meselelerinin çözümünü daha da güçleştirmektedir.

Türkiye'de gerek üreticiler ve gerekse tüketiciler kendi aralarında iyi bir şekilde teşkilatlanmadıklarından, ürünlerin üreticiden tüketiciye ulaşmasında fazla el değiştirmesine sebep olmaktadır. Bu hal pazarlama safhasında ürünlerin fiyatlarının yükselmesine ve kalitenin bozulmasına yol açmaktadır. Yükselen pazarlama masrafları dolayısıyla çok defa tüketicinin ödediği fiyatın büyük bir kısmı üreticinin eline geçmemektedir. Pazarlamının çeşitli safhalarında yapılan masraflar üründen ürüne farklılık göstermektedir. Bozulabilir ürünlerde masraflar daha fazla bulunmaktadır.

Memleketimizde değişik üretim ve tüketim bölgelerinde bulunan altı ilde çiftçinin eline geçen fiyatlar ile perakende fiyatların karşılaştırması pazarlama masrafları konusunda geniş bilgi vermektedir. (Cetvel 1). Cetvele göre, tüketicinin ödediği, paranın ürünler itibariyle farklı olmak üzere % 53,9 - %94,8 i üretici eline geçmekte ve % 5,2 - % 46,1 pazarlama masrafı olarak sarf edilmektedir. 1978 - 1982 yılları ortalamasına göre yapılan bu hesaplama göre pirinç, patates ve yumurtaya tüketicinin ödediği paranın % 75 inden fazlası (yumurta'da % 94,8) üretici eline geçmiş, % 25 inden daha azı ise pazarlama masraflarına gitmiştir. Pazarlama masrafının en yüksek olduğu ürünler bozulabilir veya bir süre depo edildikten sonra satılan ürünlerdir. Süt, elma, portakal ve limonda nitekim bu sebeple pazarlama masrafları yüksek bulunmuştur.

Cetvel : 1

Bazı Tarım Ürünlerinin Tüketicinin Ödediği Parada Pazarlama Masrafları Payı ve Üretici Payı

1978 — 1982 Ortalaması					
Ürün Nev'i	Birim	Çiftçi Eline Geçen Fiyat Birim/Krs.	Perakende Fiyat Birim/Krs.	Tüketicinin ödediği pazarlama masraf nispeti %	Tüketicinin ödediği parada üretici payı %
Nohut	Kg.	3431	5516	37,8	62,2
K. Fasulye	"	5728	8266	30,7	69,3
Pirinç	"	6264	8144	23,1	76,9
Patates	"	1631	2177	25,1	74,9
Soğan	"	1674	2621	36,1	63,9
Kavun	"	1627	2637	38,3	61,7
Karpuz	"	1246	1956	36,3	63,7
Yaş üzüm	"	3329	5125	35,0	65,0
Elma	"	2336	4062	42,5	57,5
Portakal	"	2288	4016	43,0	57,0
Limon	(Adet)	410	760	46,1	53,9
Yumurta	"	644	679	5,2	94,8
Süt	Kg.	2617	4459	41,3	58,7
Yoğurt	"	3268	4876	33,0	67,0

İstanbul - Ankara - İzmir, Adana - Samsun - Erzurum İllerini kapsamaktadır.

Kaynak : Türkiye İstatistik Yıllığı - 1983 s.380-387

Yay No. : 1040 - Ankara.

Perakendeci fiyatlardaki istikrarsızlık dolayısıyla değişmeler üretici ve pazarlayıcılara eşit olarak dağılmaz. Perakendeci fiyatlardaki pazarlama payı oranı, oldukça sabittir. Zira bazı masraf unsurları sabit bir karakter arz etmektedir. Nakliye masrafları, ambar kiralari, vergiler v.b. geniş bir zaman içerisinde az miktarda değişirler. Bu sebeple perakende fiyatlarda ve tüketici harcamalarında meydana gelen değişmeler sonucunda çiftçi eline geçen fiyatlarda ve dolayısıyla üretici gelirlerinde nisbî dalgalanmalar hasıl olmaktadır (4).

Tarım ürünlerin pazarlanmasında, kooperatifler masraf unsurunu azaltıcı olarak rol oynarlar. Kooperatifler bir özel teşebbüs işletmesi olmakla birlikte onları özel teşebbüs işletmelerinden ayıran esas fark; kooperatifin ortak üreticilerinin menfaatine olarak bir pazarlama organı olarak çalışmasıdır. Diğer özel teşebbüs işletmelerinde esas; yatırılmış olan sermayeye en yüksek kârı temin etmektir. Pazarlama kooperatifleri, özel teşebbüsler gibi serbest rekabet sisteminin tamamlayıcı unsurudurlar. Hiçbir zaman serbest rekabet sisteminden ayrı düşünülemez gibi, bu sistemin yerini alması da söz konusu değildir (5).

Pazarlama kooperatifleri, tarım ürünlerinin üreticiden tüketiciye ulaşmasında, pazarlama hizmetlerinin yerine getirilmesinde üreticilerin bir arada ve toplu olarak hareket etmelerinden doğar. Tarımsal pazarlama, mal ve hizmetlerin tarım ürünleri üretiminden nihai tüketiciye ulaşmaya kadar olan bütün faaliyetleri kapsadığından, pazarlama kooperatifleri bu fonksiyonları üstlenmektedir. Tarım ürünleri üreticilerinin piyasayı düzenlemeleri ve fiyat belirlemede söz sahibi olabilmeleri onların teşkilatlanmaları ile mümkündür (6). Bu teşkilatlanma şekli kooperatifçilik temel ilkelere göre kurulacak pazarlama kooperatifleri şeklinde olacaktır. Buna göre tarım ürünleri pazarlama teşebbüsünün kooperatif bir kuruluş olarak tasnif edilebilmesi için, bu organizasyonun denetimi tamamen, ürünü pazarlanan üretici ortaklar elinde olmalıdır.

- (4) E. Rehber, Tarımsal Pazarlama Kooperatiflerinde Ekonomik Yapı ve Amaç, Kooperatifçilik, Ocak - Şubat - Mart, 1982 sayı 55 - s.26.
- (5) Z. Gökalp Mülayım, Tarımsal Kooperatifçilik, Ziraat Fakültesi Yayınları No : 332. Ankara 1967, s.124-125.
- (6) T. Güneş, Genel Tarımsal Pazarlama, Ziraat Fakültesi Yayınları Nu. 311, Ankara, 1968. s.280.

Ayrıca kooperatife pazarlanması amacıyla fazla miktarda ürün veren ortaklar, kooperatife daha fazla sermaye verenlerden, daha çok miktarda işletme fazlasından pay almalıdırlar. Kooperatif idaresinin "bir ortağa bir oy ilkesi" ile yönetilmesi ve kooperatif ile ortaklar arasında bağlayıcı sözleşmelerin bulunması lâzımdır. Yani başarılı bir kooperatif faaliyeti için, kooperatifin faaliyet konusunu teşkil eden ürünlerin belirli miktar, kalite ve zamanda belirlenen bir fiyattan ortaklar tarafından kooperatife teslim edilmesi yükümlülüğü konulmalıdır. Sözleşmede, ortak bakımdan belli bir ürünün teslimat mükellefiyetinin getirilmiş olması, aynı zamanda kooperatife teslim edilmek istenen ürün satın alınması ve değerlendirilmesi mükellefiyetini de beraberinde getirmektedir.

Kooperatif faaliyet zemini, düzenli ve istikrarlı bir mal akımına ihtiyaç duymaktadır. Bu bakımdan kooperatiflerin, ortaklardan piyasanın gerektirdiği ürünler konusunda istekleri olacaktır. Kooperatif, cins, miktar ve kalite açılarından belirli ürünlerin ortaklar tarafından üretilmesini isteyecektir. Bu istek kooperatif ve ortaklar, yani her iki taraf içinde sürekliliği ve hukuki bağlayıcılığı bulunan bir talep olup, belirli ürünlerin kooperatif işletmenin istekleri doğrultusunda üretimini zorunlu kılmaktadır. Üretici ortaklarla birim kooperatif arasında bu tür bir bağlantı ve bağlayıcılığın kurulması özellikle istikrarlı bir kooperatif faaliyet düzeninin kurulması açısından gerekli olmaktadır.

4 — PAZARLAMA KOOPERATİFLERİNİN GÖREVLERİ :

Tarım ürünleri pazarlama kooperatiflerinin başlıca üç temel görevi vardır. Bunlar toplu olarak belirtilirse, ortaklardan satın alınan ürünün,

- a) Pazarlanması ve işlenmesi,
- b) Ürün piyasasının düzenlenmesi ve kontrolü,
- c) Ortaklarına teknik konularda yayım hizmeti götürme ve eğitmedir. Küçük ve orta tarım işletmeleri, pahalı ve fakat aynı zamanda çok kârlı olan pazarlama hizmetlerini yerine getirecek malî imkânlardan yoksundurlar. Ayrıca pazarlama ve işleme, çağımızda ihtisas ve yatırım isteyen bir sahadır. Bu sebeple üretici

ortaklar, ellerindeki çabuk bozulabilir ürünleri bir an önce satmak zorundadırlar. Bu satış sırasında üretici, genellikle karşısında tüccarı veya komisyoncuları bulur. Tek tek oldukça güçsüz durumda olan ortak üreticilerin, bu nedenlerle piyasadaki fiyat etkileme güçleri oldukça zayıftır. Komisyoncular ve tüccarlar ise, tüketici fiyatlarına fazla etkide bulunmadıklarından, kâr hadlerini artırmak için, genellikle üreticinin ürününe daha az bir fiyat ödeme yoluna giderler.

Kooperatifin ürün piyasasını düzenleyebilmesi için bölgedeki ürünün en az yarısını toptancı seviyede pazarlaması gerekir. Türkiye'deki uygulamada, belli başlı gıda maddelerini oluşturan tarım ürünlerinde, bir kuruluşun bir ürünü pazarlama yüzdesi oldukça düşüktür. Söz gelimi Et ve Balık Kurumu pazarlama kooperatifi şeklinde organize edilmemiş ve kooperatif statüsünde değilse de, kamu kuruluşu olarak et piyasasına girmektedir ve bu piyasadaki payı ancak % 15 civarındadır (7), süt, meyve ve sebze için yeterli veriler elimizde olmamasına rağmen, bu oranların daha düşük olduğu söylenebilir. Türkiye'de üreticilerin teşkilâtlandıkları konular genellikle ihracata dönük ürünlerdir. Tarım ürünlerinin pazarlamasını yapan tarım satış kooperatifleri, destekleme politikası hizmetlerinden dolayı oldukça büyük görevler yerine getirmelerine rağmen, çiftçi tarafından benimsenmemiş ve sahip çıkılmamıştır. Bu kooperatifleri bir "Devlet Kooperatifi" olarak nitelemek yanlış olmaz (8). Esasen bu kooperatiflerin Kamu İktisadi Teşebbüslerinden farkı yoktur. Kooperatifçilik prensiplerinden demokratik yönetim, işletme fazlalarının rüştürn olarak dağıtılması, kooperatifçilik eğitimi gibi çok önemli prensipler uygulanmamakta ve kooperatifler tamamen devletin kontrolünde çalışmaktadırlar.

Pazarlama kooperatiflerinin fonksiyonu toptancı seviyesinde olup, perakendecilik alanına girilmesi, kooperatifi başarısızlığa götürür. Memleketimizde TARKO'nun bir zamanlar açtığı tüketim mağazaları bunun en açık örneğidir. Halbuki perakendecilik tüke-

(7) İ. Hakkı İnan, Tarımsal Pazarlama Kooperatiflerinin Fonksiyonları, Ülkemizde Görülen Başlı ve Pazarlama Sorunları ve Çözüm Önerileri, Kooperatifçilik, Sayı 42 (1978) s.26.

(8) A. Fethi Açıl-R. Demirci, Tarım Ekonomisi Dersleri, Ziraat Fakültesi Yayın No : 880, Ankara, 1984, s.308.

tim kooperatiflerinin işidir. Ancak pazarlama ve tüketim kooperatiflerinin işbirliğinden hem üreticiler ve hem de tüketiciler fayda görürler (9).

Çiftçiler pazarlama kooperatifi kurmakla çözümünü oldukça güç ve ihtisas isteyen, fiyat ve benzeri meseleleri kooperatife bırakarak, zamanlarını daha kaliteli ve bol ürün yetiştirmeye sarfederler. Yeterli iş hacmine ulaşabilen kooperatiflerin piyasayı kontrol etme imkânları da yükselir ve sattığı ürünün kalitesini garanti ederek iç ve dış piyasada tutunmasını sağlar.

Pazarlama kooperatifleri, ortakların ürününü değerlendirmenin yanı sıra, onlara ürün standardizasyonu, kalite kontrolü ve işletmenin modernizasyonu konularında yardımcı olur ve gerekirse kredi sağlarlar.

Nitekim tabandan gelen bir kooperatifleşme şuuru ve arzusu ile kurulan ve gelişen Seferhisar Narenciye Üretim ve Pazarlama Kooperatifine (SEFE - KO), Ortak olan çiftçilerin, kooperatife karşı olan tutumlarını ortaya koyabilmek amacı ile yapılan bir araştırmada kooperatife duydukları ilgiye hangi faktörlerin etkili olduğu sorulmuştur (10). Bu soruya ortakların % 32 si kooperatifin verdiği fiyatın, % 56 sı, yani yarısından fazlası, kooperatifin, hasat, tasnif ve ambalaj işini üzerine alarak ortaklarına kolaylık sağlamasının ve % 12 si kooperatifin, ortaklarına sağladığı üretim girdilerinin kooperatife duydukları ilginin esasını teşkil ettiğini belirtmişlerdir. 1976 - 1977 üretim devresinde, kooperatif, kooperatife üye olmayan ve satsuma ürünlerini tüccar vasıtası ile pazarlayanlara nazaran ortalama ürün satış fiyatında ortaklarına % 12 lik bir avantaj sağlamıştır. Araştırmada, kooperatif ortaklarının esas fiyat faktörü yanında, kooperatifin kendileri için bir teminat kaynağı olduğu ve kooperatifin ortağı olmaktan bunun için mutluluk duydukları ifade edilmektedir.

(9) M. Keten, Tarım Kredisinde ve Pazarlamada Kooperatifler, X. Türk Kooperatifçilik Kongresi, Ankara, 1981, s.21.

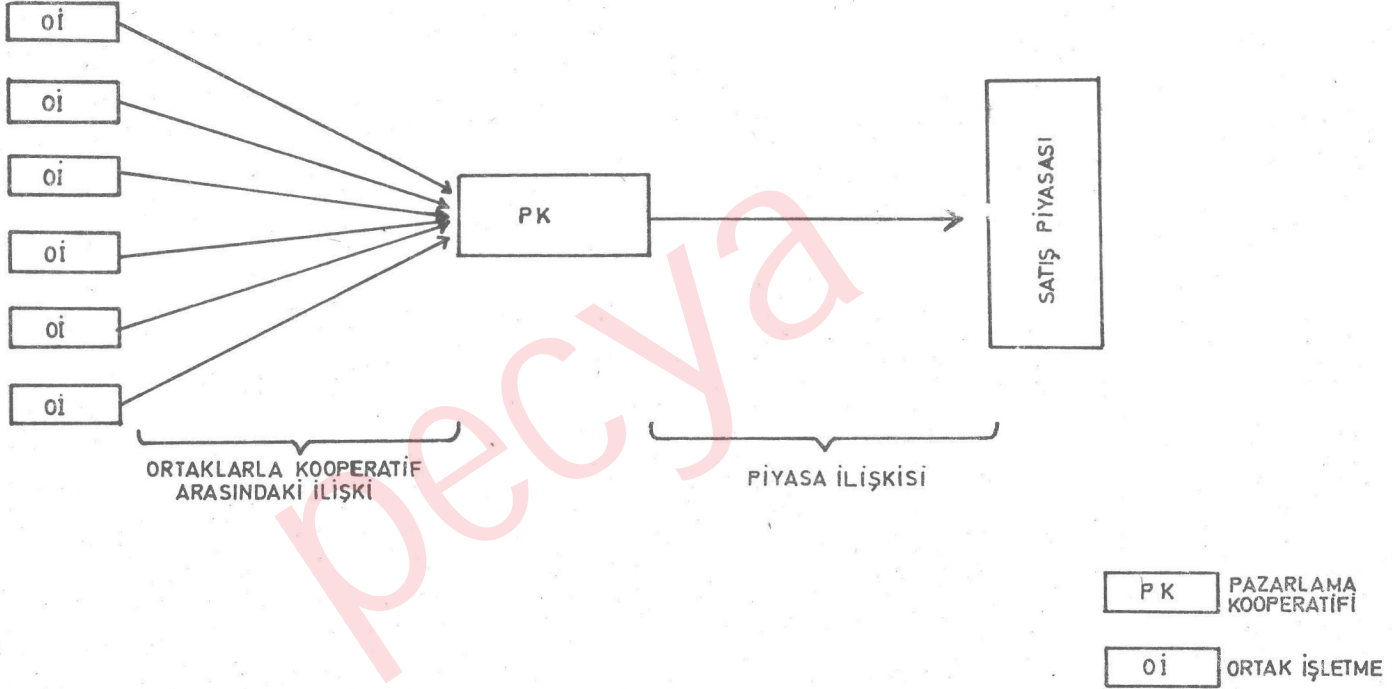
(10) M. Yılmaz Doğanca, Batı Anadolu'da Bir Pazarlama Kooperatifine Ortak Olan ve Olmayan Çiftçilerin Sosyo Ekonomik Bazı Özellikleri ve Kooperatife olan Tutum ve Davranışları, Ege Tarım Ekonomisi Dergisi, cilt 4, Sayı 1 - 2, s.70. (s.59-77).

5 — PAZARLAMA KOOPERATİFLERİNDE BAZI ORGANİZASYON PROBLEMLERİ :

Başlangıçta, komşuluk gibi belirli bir dayanışma ve kader birliği içinde olan kişilerin, ürettikleri ürünleri daha iyi değerlendirmek ve pazarlayabilmek amacı ile kurulan geleneksel kooperatiflerin, kooperatif olmayan işletmelerle rekabet edebilmeleri için rasyonelizasyona gitme ihtiyacını duymaları, tamamlama ve bütünleşmeye giderek ekonomik büyüklükte işletmeler kurmaları zorunlu hale gelmiştir.

Pazarlama kooperatifi, ortak işletmeler tarafından üretilen ürünlerin pazarlanması işini üstlendiğinden, pazarlama faaliyeti ortak işletmelerin kooperatife ürün sevkiyatı ile başlar ve satış piyasasında biter (Şekil 1). Pazarlama kooperatifleri, ortak işletmelerin sevkedecekleri ürünlerin miktar ve cinsleri hakkında tam bilgiye sahip olmayabilirler; ancak bu geleneksel kooperatif işletmenin niteliğinde bir değişiklik hasıl etmez. Esasen ortak işletmelerle, kooperatif işletme arasında bir piyasa ilişkisi de yoktur. Bununla birlikte pazarlama kooperatifleri, ortak işletmelerin ürünlerinin piyasaya sürülmesinde, özel işletmeler gibi riske katlanmak durumundadırlar. Kooperatifte kâr amacı esas olmayıp maliyeti karşılama esas bulunduğu göre; pazarlama kooperatiflerinin, ortak işletmelerinin mümkün olduğu kadar yüksek satış hasılatı elde etmeleri, kooperatiflerin ürünleri fiyatının en yüksek olduğu yer ve zamanda satarak, kendi hizmet maliyetlerini en düşük seviyede tutmalarına bağlıdır. Çünkü pazarlama kooperatiflerinde ortak işletmelerin sattığı maldan elde ettikleri satış hasılatı; ürünün satış fiyatı ile kooperatifin birim satış maliyeti arasındaki farktır. Buna göre piyasada tam rekabet şartlarının hüküm sürdüğü kabul edilirse, kooperatif ürünleri piyasa fiyatından satacak, dolayısıyla sattıkları ürünlerinden mümkün olduğu kadar en yüksek satış hasılatı sağlamaları kooperatiflerin hizmet maliyetini asgariye indirecek bir organizasyona sahip olması ile mümkün

Şekil : 1
PAZARLAMA KOOPERATİFLERİNDE
HİZMET AKIŞI

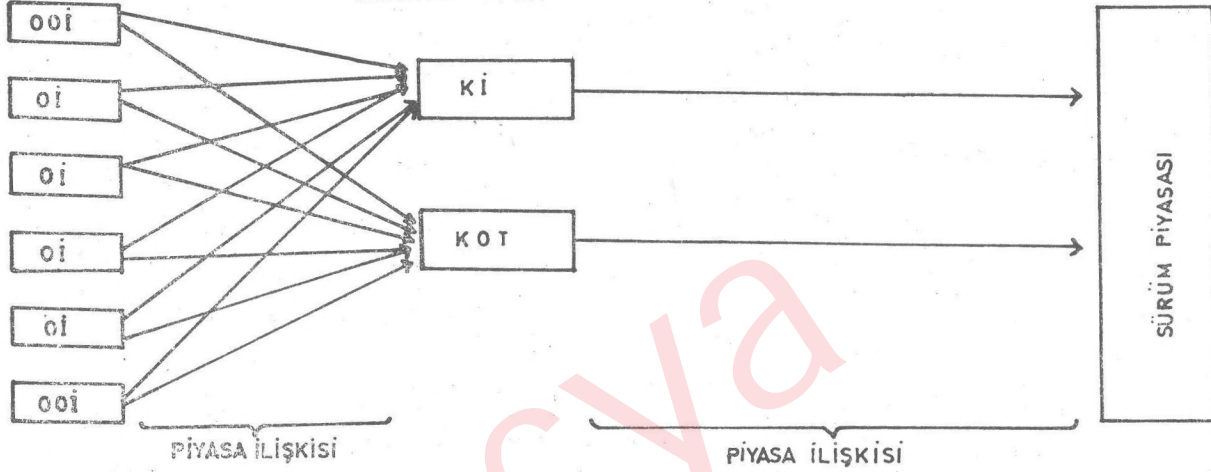
olabilecektir. Bu ise, biraz önce de ifade ettiğimiz gibi, pazarlamada tamamlamaya giderek, mümkün olduğu kadar aracı ticarete başvurulmadan pazarlama kanalının kısaltılmasına bağlıdır. Çeşitli ülkelerde görülen pazarlama kooperatiflerinin birlik kurarak tamamlama ve bütünleşmeye gitmeleri, böylelikle büyük sermaye isteyen işletmelere sahip olmaları bu zorlamanın bir sonucudur. Bu gelişme ise, ortak işletmeler arasında mevcut dayanışma bağlarının zayıflamasına yol açmaktadır. Her ortak, kooperatifle münasebette bulunurken, dayanışma amacı ile değil, iktisadî menfaatini dikkate alacaktır. Dayanışma, eğer ekonomik menfaat devamlı olacaksa kooperatif geliştikten sonra bir gaye değil, işletmeyi yaşatacak bir ruh olarak kalacaktır. Yoksa serbest rekabet piyasa şartları içerisinde belirli bir amacı gerçekleştirmek için kurulan kooperatif ya varlığını koruyamayacak veya sadece toplu davranış yaratıcı kısır bir organizasyon halini alacaktır (11). Bu duruma piyasa rekabetine dayanan ekonomik sistemi benimsemiş gelişmekte olan ülkelerde sık rastlanmaktadır.

Pazarlama kooperatiflerinin, özel işletmelerle rekabet edebilmeleri için büyük işletmeler kurmaları gereği olarak, kooperatiflerin, pazarlama hizmetlerini ortak işletmelerle sınırlı tutmayarak, ortak olmayan işletmelere de genişletmelerine; bir yandan eski ortaklarını muhafaza ederken, diğer taraftan yeni ortaklar kazanma çabası göstererek birim hizmet maliyetini düşürmeye çalışmaları lüzumlu olmaktadır.

İşletmelerin büyümesi, kooperatif ile ortak işletmelerin piyasada tarafmış gibi, bir davranış içine itilmelerine sebep olmaktadır. Bu suretle kooperatif işletme iki taraflı bir piyasa ilişkisine girmektedirler. Bir taraftan değişen sayıda ortak işletmelerle olan ilişkiler, diğer yandan satıcı olarak piyasa ilişkileri, (Şekil 2). Bu tip bir ilişki kooperatif işletmeye bir teşebbüs niteliği kazandırmakta ve ortak işletmelerin de kendilerini kooperatif ruhuna bağlı bir kooperatif işletmenin ortağı değil, kooperatif teşebbüsün ortağı olarak görerek, kooperatifle münasebetlerinde piyasada bir tarafmış gibi davranmalarına yol açmaktadır.

(11) Cemil Kıvanç, Kooperatifçiliğin Ekonomik Teorisi, Fındıklıoğlu Armağanı, İstanbul 1977, s.333 (s.329-358).

Şekil: 2
PAZARLAMA KOOPERATİFLERİNDE
HİZMET ARZI

ooi	ORTAK OLMAYAN İŞLETME
oi	ORTAK İŞLETME
KOT	KOOPERATİF OLMAYAN TEŞEBBÜS
K T	KOOPERATİF TEŞEBBÜS

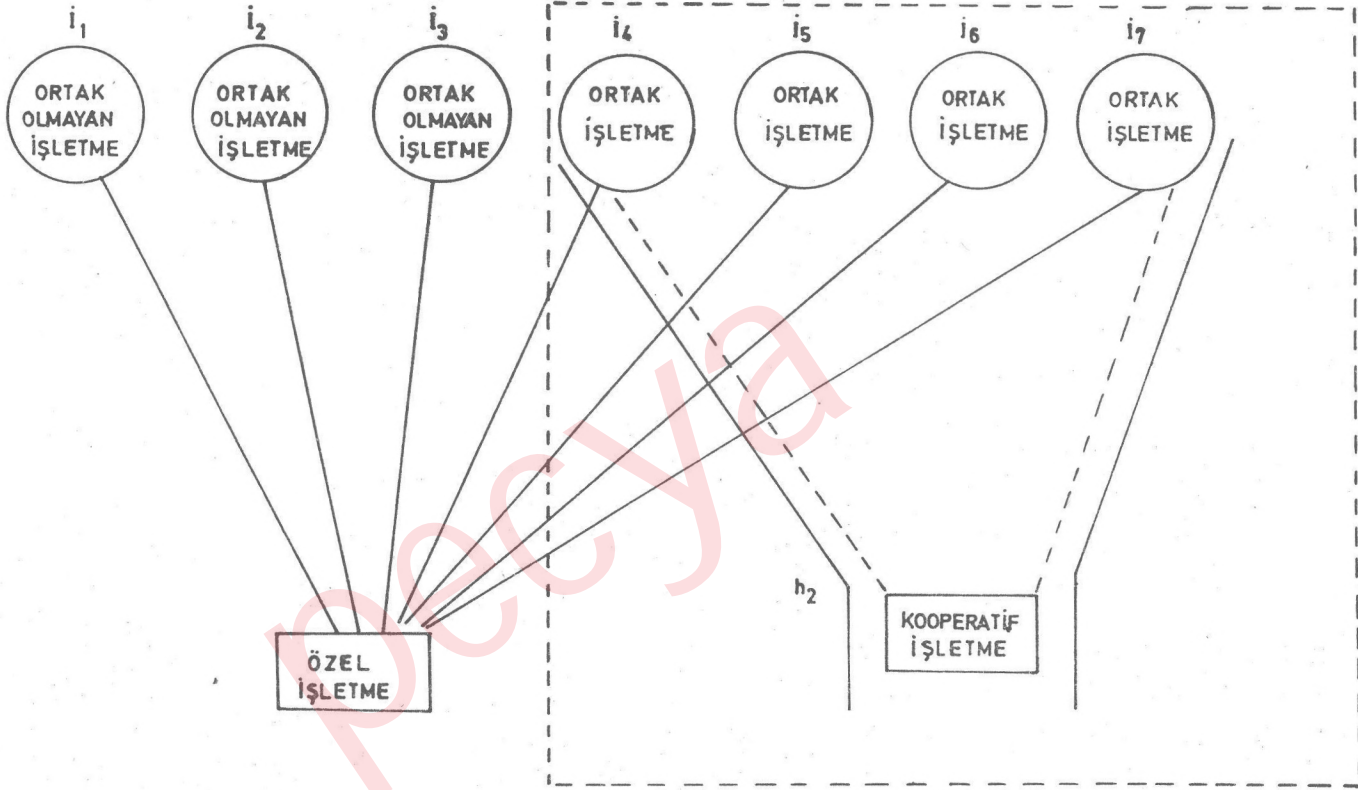
Piyasa ekonomilerinde en çok başarısızlığı yaratan husus serbest rekabetin ortadan kalkmasıdır. Bu bakımdan serbest rekabete dayanan ekonomilerde kooperatifler esas olarak ortak ekonomilerin rekabet gücünü artırıcı ve ekonomik yapıların geliştirici bir fonksiyon ifa etmektedirler.

Büyük işletme ölçeği yaratan özel teşebbüs piyasaya hakim olmakta, rekabetli kârlarını azamileştirme yoluna gitmektedirler. Buna karşılık dağınık ve küçük çapta üretim yapan çok sayıda işletme, piyasa şartlarına tesir edememekte, bundan faydalanan özel teşebbüs piyasa rekabetini kendi kâr azamileştirmesi için kullanmaktadır.

Kooperatif işletmeyi kuran, ortak işletmeler, kooperatif kurma teşebbüsünden önce aralarında rekabet yapan işletmelerdir. Herhangi bir ürünü üreten bir işletme, pazarlamanın herhangi bir safhasında, yaptıkları rekabet dolayısıyla belirli bazı pazarlama teşebbüslerinin etkisi alanına girebilirler. Özel işletme olarak ifade edeceğimiz bu teşebbüsler, üreticilerin (üretim birimlerinin) çok fazla olması dolayısıyla, onların piyasa gücünü azaltmakta, kârlarını asgariye indirmekte ve kendi kârını azamileştirmektedir.

Böyle bir durumda üretici birimlerin piyasa rekabetini kendi menfaatleri yönünde değiştirmeleri için, yukarıdan beri izah ettiğimiz şekilde "kooperatif işletmeyi", kooperatif teşebbüs yoluyla gerçekleştirmeleridir (Şekil 3) (12). Kooperatif teşebbüste bulunanlar kooperatif işletmenin ortaklarıdır. Piyasa ekonomilerinde bu tip kooperatiflerin en bariz özelliği belirmektedir ki; bu da ortak işletmelerin ekonomik bağımsızlığını sürdürmeleridir. Kooperatif teşebbüste iki tür işletme ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri, ortakların kendi işletmeleri, diğeri ise ortak işletmelerin müştereken kurdukları kooperatif işletmelerdir. Bu "yardımcı kooperatif" türü olarak belirir. Her ortak burada kendi işletme faaliyetini devam ettirmekte, aynı zamanda da kooperatif işletmeden de ekonomik menfaati için yararlanmaktadır. Bu ekonomik çıkar, kooperatif işletmenin sağladığı büyük ölçek ekonomisi dolayısıyla temin edilmiş olmaktadır.

(12) Cemil Kıvanç, a.g.e., s.332.

Şekil: 3

Kooperatif işletme (KI) ile özel işletme (Öİ) birbirleri için iki rakib kuruluştur. Özel işletme, kooperatif ortakların mallarını belirli şartlarla satın almaya hazırdır. Bu duruma göre hem kooperatif işletme ve hem de özel işletme, ortak işletmeler için birer müşteridirler. Kooperatif işletmenin iş hacmi ne kadar geniş olursa, kooperatif o nisbette başarılı sayılacaktır. İş hacmi bir huniye benzetilirse bu huninin ağzı ne kadar geniş olursa ($h_2 > h_1$) kooperatif o ölçüde başarılı olacaktır. Tabii ki bu durumda ortak sayısının fazlalaşma ve ortakların kooperatifle münasebetlerinin sıklaşarak artması önemli bir husus olarak ortaya çıkmaktadır.

6 — PAZARLAMA KOOPERATİFLERİNİN ÇEŞİTLERİ :

Pazarlama Kooperatifleri muhtelif ülkelerde, o ülkelerin ekonomik yapılarına ve kooperatiflerin çalışma konularına göre farklı gelişme göstermişlerdir. Bir kısmı sadece üreticilere pazarlık gücü kazandırmayı amaçlarken, yani işlemleri her ortağın ad ve hesabına yaparken, pazarlamanın hiç bir kademesinde malların sahipliğini üstlenmezler. Bu tür bir uygulama bazı pazarlama risklerinden kooperatif kurtarır. Diğer bazı kooperatiflerde, değişmez fiyat sistemi benimsenir. Bu sistemde, kooperatif bağımsız tüccar gibi davranır. Ortaktan ürünü satın alır ve yeniden satıncaya kadar mala sahip olur, pazar riskini yüklenir. Bu sistem kooperatif ortaklığın bir işletme olduğunu ortaya koyar (13). Değişik ülkelerde bu sistemler içerisinde gelişen pazarlama kooperatiflerini, çalışma tarzlarına göre altı grup altında inceleyebiliriz (14).

- 1 — Müzayede kooperatifleri,
- 2 — Pazarlık kooperatifleri,
- 3 — Komisyon esasına göre çalışan kooperatifler,,
- 4 — Özel anlaşmalarla satış yapan kooperatifler,
- 5 — Harmanlama sistemiyle çalışan kooperatifler,
- 6 — Muhafaza ve imalât kooperatifleri.

(13) Franz C. Helm, a.g.e., s.42.

(14) Hikmet Biçentürk, Tarımsal Ürünlerin Pazarlamasında Kooperatifçilik, DPT. Yayını Nu : 1406, Ankara 1975, s.28-32.

(1) Hollanda, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletlerinde yaygın olan müzayede kooperatifleri, malların kontrol ve ambarlanması ve sürümü ile, mal bedellerinin çiftçilere ödenmesi, ambalaj malzemesi sağlanması konusunda üreticilere hizmet sunarlar. Karşılığında ise üreticilerden belirli (% 1-4) bir pay alırlar. Kooperatif hizmetlerinin görülmesi için gerekli olan arazi, bina ve ekipman için, üyelerin kefaletine dayanarak düşük faizle borç alırlar. Bu kooperatiflerin asıl hedefi; alıcılar arasında rekabeti sağlayarak üretici mahna azâmî fiyatı elde etmektir. Aynı zamanda kalitenin iyileştirilmesine ve ürünlerin standardizasyonuna da hizmet ederler. Ambalaj işleri üreticiler tarafından yapılırsa da standart kontrolleri kooperatifler tarafından yürütülen kooperatifin, malların toplandığı hal'i vardır. Bir veya daha fazla müzayede salonu vardır. Satış sonunda müzayede memuru satış miktarını, fiyatını üretici ve tüccarı kaydeder. Bu sistemin geçerli olduğu ülkelerde bütün meyve, sebze ve çiçekler bu yolla satılır. Bazen mal, talepten çok fazla olursa, bir kısmı satılmayabilir. Bu yüzden üreticiler kooperatiflerin satış masraflarına karşılık ödedikleri komisyon dışında ayrıca bir ücret öderler. Bunlar bir fonda toplanarak, satılmayan ve imha edilmesi gereken malların sahiplerine bir nev'i sigorta olarak zararın bir kısmını ödemek mümkün olur. Tekniğin gelişmesi sonucu, soğukta muhafaza ve dondurma tesisleri kuran kooperatifler malların daha geniş bir zamanda pazarlanma imkânı sağlamaktadırlar.

(2) Üretici ortaklarına, satış hacimlerini artırmak suretiyle fiyat ve satış şartlarının tesbitinde alıcı karşısında pazarlık gücü kazandıran bir diğer pazarlama kooperatif nev'i daha vardır. Bu kooperatifler malı kendisine mal etmezler. Görevleri pazarlık masasında başlar ve fiyat konusunda anlaşma hasıl olunca sona erer. A.B.D. gelişen bu nev'i pazarlama kooperatifleri, gıda sanayiinin geliştiği bölgelerde, fabrikalar karşısında meyve ve sebze üreticileri kendilerini zayıf hissederek bir kooperatif bünyesinde birleşmişlerdir. Bu kooperatiflerin çoğu genellikle bir ürün üzerinde işlem yapar. Domates, bezelye, armut ve şeftali gibi, sanayiinin en çok talep ettiği ürünlerin pazarlaması üzerine ihtisaslanmışlardır. Kooperatiflerde her üyeye bir oy" ilkesi ise de, bu kooperatiflerde kooperatif vasıtasıyla sattığı ürünün hacmi nisbetinde söz sahibi olurlar. Bu kooperatiflerin üyeleri, ürünlerinin tamamını kooperatif vasıta-

sıyla satmayı kabul etmişlerdir. Her ne kadar kooperatifler, ortak malları üzerinde bir kontrol hakkına sahip değillerse de, alıcı müesseselerle malın fiyatı teslim ve ödeme şartları konusunda pazarlık yaparak sözleşme yaparlar. (3).

Komisyon esasına göre çalışan kooperatifler, her ortağın malının satılması için tüketici merkezlerindeki komisyonculara gönderirler. Burada esas, malın en iyi satılabileceği pazara arz edilmesi olduğu halde, komisyoncu her zaman ürüne en iyi fiyatı temin edemez. Bu sistemde aracılar azaltılmamış ve ürünün de tüketici elinde en iyi şekilde ulaşması temin edilmemiştir. gelişmekte olan meyve - sebze kooperatiflerinin ekserisi bu şekilde çalışmaktadır. Yani üyelerin kendi namlarına getirdikleri malı, tüketim merkezlerindeki hallerde, daha önce anlaştıkları komisyonculara sattırmakta, kooperatifler bir üye veya memurunu satışı kontrol etmek üzere göndermektedirler.

Türkiye'de bir kısım kooperatifler de hal'lerde kabzımal gibi çalışan satış yerine sahiptirler. Ancak itiraf etmeliyiz ki, bu kooperatifler genellikle 80 sayılı Hal'ler kanununun kooperatiflere sağlanmış oldukları imkânlardan istifade etmek üzere, bizzat kabzımallar tarafından kurulabilmektedir. Sözelimi Ankara Hal'i içerisinde faaliyet gösteren kooperatiflere ait satış yeri çok azdır ve pazarlama da komisyoncudan farklı bir ekonomik ve idarî görünüşte değildirler (15). Bunlar kendi mallarını satmaları gerekirken, her zaman üye olmayanların mallarını satmaktadırlar.

(4) Diğer taraftan yaş meyve ve sebze konusunda çalışan birçok kooperatif ürününü komisyonculara sattırmak yerine, tüketiciye en yakın aracıya satmayı tercih etmektedirler. Özel anlaşmalarla perakende satış yapan dükkânlara ve büyük tüketim kooperatiflerine satış yaparlar. Eğer bu pazarları elde etmeleri mümkün olmazsa, toptancı tüccarlara satış yapabilirler. Ülke çapında uzun mesafedeki satış yerlerine satış yapılabilmesi, ancak çok iyi işleyen telefon ve teleks bağlantısının bulunmasına bağlıdır. Kooperatif en iyi fiyatı elde etmek için muhtemel bütün pazarlarla temas halindedir.

(15) Hasan Vural, Ankara Şehri Yaş Meyve ve Sebze Toptancı Hal'inin Ekonomik Analizi ve Düzenleme Tedbirleri, Ankara, 1983, (Master tezi) s.109.

(5) Satış süresi uzun ve daha dayanıklı olan turuncgil meyveleri ve elma gibi ürünler pazarlayan “harmanlama” sistemiyle çalışan kooperatifler pazarlama kooperatiflerine bir diğer örnektir. Bu kooperatifler bir tek ürün üzerinde ihtisaslaşmışlardır. İşlem hacmi büyük olduğu içinde ekseriya tasnif, ambalâjlama, muhafaza tesisleri ve hatta nakil araçlarına da sahiptirler. Bu sistemde her ortağın ürünü ayrı ayrı tasnif edilir ve ortağın teslim ettiği malın derece ve miktarı kaydedilir. Sonra aynı derecedeki mallar harmanlanarak ambalâjlanır sonra satış sevk edilir veya depolanır. Ortakların teslim edeceği ürün miktarı ve zamanı kooperatifçe piyasa durumuna göre belirlenir. Teslim tarihinin gecikmesi dolayısıyla üyelerin muhtemel zararlarını önlemek için bir prim ödenir. Üretici teslim ettiği meyvenin miktar ve derecesi karşılığında, harmanlanmış ürünün ortalama bedelini alır. Ürünler tamamen satılıncaya kadar fiyat belli olmayacağından üreticiye teslim ve sınıflandırmayı müteakip avans verilir. Bu sistemle çalışan kooperatifler tasnif, ambalâjlama ve reklâm gibi ileri teknoloji ve masrafı gerektiren hizmetleri ortaklarına daha ucuza temin ederler. Kooperatiflerin çoğu muhafaza ve ambarlama tesisleri sayesinde yıl boyunca satış imkânına sahip olduklarından daha yüksek fiyat elde eder. Bu sistemin başarısı geniş bir idari bilgi ve tecrübeyi gerektirir. Aynı zamanda tesis yatırımları, ortaklara başlangıçta ödenecek avanslar, muhafaza ve benzeri masraflar büyük bir sermayeyi gerektirmektedir. Ülkemizde bu sistemin uygulanmasını kolaylaştıracak tesislere sahip kooperatif sayısı azdır.

(6) A.B.D. Avustralya, İngiltere, Fransa, Kıbrıs ve Yunanistan’da örneklerini gördüğümüz bir diğer pazarlama kooperatifi türü de muhafaza ve imalât kooperatifleridir. Bu kooperatifler ortaklarının ürünlerini kurutarak konserve, reçel, salça, şarap, meyve suyu veya sirkeyi işleyerek değerlendirmektedirler. Bu şekilde işlenen ürünlerin uzun süre muhafazası mümkün olduğundan ürünler daha iyi bir fiyatla değerlendirilmiş olmaktadır.

Gelişen teknolojik imkânlar sayesinde sebze ve meyvenin farklı bir şekilde talebi yaratılmakta, soğuk depo tekniği ile bir kısım bozulabilen ürünler bol zamanda piyasadan çekilerek muhafaza edilebilmektedir. İşleme ve imalâtın kooperatiflerce yapılması ortaklara yetiştirdiği ürünün piyasasının geniş ölçüde kontrolü ve ürünlerinin satışı için ise daha geniş pazarlar temin edecektir.

Türkiye'de kooperatifler elinde bir takım muhafaza, kurutma ve işleme tesisleri vardır. Bunların çoğu Tarım Satış Kooperatiflerinin elindedir. Ayrıca 1163 sayılı Kooperatifler Kanununa göre kurulmuş, Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığının hibe, kredi, ve teknik yardımından yararlanan bu tür kooperatifler de vardır ve sayıları artmaktadır.

7 — PAZARLAMA KOOPERATİFLERİNİN DIŞ TİCARETTEKİ ÖNEMİ :

Pazarlama kooperatifleri, pazar talebinden fazla olan ürünleri depolayarak veya dış pazarlara sürecektir üretim - tüketim dengesini sağlamaya çalışırlar. Kooperatifler, çeşitli ürünlerin ve bilhassa tarım ürünlerinin ve gıda maddelerinin üretim, işleme ve dağıtımında yer almaya başlamışlardır. Bugün kooperatifler milletlerin sadece iç bünyelerinde değil, üretim işleme ve dağıtım hizmetlerini milletlerarası ticarete önemli rol oynamaya başlamışlardır. Gerçekten dünyanın pek çok ülkesinde satış, veya pazarlama kooperatifleri organizasyonlarında bir araya gelen üreticiler, bu organizasyonlar vasıtası ile pazar stratejilerini geliştirebilmekte iç ve dış piyasalarda meydana gelen değişimleri sürekli olarak takip etmektedirler. Devlet yardım ve işbirliği ile kurulan kooperatifler, ihracat konusunda çok başarılı olmuşlar ve bu başarıları ilgili üretim kollarının daha iyi gelişmesi için zemin hazırlamıştır. Nitekim, Fransa'da toplam tarım ürünleri ve gıda maddeleri ihracatının % 25 - 30 u, A.B.D.'de toplam ihracatın % 9, hububat ve çay'ın % 30'u kooperatiflerce yapılmaktadır. Norveç'te meyve ve sebze ihracatının % 40,1' süt ürünlerinin tamamı kooperatiflerce yapılmaktadır. Belçika ve Danimarka'da meyve ve sebzelerin % 40 - 60, Avusturya'da peynir üretiminin % 50 si, sığır üretiminin % 40 ı kooperatifler yoluyla dış ülkelerde pazarlanmaktadır. Türkiye'de ise, ihracatı yapılan 26 çeşit ürüne göre ihracat değerinde kooperatiflerin payı 1971 - 1975 döneminde % 38, 1976 - 1980 döneminde ise % 31,3 olarak gerçekleşmiştir (16). Bu oranlar bazı ürünler itibariyle daha yüksektir. Söz gelimi, 1976 - 1980 yılları ortalama-

(16) T. Güneş, Kooperatiflerin Dış Ticaret Açısından Milli Ekonomiye Katkıları, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayın Nu : 49, Ankara 1983, s.256.

sına göre koza ihracının % 98,7 si, zeytin yağının % 60'8 i, fasulyenin % 51,0, pamuğun % 47'2 si, fındığın % 43,3, Antep fıstığının % 37,2 si, kırmızı biberin % 33,7 si, Gülyağı ve konkretinin % 30,9 u kooperativefler vasıtasıyla ihraç edilmek suretiyle pazarlanmışlardır (17).

Pazarlama kooperatiflerinin yaygınlaşması ve gelişmesi ile tarımsal ihraç ürünleri daha kaliteli ve milletlerarası standartlara uygun olarak üretilmeye çalışılacak, modern pazarlama yöntemleri uygulanarak rekabet gücü artırılacak ve neticeye tarım ürünleri ihraç değerinin daha fazla yükseltmesi imkânı doğacaktır. Diğer taraftan uyguladığı pazarlama yöntemleri ile içerdeki ve dışardaki araçlara giden kazancın üreticilerin eline geçmesi sağlanacaktır. Pazarlama kooperatifleri bir taraftan üretici ortağa gelir artışı sağlarken, diğer taraftan da ihracat yoluyla ülkeye döviz girişini hızlandıracaktır. Ülkemizde yetişen ürünlerin dış pazarlara satılarak değerlendirilmesi, herşeyden önce taşıma imkânları ile alt yapı tesislerinin gelişmesine bağlıdır. Bu bakımdan pazarlama kooperatifleri ayrı bir önem taşımaktadır.

8 — KOOPERATİFÇİLİĞİN GELİŞMESİNDE ALINMASI GEREKLİ TEDBİRLER :

Kooperatifçiliğimizden ve Özellikle Pazarlama Kooperatiflerimizden Beklenen Gelişmeler;

1) Kooperatiflerin, ülke kalkınmasında etkili olabilmeleri uygulanan plan ve programlar çerçevesinde katkılarının artırılabilmesi için mevcut uygulamalar değerlendirilmek suretiyle Türk Kooperatifçilik hareketine yeni bir istikamet verilmek gerekmektedir. Kooperatifleşme konusunda daha fazla emek, kaynak ve zaman israf edilmeksizin, ülke gerçekleri dikkate alınarak, Türk toplum yapısına uygun bir gelişme şekli benimsenerek, bunu titizlikle uygulama ihtiyacı ortadadır.

2) Gelişmekte olan diğer ülkelerde de olduğu gibi, ülkenin sosyo - ekonomik şartları ile kültürel seviyesi kooperatifçiliğin tabandan gelen bir hareketle gelişmesine henüz müsait olmadığından

(17) a.g.e., s.148.

devletin desteğinde ancak müdahalesi olmaksızın, beynelmilel kooperatifçilik ilkeleri zedelenmeden uygulanabilecek bir gelişme yönü esas alınmalıdır.

3) Kooperatiflerin kuruluş ve işleyişinin çok sayıda kanunlarla düzenlenmesi, kooperatiflere hizmet götüren bakanlıkların birden fazla olması, kaynak israfına ve yetki sürtüşmelerine, dağınıklıklara sebep olduğundan bütün kooperatifleri ve dolayısıyla tarım kooperatiflerinin çalışma esaslarını ortaya koyan tek bir "kooperatifler kanunu" çıkartılmalıdır. Bütün kooperatifler bu kanun kapsamına alınmalı, fakat kooperatiflerin özellikleri dolayısıyla ortaya çıkacak farklılıklar ana sözleşmelerde dikkate alınarak düzenlenmelidir. Kooperatifler kanununun yürütülmesi ile sorumluluk bir bakanlığa verilmelidir.

4) Geçirmiş olduğumuz tecrübeleri de dikkate alarak Kooperatifçiliğin nizamını sağlamlaştırmacı ve ideolojik saplantılara yönelmeyi önleyici tarzda gelişmesini temin edici, ülkenin sosyal ve ekonomik bünyesine uygun güçlü ve dinamik yapıya kavuşturulması için gereklidir.

5) Kooperatiflerin ülke ekonomisinde güçlü bir yere sahip olabilmeleri piyasa kuralları içerisinde rekabet edebilmeleri ve temsil ettikleri kitlelerin menfaatlerini koruyabilmeleri için, birleşerek etki alanlarını genişletmeleri ve üst kuruluşlarını tamamlamaları gerekir. Birim kooperatiflerin birleşmesi ile ortaya çıkacak "büyük ölçeğin" masraf üstünlüğü ve sağlayacağı faydalar kooperatif ortakların ilgili piyasa basamağındaki üretim pazarlık ve rekabet gücüne yansır. Kooperatiflerin yatay bütünleşmesi, aynı faaliyet alanını seçmiş dağınık ve küçük ölçekli birim kooperatiflerin, büyük ölçekli bütünleştirilmiş kooperatif faaliyete geçmesi demektir. Kooperatiflerin dikey bütünleşmesi ise, bir birim kooperatifin bulunduğu faaliyet safhasında, bir ileri veya gerideki faaliyet safhasında çalışan kooperatiflerle tamamlanması demektir. Yatay ve dikey bütünleşme ile birim kooperatiflerin toparlanma ve tamamlanması sonucu rasyonelizasyon imkânları doğar, gerekli yatırımlar yapılarak etkin bir organizasyon kurulabilir. Kooperatiflerde dikey bütünleşmenin sağlam temellere oturabilmesi için önce yatay bütünleşmenin organize edilmesi daha uygundur. Çünkü birim kooperatiflerin iş hacmi, finansman, teknik bilgi ve teş-

kilât yönünden bütünleşmeyi kendi başlarına harekete geçirmeleri mümkün değildir. Onun için devletçe, sayıları az, ortak sayıları ve sermayeleri fazla, güçlü kooperatiflerin kurulmaları teşvik edilmelidir

6) Pazarlama kooperatifleri üreticinin her türlü ihtiyacını karşılayarak, onlara teknik imkânlar sağlayabilecek, özel teşebbüs ile rekabet edebilecek bir ekonomik güce ve yönetime sahip olmalıdır.

Pazarlama kooperatifleri, belirlenen ürün toplama merkezlerinde iş hacmine uygun ambarlar temin edilmelidir. Ayrıca merkez ambarlar kurarak düzenli bir şekilde ürün akışı sağlanmalı ve buralarda ayıklama, temizleme, sınıflandırma, standartlara uygun paketleme ve ambarlama işlerini gerçekleştirmelidir.

7) Tutarlı bir fiyat politikası uygulanarak, ürünlerin kalite ve özelliklerine göre fiyat tespit etmeli; üretici daha iyi kaliteli ürün üretimine yönlendirilmeli.

8) Pazarlama kooperatifleri, modern üretim yöntemlerinin tarım alet ve makinalarının kullanılması, hastalık ve zararlılarla korunması ile ilgili yöntemler konusunda üretici eğitmeli ve onlara teknik bilgi ulaştırmalıdır.

9) Tarım - sanayi bütünleşmesinde gerçekleştirilecek kooperatif projelerde, ortak paylarının artırılması esas olmalıdır. Böylelikle uygulanan projeler, ortaklar için kârlı bir faaliyet alanı sağlayacağı gibi, kırsal kesimde mülkiyetin ve dolayısıyla refahın yaygınlaşması mümkün olacaktır. Yeni ek istihdam imkânları yaratılarak, ülke çapında sağlıklı bir gelişmeye kooperatifler vasıtasıyla katkıda bulunulması söz konusudur. Hiç şüphesiz kooperatiflerde ihracata dönük projelerin desteklenmesine öncelik verilmesi, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum açısından kaçınılmaz bir tedbir olacaktır.

10) Kooperatiflerin arzulanan istikamette gelişmelerini sağlamak ve halihazırda kooperatiflerin içinde buldukları sabit ve döner sermaye ihtiyaçlarını karşılamak için, güçlü bir "bankanın" kuruluşuna öncülük edilmelidir. Ancak bu gerçekleşinceye kadar mevcut finansman kuruluşlarının kooperatifleri daha etkin bir şekilde desteklemeleri sağlanmalıdır.

11) Kooperatiflerin etkili bir şekilde denetimi yapılamadığından, kooperatiflerin teşkilatlanmalarını tamamlayarak üst birlikler bünyesinde kuracakları "denetim organları" yoluyla denetimlerinin sağlanması gerekmektedir. Bu konuda, kooperatiflerin finansman bankalar dışında kendilerinin kurup ortak olacakları bir kuruluş tarafından yapılması veya "denetleme kooperatiflerinin" kurulması düşünülebilir. Bunun için gerekli kanunî düzenlemeler getirilmelidir.

12) Kooperatiflerin başarısı için şüphesiz yönetim meselesinin çözümlenmesi en başta gelen bir hususdur. Bu bakımdan yöneticilikle ilgili yüksek seviyede orta ve alt kademelerde eğitim yapan kuruluşlar açılmalı veya mevcutlar geliştirilmelidir. Mevcut yöneticilerin bilgileri tazelenmeli, kendi konularında eğitime, üst kademelere hazırlama hususlarında onlara yardımcı olunmalıdır.

13) Kooperatiflerin millî bünyemize uygun şekillerini ortaya koymak ve değişen sosyo - ekonomik şartlara uygun hale getirmek için yapılacak araştırmalar desteklenmelidir. Ayrıca kooperatif kuruluş ve işleyişlerinde karşılaşılan güçlükler araştırılarak, yayınlanmalı, araştırma sonuçları ilgililere ulaştırılmalıdır.

«Menfaatler Üçgeni» Üzerinde Tartışma

Doç. Dr. Cemil KIVANÇ (*)

1982 yılında yayımlanan kitabımızın en önemli bölümlerinden biri olan menfaatler üçgeni konusu Türk Kooperatifçilik Kurumu değerli Başkanı ve üstad kooperatifçilerimizden Sayın Nurettin Hazar Bey tarafından Kooperatifçilik dergisinin ilk ve son 1983 sayılarında tartışma mevzuu haline getirilmiştir (Sayı 59 ve 62). İlkine verdiğimiz cevaptan sonra sonuncusuna burada yine karşı görüşlerimizi ifade etmek istiyoruz. Ancak önce bir önemli saydığımız noktaya dikkati çekmek arzusundayız.

Tenkitlere cevap vermeyi biz bir vazife kabul ederken ileri sürdüğümüz görüşlerin Kurum ve değerli Başkanı tarafından ciddiye alınması bizim için gerçekten, yanılmış dahi olsak, çok sevindirici bir husustur. Bu bakımdan kendilerine minnettarlığımız şahsımız ve kooperatifçilik sahamız adına sonsuzdur. Fakat ne yazık ki geçen bir yıl içinde başka lehte veya aleyhte tartışmaya katılan olmamıştır. Gönlül isterdi ki diğer kooperatifçilerimiz bu sahifelerde bizlere katılsınlar ve görüşlerini açıklasınlar. Böylelikle özel bir işletme tarzı olan kooperatiflerin ülkemizde başarılı çalışmalarını ve eksikliklerini düzeltmeleri bakımından beraberce katkılarda bulunmamız mümkün olurdu.

Sayın Nurettin Hazar Bey'in ikinci tenkit yazısı kısa fakat muhteva bakımından çok manalıdır. Esas itibariyle görüşleri iki noktada toplamak mümkündür sanıyoruz.

a. Devlet himayesinde bulunan kooperatiflere müdür tayini sadece en yüksek seviyede devlete aittir. Diğer birim kooperatiflerde böyle bir müdahale yoktur. Diğer bir ifadeyle menfaatler üçgeni'nin bir köşesi (devlet) mevcut değildir veya mevcudiyeti çok az hissedilir. Satış kooperatiflerinin destekleme alımları dolaşısıyla birer kamu kuruluşu haline gelmeleri (bu durum kabul edilse bile) yöneticinin devletçe tayini sebebiyle değildir. İktisadi

(x) F. Almanya - Münster Üniversitesi ve Münster Meslek Y. Okulu Öğr. Görevlisi.

devlet teşekkülü'ne benzer bir oluşumu söz konusu teori açıklayamaz.

b. Tarım kredi kooperatiflerinde iddianın aksine **düzenli** bir gelişme vardır. Kooperatif ve ortak sayısının artışı buna delildir. Dolayısıyla menfaatler üçgeni'nin açıklayabileceği bir gerileme söz konusu değildir.

Önce ilk görüşü; devletin tayinini ele alırsak burada bir yanlış anlama bulunduğuna işaret etmek isteriz. Bizim için önemli olan devletin şu veya bu seviyede müdür tayini değil, doğrudan müdahalesi önemlidir. Kaldı ki birim kooperatiflerde müdürler kooperatiflerin kendilerince seçilmektedir deniyor. Ancak bu kişileri kim tavsiye veya teklif etmektedir? Arkada devletin Ziraat Bankası olmasa bu yöneticiler nereden bulunacak ve ücretleri nasıl ödenecektir? Ayrıca kooperatiflerin para kaynağının aslında yine devlet olduğu unutulmamalıdır. Kaynak yaratma gayreti içinde olmadan **devletin** uygun gördüğü miktarları belli şartlara göre ortaklara dağıtan kredi kooperatifleri bünyesinde devlet - yönetim menfaatleri özdeşleşmiştir. Ortaklar bu iki üçgen köşesi karşısında denge sağlama, zorundadırlar. Aksi halde kredi alamayabilir veya borçlarının vadesi uzatılmayabilir. İç bünyede işletme içi meseleler üç menfaat arasında dengeli, uyumlu biçimde çözülebiliyorsa zaten gelişmeyi önleyici bir durum yoktur demektir. Teorinin açıklamak istediği de budur. Acaba kredi kooperatiflerinde söz konusu denge gerçekten devamlı sağlanmakta mıdır ki ileri sürülen müspet gelişme ortaya çıkmıştır. Bu husus aslında açık kalmaktadır.

Kooperatiflerde menfaatler üçgeni arasında denge sağlanması düşüncemizin esası daha doğrusu bir kooperatif işletmesinin başarısı için ileri sürdüğümüz şartı olmakla beraber, kooperatifler üst kuruluşunda devlet müdahalesini veya velâyetini tam manasıyla reddediyor değildir. Hazine kaynaklarından para tahsis ettiği kooperatiflerin en üst kuruluşuna devlet yönetim yoluyla katılabilir, gakat bu katılma tüm kooperatiflerin uygulama politikasına müdahale şeklinde olmamalıdır. Sağlanan kaynakların denetimi amacıyla devlet - kooperatif işbirliği hatta faydalıdır, gereklidir. Türkiye'de iktidar partilerinin her zaman olumlu kabul edilemeyecek müdahaleleri daima yönetim vasıtasıyla olmuş, çoğu kere ortak menfaatleri başarısızlık hallerinde zedelenince devlet değil bizzat

kooperatifçiliğin kendisi bunda suçlu görülmüştür. Bizim üzerinde durduğumuz nokta, yöneticinin tayin şekli değil, bu yolla sebep olunan müdahale ve politik menfaatlerin daima ortaklar lehine olmayacağıdır.

Günümüzde KİT'leri yöneticilerinin hataları veya ihmalleri sebebiyle hazineye katlanılmaması neredeyse imkânsız zararlar yüklemektedirler. Özel sektörde böyle bir ortam düşünülemez. Zira hesabı sorulur, sorumluluğu aranır. Eğer kooperatifler sadece ortaklar elinde olsa onlar için de aynı durum geçerlidir. En fazla bir dönem kalabilen yönetici zarar veya ortak menfaatleri aleyhine oluşan bir durumda bu akibeti bilecektir. Ama devletçe yahut devletin teklifi ile seçilen yöneticilerin kooperatiflerde ortaklar karşısında böyle bir korkuları var mıdır?

b. Kredi kooperatiflerinin Türkiye'de kısmen en iyi yeni kârlı işletmeler olduğunu hatta çok amaçlı hizmetlerle ortaklarına ihmal edilemeyecek önemli menfaatler sağladığını kitabımızda ifade ettüğümüzden, Sayın Hazar'ın olumlu gelişme fikrine prensipte katılıyoruz. Fakat bizzat kendilerinin verdiği yıllara göre seriler incelense sonuçlar aslında, menfaatler üçgeninde denge - kooperatif başarısı bağlantısını çürütmek değil, doğrulamaktadır.

1974 - 1982 arası genel bir gelişme görülmektedir. Fakat bu gelişme ne kooperatif ne de ortak sayısı bakımından istikrarlıdır. 1980 - 1981 arası ortak sayısındaki artış çok yüksek olmakla beraber 1982'de bu artış oranı birden düşmüştür. Aynı artış - düşüşlere diğer yıllarda da rastlanmaktadır. 1979 - 1980 arası ortak sayısı artarken, kooperatif adedi de çoğalmıştır. Dolayısıyla ortak sayısındaki artışlar daima kooperatiflerin iç yapılarındaki dengeden değildir. Sıhhatli bir sonuca varabilmek için aslında ortakların azaldığı yıllarda bunun sebeplerini incelemek gerekir. İşletme içi menfaatlerin dağılımı uyumlu ve dengeli ise acaba ortaklar yine de kooperatifi neden terk etmektedirler? Hemen ifade edelim ki bu söz konusu istikrarsızlıkta, mutlaka tek sebep, menfaatler arası uyumsuzluk veya dengesizlik değildir. Dış ekonomik ve sosyal hatıta siyasi sebepler iç organizasyon dengesinin yanında önemli rol oynamaktadırlar. Menfaatler üçgeni ise sadece işletme organizasyonundaki ilişkileri kooperatifin dış etkenleri açısından değil, iç organik yapısı bakımından incelemektedir.

Türk Kooperatifçilik Hareketinde Teşkilatlanma Sorunları

Orhan ERÇELİK (*)

1844 yılında 28 işçinin ekonomik menfaatlerini korumak amacıyla kurmuş oldukları ilk kooperatiften günümüze kadar kooperatifçilik anlayışına değişik yorumlar getirilmiştir. Bu ilk kooperatif kuruluş o zamana kadar yapılan ortak girişimlerde görülmeyen yenilikleri getirmiş ve ilk kooperatif ilkelerini ortaya koymuştur. Öyle ilkeler ki, bilâhère bu ilkelerden ilk dördüne uymayan Dünya Kooperatifler Birliği'nin üyeliğine dahi kabul edilmemişlerdir. O günkü ilkelerle, bugünkü ilkeler arasında hemen hemen hiçbir büyük fark görülmemektedir.

Bu günün şartlarına göre oluşturulan ilkeler şunlardır :

- 1) Serbest giriş ilkesi,
- 2) Demokratik Yönetim İlkesi,
- 3) Sermayeye sınırlı faiz verilmesi ilkesi,
- 4) Risturun ilkesi,
- 5) Kooperatif eğitiminin geliştirilmesi ilkesi,
- 6) Kooperatiflerle işbirliği ilkesi.

O günkü şartlarda : Peşin işlem ve politikada ve dinde tarafsızlık hususları da benimsenmiş ilkelereydi.

Konuya girişte dünya kooperatifçiliğini ele alışımızın nedeni, Türk Kooperatifçilik hareketinin gelişmesini ve bu gelişme içinde ortaya çıkan teşkilatlanma sorunlarını yılların ve yönetimlerin etkisini daha iyi görebilmektir. Gözlendiğinde ve sonuçlarına bakıldığında Türkiye'deki kooperatifçilik hareketinin bu ilkeleri uygulayabilmesi bakımından pek başarılı bir grafik çizdiğini söyleyemeyiz. O halde öncelikle şu hususu kabul etmekle işe başlayalım : Kooperatifler tek başlarına kaldıklarında ve iyi yönetilemediklerinde

(x) TES - İş Sendikası Genel Başkanı olan müellifin 25 Nisan 1984'de Kurumumuzda verdiği konferans metni.

gelişmeleri ya çok sınırlı kalır, ya da hiçbir gelişme kaydedmeden yok olup giderler. Bunun için ülkemizde kooperatifçiliğe ne derece önem verildiğini bilmek amacıyla da geçmişine ve gelişmesine bir göz atmak gerekir.

Ülkemizde kooperatifçiliğin sınırlı da olsa ilk adımını Mithat Paşa atmıştır. Mithat Paşa'nın 1863 yılında kurduğu 1867 yılında da "Memleket Sandıkları" adını alan girişimi Türkiye'de kooperatifçiliğin başlangıcı sayılmıştır.

Cumhuriyet dönemindeki kooperatifçilik ise ulu önder Atatürk'ün kooperatifçiliği içtenlikle benimsemesi ve desteklemesi ile yurt sathına yayılma çabası için girmiştir. Atatürk, kooperatifçiliğe olan inanç ve ilgisini konuşmaları, yazıları ve davranışlarıyla Cumhuriyet Türkiye'sinde kooperatifçiliğin de önderi olmuştur.

Türkiye Cumhuriyetinde tabandan gelerek kurulan ilk kooperatiflerin kuruluş yer ve şekillerine baktığımızda bunların bölgelerimizin ihtiyacına binaen tarımsal amaçlıların Ege bölgesinde, esnaf ve zanaatkar kökenli kooperatiflerin İstanbul'da ve tüketim ve konut kooperatiflerinin ise öncelikle Ankara'da kurulmuş olduklarını görüyoruz.

Yabancıların da defalarca söylediği gibi yer yüzünde sözü ile icraatı birbirine uyan, birbirini tamamlayan çok nadir lider yetişmiştir. Bunların başında ise büyük devlet adamı ve lider Atatürk gelir. Bu eşsiz liderin kooperatifçilik alanında da sözü ile icraatı birbirine tamamen uymuştur. Kurulan ilk tarımsal kooperatifin üyesidir. Bu kooperatife, bilâhare Tekir Çiftliği olarak bilinen çiftliğini hibe etmiştir. Yine Ankara Memurlar Tüketim Kooperatifinin bizzat kuruluşunda bulunmuştur. Atatürk'ün yazdığı ileri sürülen "Kooperatif Şirketler" adındaki kitapçılıkta konunun kalıcılığını sağlamıştır.

Kooperatifçiliği düzenleyen ilk yasalar 1935 yılında Atatürk'ün girişimi ile ve onun döneminde çıkmıştır. 2834 sayılı "Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Yasası" ile 2836 sayılı "Tarım Kredi Kooperatifleri Yasası" aynı yılı içinde yürürlüğe girmiştir.

Atatürk'ün verdiği önemi belirterek değindiğimiz tarihçesi ve geçmişi özetle bu olan kooperatifçilik hareketimizde ne kadar başarılı olabildiğimizi ve teşkilatlanma sorunlarının ne derece aşabil-

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK HAREKETİNDE TEŞKİLÂTLANMA SORUNLARI

diğimizi bilebilmek için mevcut örgütlenme durumuna ve mevcut kooperatif kuruluşlardan bazılarına da bir göz atmak gereklidir.

Mevcut duruma göre, ülkemizde daha çok devlet öncülüğünde ve bir ölçüde güdümündeki kooperatif kuruluşların yaşabildiklerini ve üst örgütlerini kurmada başarılı olduklarını görmekteyiz. Bu hususu anlayabilmek ve görüşümüzü geçerli kılabilmek için kooperatif türleri ile hazırlıhyabildiğimiz bazı kooperatiflerimize şöyle bir bakmamız gereklidir.

Ülkemizde :

I — Devlet öncülüğü ve güdümünde kooperatifler vardır. Bunlar daha çok tarımsal veya tarıma dayalı kredi kooperatifleridir.

Örneğin, TARKO teşkilâatlanmasını birlik düzeyinde tamamlamış, bir kooperatif kuruluştur. Yine teşkilâatlanmasını birlik düzeyinde tamamlamış ürettiği ve işlediği ürün türünü satışa arzeden diğer kooperatif kuruluşlardan hemen aklımıza gelenler şunlardır.

- a) Fındık üreticileri : Fındık Tarım Satış Kooperatifleri :
Üst Örgütü : FİSKOBİRLİK,
- b) Pamuk üreticileri : Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri
üst örgütleri : ÇUKOBİRLİK, ANTBİRLİK,
- c) Zeytin üreticileri : Zeytin Tarım Satış Kooperatifleri üst
örgütü : MARMARABİRLİK,
- d) Ayçiçeği üreticileri : Yağlı Tohumlar Tarım Satış Koopera-
ratifleri üst örgütleri : TRAKYABİRLİK, KARADENİZ-
BİRLİK,
- e) Bakliyat üreticileri : Bakliyat Tarım Satış Kooperatifleri
üst örgütü : GÜNEYDOĞUBİRLİK.
- f) İncir, üzüm, zeytin üreticileri : Tarım Satış Kooperatifleri
üst örgütü : TARİŞ.

Bu bahsi geçen yukarıdaki ve benzeri kooperatiflerdeki ortakların büyük bir bölümü aynı zamanda, birbirlerinin ve Tarım Kredi Kooperatiflerinin ortağı durumundadır.

II — Devlet güdümündeki kooperatiflerin dışında hür, demokratik ve gönüllü olarak niteliyebileceğimiz kooperatif kuruluş-

lar vardır. Bunlar tarımsal alanda ve kentsel alanda faaliyet gösteren kooperatif kuruluşlardır. Bunlardan aklımıza gelenler de aşağıdaki şekilde teşkilâtlanabilmişlerdir :

1. Tarımsal alanda :
 - a) Pancar Kooperatifleri ve Birliği,
 - b) Köy Kalkınma Kooperatifleri ve Birlikleri,
 - c) Orman Köyleri Kalkındırma Kooperatifleri,
 2. Kentsel alanda :
 - a) Esnaf Kefalet Kooperatifleri, Birlikleri ve Merkez Birliği,
 - b) Tüketim Kooperatifleri ve Birlikleri,
Örnek : Yol - Koop ve Tüko - Birlik,
 - c) Yapı Kooperatifleri ve Birlikleri (Konut için),
Örnek : Ankara'd : Kent - Koop,
İstanbulda : Konut Birlik,
İzmir'de : Ege - Koop.
 - d) Yapı Kooperatifleri (İşyeri ve küçük sanayi için)
Örnek : Ankara'da : OSTİM.
3. Nakliyeciler Kooperatifleri,

Bu ilk alanda hatırlayarak belirttiğimiz yukarıda 2. madde-deki kentsel alanda mevcut gönüllü kooperatiflerden (a) şikkındaki Esnaf Kefalet Kooperatiflerinin Merkez Birliği vardır. (b) şikkındaki Tüketim Kooperatifleri ise Birlik düzeyindedir. (c) şikkındaki Yapı Kooperatifleri ise Birim kooperatiflerdir. 3. maddedeki Nakliyeciler Kooperatiflerine gelince, bunlar Birlik düzeyinde teşkilâtlanmışlardır.

Görüldüğü gibi Devlet güdümündeki kooperatiflerin dışında kalan kooperatiflerde üst örgütlenme, ya doğru dürüst tamamlanamamış ya da çok sınırlı kalmıştır. Sınırlı kalanlar da bir elin parmakları kadardır, diyebiliriz.

Özellikle tüketim ve yapı kooperatiflerindeki bu teşkilâtlanma zayıflığının nedenlerini araştırmak ve engelleri bularak ortadan kaldırmak gereklidir.

Bilindiği gibi hür, demokratik ve gönüllük olarak kurulan kooperatiflerin amacı tüketicilerin özellikleri aracıya ve sonra da üre-

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK HAREKETİNDE TEŞKİLÂTLANMA SORUNLARI

ticiye karşı korunması ve ezdirilmemesidir. Tüketicinin üreticiye karşı kalite bakımından, aracıya karşı ise ekonomik bakımdan korunması için teşekkül eden tüketim kooperatifleri öncelikle tüketiciye kaliteli malın nasıl seçileceğini, sonra da bu malın ucuz ve sağlık koşullarına uygun olarak nerelerden satın alınabileceğini öğretmesi lâzımdır. Diğer bir deyişle, tüketim kooperatifi bunu bizzat yapabileceğini en iyi şekilde anlatabilmeli, tüketiciyi, yani müstakbel, ortağını ikna etmelidir. Şu halde, teşkilâatlanmasını geliştirebilmek için tüketim kooperatifi ortağını, yani tüketiciyi dış piyasaya karşı devamlı olarak aydınlatarak, tüketim ihtiyaçlarını en iyi şartlarda karşılıyan bir kuruluş olduğu gerçeğini kabul ettirmek durumundadır.

Ancak, tüketim kooperatifleri bu amaçlarına ilkeleri doğrultusunda ulaşabilmek için, mali gücünü çok iyi tartmalıdır. Kâğıt üstü bir kuruluş olarak kalmamak ve amacına ulaşabilmek için bu şarttır. Bunun için de tüketicilerin, yani ortakların, daha kuruluşta yüksek ortaklık payı ile kooperatiflere ortak olmalarını sağlamak gereklidir. Yine, ortak sayısını kuruluşta mümkün olduğu kadar yüksek olarak tutmak parasal kaynak sağlamak açısından önem arz etmektedir. Bir tüketim kooperatifinin verimli ve faydalı bir çalışma yapabilecek şekilde kuruluşu için yeterli sayıda ortak bulamadığında veya ortaklık payları yüksek tutulmadığında kooperatifin başarısızlığa uğraması kaçınılmaz olur. Bu konuda yapılan araştırmalarda ortaya çıkan sonuç şudur; az sayıda ortakla kurulacak kooperatif yerine, ortaklığı çok kuvvetli büyük bir kooperatife ortak olunarak mevcut kooperatifi daha da kuvvetlendirmek ve az sayıda ortağın bulunduğu mahallerde yeni satış mağazaları açmak çok daha rantabl olmaktadır.

Pek tabii bu bulguların uygulanabilir olması ortakların konu üzerinde aydınlatılması mali olanakların sağlanması ile de bitmiyor. Zira kooperatifin yönetiminde bulunanların yeterli eğitimden geçmiş olmaları ve bir kooperatifi yönetmenin bütün inceliklerine vakıf olmaları kooperatifin başarıya ulaşmasındaki en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Esasen başarısız olan kooperatiflerin başarısızlıklarının çoğunlukla amatör temelli bilinçsiz veya az bilinçli yönetim kadrolarından kaynaklandığı da bir hakikattir. Yani başarısızlığı yalnız ve yalnız parasal nedenlere dayamak ve buna göre tedbir almak, başarı sağlamak için yeterli değildir. İsim ver-

meden, parasal bakımdan destek görmüş ve fakat yönetim yanlışlıkları yüzünden kapanmaya mahkûm bazı kooperatif kuruluşların Ankara'da mevcut olduğunu bildiğimizi söyleyebiliriz.

Şimdi, hem devlet güdümündeki ve hem de gönüllük olarak kurulmuş olan kooperatifleri ele alarak geneldeki rahatsızlıklara bir göz attığımızda karşımıza çıkan tablonun ne durum arzettiğine bakalım;

Tarımsal kesimde kurulu kooperatiflerin büyük çoğunluğunun tarım kredi, tarım satış, köy kalkınma, pancar üreticileri ve bunun gibi kooperatifler şeklinde birim seviyede teşkilâtlanmalarını tamamlamış olduklarını görüyoruz. Bunlar arasında yukarıda bahsettiğimiz ihmallerden ve hatalardan dolayı sağlıksız olarak kurulmuş olanlar, zaman içerisinde ya tasfiye edilmek durumunda kalmışlar, ya da varlıklarını ancak kâğıt üzerinde sürdürme noktasına gelmişlerdir. Aslında birbirlerinin fonksiyonlarını tamamlamaları beklenen bu kooperatifler açısından en önemli teşkilâtlanma sorunu, koordinasyon ve iç işleyişlerinin belirli ilkelere dayandırılmamış olmasıdır. Özellikle ürün çeşitlerine göre kurulmuş olan tarım satış kooperatifleri ile kredilendirme amacıyla kurulmuş bulunan tarım kredi kooperatifleri arasında, birim düzeyde görülen kopukluklar ve birbirlerinin fonksiyonlarını tamamlama yerine aksine benzer alanlarda birbirleri ile rekabete yönelmeleri, kooperatif hareketimiz içinde tepeden tabana kadar maalesef, sisteme dayalı bir koordinasyonun teessüs ettirelemediğinin en belirgin kanıtıdır.

Daha yukarılarda da belirttiğimiz gibi, tarım dışı kooperatiflerin teşkilâtlanma sorunları, tarımsal kesimdeki kooperatiflerden daha ağır bir biçimde varlığını hissettirmektedir. Esnaf kefalet kooperatifleri dışında, bilhassa tüketim ve yapı kooperatifleri teşkilâtlanma sorununun yoğun biçimde tartışıldığı ve halen çözüm arandığı kooperatiflerin başında gelmektedir.

Teşkilâtlanma sorununun birim düzeyde karşımıza çıkan en belirgin özelliği, üst örgütlenmenin henüz yapılamamış, ya da yapılmış olsa dahi birim kooperatifler üzerinde yeterli bir etkinlik kuramamış olmalarından kaynaklanmaktadır. Aslında tüketim kooperatifleri genellikle birim düzeyde işyerlerinde ve ancak işyeri bazında kurulmuşlardır. İşyerleri dışına çıkabilmiş pek az birim

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK HAREKETİNDE TEŞKİLÂTLANMA SORUNLARI

tüketim kooperatifi vardır. Hemen hemen başka hiçbir ülkede rastlanılmayan bu olgu, tüketim kooperatiflerimizin bir "sistem" veya "model" sorunu ile eşanlamlı bir yönelimin sonucudur. Tüketim kooperatifleri işyerleri dışına çıkamadıkları sürece de, maalesef ne ekonomik etkinliklerine kavuşabilirler, ne de toplumun geniş tüketici kesiminin kooperatifleşmekten beklentilerine cevap verebilirler. Günümüzde işyeri tüketim kooperatifçiliğinin artık terkedilmesi gerektiği zaman zaman ileri sürülmektedir. Ancak bu istek veya yönelimin kısa bir süre içerisinde gerçekleşebileceğini sanmıyoruz. Belki, gerçekçi bir planlama ve işyerleri kooperatifleri bakımından özellikle işçi sendikalarının öncülüğünde yapılacak çalışmalar ile bir yandan üst örgütlenmeler sağlanırken, öte yandan da birim kooperatiflerin kuruluş yeri seçimi başta olmak üzere, iç örgütlenmelerine ağırlık verilerek zaman içerisinde tüketim kooperatiflerinin halka dönük konumuna kavuşturulması sağlanabilir. Bu amaçla yapılacak çalışmalarda, geniş çapta eğitim ve yayın faaliyetleri ile devletin ve özellikle Türk Kooperatifçilik Kurumu gibi ihtisas kuruluşlarının desteği sağlanmalıdır.

Yapı kooperatiflerinin birim düzeyde teşkilatlanma sorunları, tüketim kooperatiflerinde olduğu gibi üst kuruluşların devreye girememesinden kaynaklanmaktadır. Ancak sorun, konut sorunu gibi aile bütçesi açısından çok daha önemli ve daha kapsamlı bir temel sorun ile yakından ilişkili bulunduğu için, hükümetlerin ana politikaları ile de sıkı sıkıya ilişkili bulunmaktadır. Birim düzeyde konut ve işyeri yapı kooperatiflerinin başarısı hükümetlerin arsa, altyapı, ucuz faizli yüksek kredi ve bunun gibi temel sorunlara çözüm getirmelerine bağlıdır. Hepimizin bildiği gibi, Türkiye'de bu sorun yıllardır varlığını sürekli olarak ve bilhassa dar gelirli kesim üzerinde hissettirmiştir. İşçilerin 1970 lerde kendi aralarında ve sendikaların öncülüğünde kurdukları konut kooperatifleri vasıtasıyla bir çok konut yapılmış ve konut açığının daha da büyümesinin önüne geçilmiştir. Ancak, 1970 li yılların sonlarına doğru inşaat maliyetlerinin enflasyon oranının üzerinde artması bir çok konut kooperatifinin yarım kalmasına, ortakların mağdur duruma düşmesine ve geniş bir kitlenin bu tür kooperatiflere olan itimatlarını sarsmasına yol açmıştır. Finans zorlukları, arsa fiyatlarının yüksek oluşu, konut kredisinin yetersizliği, kuruluştaki formalite zorluk ve kalabalıklığı konut kooperatiflerinin kuruluşunu baştan en-

gellediği gibi, kurulanların da zor durumda kalmasına, hatta çıkmaza girmesine neden olmuştur. Halbuki özellikle Türk - İş'in danışmanlık hizmetleri vererek yola çıktığı konut kooperatiflerinin tamamlananlarının bünyesinde bir de tüketim kooperatifi kurmak suretiyle çift yönlü ve geniş kapsamlı bir sosyal hizmet verilmiş olmaktadır. Aynı zamanda tüketim maddelerinin şehir merkezine uzak olan bu yerleşim bölgelerinde aşırı fiyatlarla satışı da önlenmektedir.

Kooperatif Birlikler açısından, tarımsal kesimde kooperatif üst kuruluşları bünyesel bazı rahatsızlıkları ve yukarıdaki açıklamalarımızda değindiğimiz gibi birim düzeydeki koordinasyon eksikliği nedenleri ile üretim - ürün işleme/değerlendirme - pazarlama - kredileme fonksiyonlarını tam anlamı ile yerine getirememektedir. Bugün ülkemizde TARIMSAL Kooperatifler KOORDİNASYON KURULU gibi bir organa ihtiyaç duyulmaktadır. Devlet desteğinin zaman zaman ekonomik değil, politik yaklaşımlara göre de devreye girdiği inkâr edilemez. Bu bakımdan, sağlıklı bir devlet - kooperatif ilişkisi sisteminin, yeniden gündeme getirilmesi ve tarımsal kooperatiflerin üst kuruluşlarının çağdaş işletmecilik kurallarına göre işleyen ekonomik kuruluşlar olarak değerlendirilmelerinin kaçınılmaz olduğunu belirtmek isteriz. Bu kuruluşların dış satım konusunda daha etkili olabilmeleri bakımından, demokratik ve hür kooperatifçiliğin gereği bazı yasal düzenlemelere kavuşturulmalarını takiben, dış ülkelerdeki kooperatif kuruluşlarla ilişkilendirilmeleri ayrı bir önem taşımaktadır.

Tarım dışı kooperatif kuruluşların üst örgütlenmeleri henüz tamamlanmamıştır. Tüketim ve yapı kooperatifleri, bölgesel bazı birlikler dışında merkezi birliklerinden yoksun biçimde faaliyetlerini sürdürmeye çalışmaktadırlar. Esnaf Kefalet Kooperatifleri ise hem bölgesel ve hem de merkezi birliğini tamamlamıştır.

Tüketim kooperatiflerinin 1975 yılında Türk - İş öncülüğünde başlatılan eğitim ve örgütlendirme çalışmaları sonucu, yaklaşık 15 bölgede bölgesel birlikler kurulmuştur. Bu birliklerin, finansman başta olmak üzere, temel sorunlarına kısa vadede ve gerçekçi çözümler bulunamamış olması nedeni ile beklenen gelişmeyi gösteremedikleri söylenebilir. Birim kooperatifler düzeyinde başlayan sorunlar, tüketim kooperatifleri birliklerine de aynen yansımakta-

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK HAREKETİNDE TEŞKİLÂTLANMA
SORUNLARI

dır. Tüketim kooperatifleri birlikleri, sendikaların mali desteğini alabildikleri ölçüde varlıkları koruyabilmekte ve gelişme imkânı bulabilmektedirler. Bu nedenle, sendikal yapı ile kooperatif yapıyı sarsmadan ve iç müdahaleleri önliyerek, her iki kuruluşun da demokratik karakterine saygılı bir ilişki modeli geliştirilerek, sendika/kooperatif işbirliği örneği ortaya konulmalıdır. Kooperatifler, sendika üyelerinin birer ekonomik kuruluşu olarak mütalâa edilmeli ve bu yaklaşım ile desteklenmelidir.

Sonuç :

Kooperatifçilik hareketinde teşkilâatlanma sorununu çözümlenebilmek için özetle :

a) Öncelikle, 1163 sayılı kooperatifler yasasında değişiklik yapılarak, teşkilâtlandırmayı güçleştiren ve kooperatiflerin mali yapılarında aksaklığa yol açan unsurların ortadan kaldırılması gereklidir.

b) Tüketim kooperatiflerini geliştirmek bakımından tüketiciyi korumak amacıyla adil bir fiyat politikası izlemek, kalite politikası uygulamak ve hizmet politikası gütmek gereklidir.

c) Devlet - kooperatif ilişkilerinin, devlet güdümündeki kooperatifler/demokratik, hür ve gönüllü kooperatifler şeklindeki ayrımını ortadan kaldıracak biçimde yeniden düzenlenmesi ve tarım içi ve tarım dışı kooperatiflerin bir arada desteklenmesi gereklidir.

d) Kooperatif birliklerin tarımsal alanda ürün bazında ve kredi/destekleme alanlarında ihtisaslaşmaları, tarım dışı alanda da tüketim ve yapı kooperatiflerinin bünyesel sorunlarından arındırılmaları yeni bir kooperatif teşkilâatlanma modeli geliştirmek gereklidir. Bu modelin işleyişinde karşılaşılabilecek sorunların çözümü ise yeniden düzenlenecek örnek ana sözleşmelerde ele alınması gereklidir.

e) Etkin bir eğitim ve yayın faaliyeti, teşkilâatlanma sorununun çözümünü için ön şartlardan biridir. Bu amaçla, kooperatif birlikleri, sendikalar ve Türk - İş'in yapmakta olduğu eğitimlerin belirli bir koordinasyona dayandırılması ve devletin basın ve yayın araçlarından da yararlanarak halkın eğitimilmesine ağırlık verilmesi gereklidir. Kooperatifçilik meslek okullarının açılması, Türk Kooperatifçilik Kurumu gibi sahasında tecrübe sahibi kuruluşlardan da en geniş ölçüde yararlanılması gereklidir.

Tarım Kooperatiflerinin Denetimi ve Ziraat Bankası Kooperatifler Teftiş Heyeti

Nurettin HAZAR

Ö Z E T

Türkiye'de Cumhuriyetten sonra tarım kooperatifleri ve Ziraat Bankası ile ilgili olarak çıkan bütün kanunlarda kooperatiflerin denetimi Ziraat Bankasına verilmiştir. 1929 dan itibaren tarım kredi kooperatifleri ve 1936 dan başlayarak tarım satış kooperatifleri kurulup gelişmiş ve bunların sayıları yıldan yıla artmıştır. Buna paralel olarak Ziraat Bankasının adı geçen kooperatiflere açtığı kredilerin hacmi de çoğaldığından, Bankanın denetleme fonksiyonu daha çok önem kazanmıştır.

Ziraat Bankası; kendisine verilen denetim görevini kanunların tanıdığı yetkiye dayanarak, şubeleri ve Banka Müfettişleri eliyle yaparken, bunları yeterli bulmuyarak 1934 yılı sonlarında ayrı bir "Kooperatif Kontrol Teşkilâtı" vücade getirmiştir. Bu teşkilâta çalıştırılan Kontrolörlerin adedi 1938 yılında 40 yükselmiştir.

Ne var ki, Banka İdaresi, kooperatiflerin daha etkin ve verimli denetimi için, Banka Teftiş Heyetine paralel olarak 1953 den itibaren sınavla, yüksek öğrenim yapmış, modern bilgilerle donatılmış gençlerden müteşekkil ayrı bir "Kooperatifler Teftiş Heyeti" kurma yoluna gitmeği uygun bulmuştur. Bu yeni Heyetin nüvesini teşkil etmek üzere ilk Kooperatifler Müfettişleri 1953 yılında açılan seçme sınavıyla alınmıştır. 1961 yılına değin Bankanın Kooperatifler Müdürlüğüne bağlı olarak görev yapan Kooperatifler Müfettişleri, bu tarihte ihdas edilen "T. C. Ziraat Bankası Kooperatifler Teftiş Heyeti" bünyesinde toplanmıştır. Heyetin üye sayısı 1973 de 115 e yükselmiş iken 1980 sonunda 85 e düşmüştür.

Öte yandan, artık fonksiyonu kalmıyan Kooperatif Kontrol Teşkilâtı yavaş yavaş küçülerek 1967 yılında tamamı ortadan kalmıştır.

TARIM KOOPERATİFLERİNİN DENETİMİ VE ZİRAAT BANKASI
KOOPERATİFLER TEFTİŞ HEYETİ

Türkiye’de Kooperatif Müfettişliğinin temeli, Mithat Paşa’nın 1863 yılında başlattığı, Tarım Kredi Kooperatiflerinden başka bir şey olmayan, Memleket Sandıklarının denetimi için ihdas ettirdiği Sandık Müfettişliğine dayanmaktadır (1867). Bu hesaba göre Kooperatifler Müfettişliğinin 117 yıllık bir geçmişi vardır demektir.

İşte Ziraat Bankasının vücuda getirdiği Kooperatifler Teftiş Heyeti, 1888 de Memleket Sandıklarının Ziraat Bankasına dönüşmesiyle kesintiye uğrıyan Kooperatif Müfettişliğinin yeniden canlandırılması anlamına geliyordu.

Ziraat Bankası Kooperatifler Teftiş Heyeti, bankacılık ve kooperatifçilik alanında yeri doldurulmaz ve vazgeçilmez bir “okul” olmuştur. Buradan yetişen değerli elemanlar, Ziraat Bankasıyla diğer bankalarda, Kooperatiflerin üst kuruluşlarında, Bakanlıklarda, Büyük Şirketlerde yüksek seviyedeki görevlerde bulunmuşlar ve başarılı hizmetler vermişlerdir.

Bu heyetin arkasını genç elemanlarla beslemek ve devamlılığını sağlamak, Türk Kooperatifçilik Hareketinin ve Teftiş Müessesesinin varlığı bakımından gereklidir.

Etkin denetimin kooperatiflerin başarısındaki rolünün şuuru-na sahip olan Ziraat Bankası, akla ve ilme dayanan olumlu denetlemeleri ile bu alandaki çalışmalara Türkiye’de örnek olmuş ve öncülük etmiştir.

Ziraat Bankası ve zirai kooperatiflerle ilgili 1914 yılından beri çıkan bütün kanun ve tüzüklerde, ancak Bankanın denetimini kabul eden kooperatiflere ikrazatta bulunabileceği veya Bankanın kredi verdiği kooperatifleri denetleyebileceği hükmü vardır. 1924 den sonraki banka ve kooperatifler mevzuatında ise, denetleme işinin, Bankaya bir görev olarak verildiği görülmektedir.

Nitekim, 21 Nisan 1924 gün ve 498 sayılı “İtibari Zirai Birlikleri Kanunu” nun 8 inci maddesinde “İtibari Zirai Birliklerinin her türlü muamelâtı ve kayıt ve hesabâtı Ziraat Bankasının daimi teftiş ve murakabesi altındadır” denilmektedir.

5 Haziran 1929 gün ve 1470 sayılı “Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu”, “Zirai kredi kooperatifleri Ziraat Bankasının teftiş ve murakabesi altındadır” hükmü ile aynı esası koymuştur.

21 Ekim 1935 gün ve 2834 sayılı “**Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu**” denetleme yetkisini Ekonomi (Ticaret) Bakanlığı ile birlikte Ziraat Bankasına vermiştir (Md. 12). Tarım Satış Kooperatifleri ile Tarım Satış Kooperatifleri Birliği Anamukavelenameleri de bunu 61 ve 57 inci maddeleriyle teyit etmiştir.

21 Ekim 1935 gün ve 2836 sayılı “**Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu**” nun denetlemeye ilişkin 23 üncü maddesinde, “Kooperatifler Ziraat Bankasının kontrolü altına konulmuştur” ibaresi yer almıştır. Bu kooperatiflerin Anamukavelenamesinde ise kanun hükmü tekrarlandıktan sonra, “Kooperatif yönetim kurulu, ayda bir defa Ziraat Bankasının saptayacağı bir günde bütün kayıtlarını, defterlerini ve gerekli bilgilerini Bankaya göndererek onaylatmak mecburiyetindedir” demek suretiyle Bankaca yapılacak “aylık kontrol” usulünü getirmiştir (Md. 62).

1937/3202 sayılı “**T. C. Ziraat Bankası Kanunu**”, “Bankanın İdare ve Murakabesi Altında Bulunan Teşekküller” adını taşıyan VI. Faslında, “2834 ve 2836 numaralı kanunların hükümlerine göre kurulmuş ve kurulacak Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleriyle Birlikleri Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankasının kontrol ve murakabesi altındadır” (Md. 24) hükmünü koymakla, yukarıda adları geçen kooperatifler kanunları ile paralellik göstermiştir.

Bu hükmü teyit eden 1945 tarihli Banka Tüzüğü, her iki kooperatifin denetimine dair kanundaki ilkeyi tekrarladıktan sonra, teftişle birlikte inceleme ve soruşturma usulüne de açıklık kazandırmıştır. “Tarım Kredi ve Satış Kooperatiflerine açılmış olan kredilerin takibi ve bu kooperatifler işlemlerinin denetlenmesi ile kooperatif mevzuatına ve her iki çeşit kooperatif işlerinin selâmetine aykırı hareketler görüldüğünde kanuni ve idari tedbirlere başvurulmak ve Satış Kooperatifleri için de Ticaret Bakanlığına, Bankaca raporlar göndermek suretiyle kooperatif işlerinin emniyet verici bir şekilde yürümesini sağlamak için gereken tedbirleri alır” (Md. 95).

Tüzüğün bu hükmüne göre Ziraat Bankası, her iki kooperatifi teftiş edebilecek inceleme ve soruşturma yapabilecek ve fakat bu çalışmalar sonunda düzenlenecek raporların satış kooperatiflerine ait olanlarını Ticaret Bakanlığına göndermekle yetinecektir. Uygulamada Satış Kooperatiflerinde inceleme ve soruşturma için

TARIM KOOPERATİFLERİNİN DENETİMİ VE ZİRAAT BANKASI
KOOPERATİFLER TEFTİŞ HEYETİ

Bakanlığın izni alınmaktadır. Dolayısıyla tedbir konusunda da yetkili merci Bakanlık olmaktadır. Tarım Kredi Kooperatiflerinde ise, teftiş gibi inceleme ve soruşturma yaptırmak ve bunların sonucuna göre gerekli tedbiri almak tamamen Bankanın yetkisinde bulunmaktadır.

Tarım kredi kooperatiflerinin sevk ve idaresini Ziraat Bankasından alarak kurulan Merkez Birliği bünyesinde birleştiren 1972/1581 sayılı **“Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu”** ise Bankanın denetim yetkilisi şöyle tesbit etmiştir. **“T. C. Ziraat Bankası, verdiği kredilerin açılış gayesine uygun olarak kullanılıp kullanılmadığını kontrol edebilir”** (M. 11).

Genel hükümlere veya 1969/1163 sayılı Kooperatifler Kanununa göre teşekkül etmiş kooperatiflerin denetimi ise, kredi sözleşmesine konulacak bir madde ile sağlanabilir.

1 — Şubeler Eliyle Denetleme :

Ziraat Bankası denetlemelerini, başlangıçta esas itibariyle şubeleri eliyle yerine getirmiştir. Bu denetlemeler devamlılık arz etmektedir. Bunun yanında, şubelerde teftiş yapan Banka müfettişleri, programlarının uygulanması sırasında kooperatiflere ait işlemlere bakmışlar ve bağlı kooperatifleri de teftiş etmişlerdir.

Kooperatif kredileri şubeler eliyle kullanıldığı için, kredilerin gerçek çiftçilere ve kooperatif ortaklarına gitmesinin, kredilerden bunları hakedenlerin yararlanmasının ve kredilerin maksadına harcanmasının, ilkağızda Banka teşkilâtınca kontrol edilmesi uygun görülmüş ve hatta bu, onların tabii görevi sayılmıştır. Kooperatifler, işlemlerine ait defterlerle kredi cetvellerini ay sonlarında, bağlı buldukları şube ve ajanslara getirerek kontrol ettirmeğe mecbur tutulmuşlardır. Böylece Banka teşkilâtı **“aylık murakabe”** denilen sistemle kooperatiflerin işlemlerini kontrol etmekte idiler. Esasen Tarım Kredi Kooperatifleri Anamukavelenamesinin 62 nci maddesi de bunu âmirdi. 1972/1581 sayılı kanunun uygulanmasıyla 1977 Haziranından itibaren şubelerce yapılan kontroller kalkmıştır.

2 — Kooperatif Kontrol Teşkilâtı :

Kooperatiflerin sağlıklı ve sürekli kontrolü için merkezi bir denetleme mekanizmasına ihtiyaç olduğu açıktır. Ziraat Bankası

bu görevi 1934 yılına değin Banka Müfettişleri eliyle yerine getirmeğe çalışmıştır. Ancak Banka Müfettişlerinin esas vazifesi şube ve ajansların teftişi olduğundan ve Teftiş Heyeti kadrosu da ona göre düzenlendiğinden, Müfettişlerin köylere kadar giderek kooperatifleri gerekli şekilde kontrol etmeleri mümkün olamamaktaydı. Bu bakımdan Ziraat Bankasına kanunların verdiği denetleme görevini en iyi şekilde yürütmek ve kooperatifleri sürekli ve düzenli bir denetleme organına kavuşturmak amacıyla özel bir teşkilât vücade getirilmesi kararlaştırılmıştır.

Bu kararın uygulanmasına, "Kooperatif Servisi" ne bağlı olarak 1934 yılı sonlarında kurulan "**Kooperatif Kontrol Teşkilâtı**" ile başlanılmıştır. İlk olarak sekiz Kontrolör ve dört Kontrolör Muavini alınmıştır.

Türkiye sekiz bölgeye ayrılarak kontroller bölgelere dağıtılmıştır. Fakat 1935 yılında 671 olan zirai kredi kooperatiflerinin, 12 kişilik kontrolör kadrosu ile denetlenemeyeceğinin anlaşılması üzerine ve daha sonraki yıllarda da bu kooperatiflerin sayısının hızla artması dolayısıyla kontrolör Teşkilâtı genişletilmiştir.

1936 da 13 e ve 1938 başında 40 a yükselen kontrolör sayısı, 1953 de Kooperatifler Müfettişliğinin ihdasından sonra, gittikçe azaltılmıştır. 1953 de 32 olan kontrolör adedi 1961 de 6 ya, ve 1963 de 4 e inmiştir. 1967 yılında hiç kontrolör kalmamıştır.

Kontrolörlerin çoğu Bankanın eski ve yeni memurları arasından seçilmiştir. Bazı tecrübeli banka mensuplarından da kontrolörlüğe tayin edilenler olmuştur. Bu arada 6 eski Banka Müfettişi (Yusuf Bedri Atılgan, Sadrettin Arel, İzzet Tekin Oktay, Sadettin Uğursal, Osman Nuri Toruntay ve Medeni Berk) bir süre kontrollükte bulunmuşlardır.

Kontrolörlerden 2 si (Rasim Onikinci ve Kemal Pekkan) seçme sınavını kazanarak Banka Müfettişi ve ikisi de (Suat Taydaş ve Sadık Çoban) gene aynı yolla Banka Kooperatifler Müfettişi olmuşlardır.

Başlangıçtan itibaren kontrolörlükte hizmet verenlerin toplamı 105 dir.

Kontrolörlerin görev ve yetkileri, 1947 yılında çıkartılan "T. C. Ziraat Bankası Kontrol Teşkilâtı Yönetmeliği" ile belirli esaslar bağlanmıştır.

TARIM KOOPERATİFLERİNİN DENETİMİ VE ZİRAAT BANKASI
KOOPERATİFLER TEFTİŞ HEYETİ

Kontrolörlük Teşkilâtının kurularak kontrolörlerin fiilen göreve başlamasından 14 yıl sonra, Banka İdare Meclisinin 17 Ekim 1947 günlü toplantısında kabul edilen yönetmelik **“Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Kooperatif Kontrolörlerinin Teşkilât, Görev ve Yetkileri Hakkındaki Yönetmelik”** adını taşımaktadır. Yönetmelik üç bölümde 49 madde ile bir “Muvakkat madde” den ibarettir. Birinci Bölümde “Teşkilât, Tayin Şartları, Kontrollerin Sınıfları” anlatılmıştır.

Yönetmeliğin 1 inci maddesinde, “T. C. Ziraat Bankası Kooperatif Kontrolörleri Kurulu” nun, 2834 sayılı Kanununun 12 nci, 2836 sayılı Kanununun 23 üncü ve 3202 sayılı Kanununun 24 üncü maddeleriyle Tüzüğün 95 nci maddesi gereğince T. C. Ziraat Bankasının denetlemesi altında bulunan Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatiflerinin denetleme işlerini görmek üzere kurulmuş olduğu kayıtlıdır.

Genel Müdürlük Kooperatifler Müdürlüğüne bağlı olan Kooperatif Kontrolörler Kurulunun kadrosunda Başkontrolörler, Kontrolörler ve Kontrol Muavinleri bulunmaktadır.

Kurula girmek için açılan sınavı kazanmak şartı getirilmiştir. Banka mensubu isteklilerin en aşağı lise mezunu ve 40 yaşını geçmemiş olmaları yeterli iken, dışarıdan sınava gireceklerin yüksek okul mezunu ve 35 yaşını geçmemiş bulunmamaları gerekmektedir.

Sınavları yürütmek üzere, Genel Müdür Muavinlerinden birinin başkanlığında, Teftiş Heyeti Başkanı, Zat İşleri ve Kooperatifler Müdürlerinden müteşekkil dört kişilik bir sınav heyeti meydana getirilir.

Ticari Hesap, Genel İktisat ile Genel Kooperatif Bilgisi ve hukuk derslerinden yazılı ve sözlü sınavlar yapılması esası konulmuştur.

Şu kadar ki, Orta veya Yüksek Ziraat Okullarından mezun olanların bazı şartlarla sınavsız kontrolörlüklere alınabilecekleri yolunda bir istisna hükmü getirilmiştir (Md. 11),

Kıdem ve ehliyet yönünden yeterli görülenlerle, en az üç yıl Müfettişlik, Şube Müdürlüğü veyahut Kooperatifler Müdür Muavinliği yapmış olanlar Başkontrolörlüğe tayin edilebilirler.

Yönetmeliğin “Görev ve yetki” başlığını taşıyan 13-34 maddeler arasındaki ikinci bölümünde, Kontrolörlerin kontrol ve soruşturma konularındaki görev ve yetkileri açıklanmıştır. Satış kooperatiflerinde soruşturma yapmak gerekirse, Genel Müdürlüğün Ticaret Bakanlığından buna göre yetki alması lüzumuna işaret edilmiştir.

Kontrol ve Soruşturmanın ayrıntıları ve bunlara ait raporların nasıl düzenleneceği, ayrıca hazırlanacak “**Kontrol Rehberi**” nde gösterilecektir.

Yönetmelik, kontrollerin yetiştirici ve öğretici olması esasını koymuştur. Tarım Kredi Kooperatiflerinde görülen eksikliklerden düzeltilmesi mümkün olanların derhal ve yerinde ıslah ve ikmal edilmekle birlikte, bilhassa Kooperatif Yönetim Kurulu Başkan ve Üyeleri ile Müdür ve Muhasibin aydınlatılması gerektiği açıklanmıştır.

“Genel Müdürlük” başlığı altındaki Üçüncü Bölümde, kontrolörlerin; Genel Müdürlükle münasebet ve haberleşmeleri, demirbaş ve dosya işleri, istihkakları izah edilmekte ve sakınmaları lâzım gelen davranışlar sayılmaktadır.

Bu suretle yapılan kontrollerin, Şubelerce Anamukavelenin 62 nci maddesine göre yerine getirilmesi mecburiyeti bulunan aylık kontrollerin yerine geçmeyeceği Yönetmelikte belirtilmiştir (Md. 49). Bu hükmün konulmasının sebebi açıktır. Gerçekten, en çok yılda bir kere yapılacak kontrolör denetimi beklenmeden, husule gelen aksaklıkların en geç bir ay içinde düzeltilmesi ve Banka kredilerinin yerinde kullanılmasının sağlanması amacı güdüldüğü anlaşılmaktadır.

Bu dönemde kooperatiflerin teftişine, lüzum görüldükçe Banka Müfettişleri eliyle de devam edilmiştir.

Kooperatiflerin ilk teftişine başlayan kontrolörler ise, kuruluşlarından itibaren kooperatiflerin bütün işlemlerinin kontrolünü yapmışlardır. Kontrolörler, teftiş görevinden başka kooperatif kuruluşlarında görev almışlar, genel kurulların hazırlanmasında ve yönetim kurulları ile kooperatif denetçilerinin faaliyetlerinde yol gösterici ve öğretici hizmetlerde bulunmuşlardır.

TARIM KOOPERATİFLERİNİN DENETİMİ VE ZİRAAT BANKASI
KOOPERATİFLER TEFTİŞ HEYETİ

Türkiye’de ilk kooperatif denetleme organı olan Ziraat Bankası Kooperatif Kontrol Teşkilâtı, köylere kadar uzanan elemanlarının fedakâr ve feragatlı çalışmaları ile değerli hizmetler vermişler ve memleketimizde Kooperatifler Müfettişlerinin öncüleri olmuşlardır. Böylece kendilerine, Türk Kooperatifçilik Hareketi tarihinde seçkin bir yer ayrılmasına âmil olmuşlardır.

**3 — T. C. ZİRAAT BANKASI KOOPERATİFLER
TEFTİŞ HEYETİ :**

Ziraat Bankası, teşkilâtının işlemlerini teftiş etmek için kurduğu **Banka Teftiş Heyeti**’nden başka, denetimine tabi ziraî kooperatifleri kontrol etmek maksadıyla bir de **Kooperatifler Teftiş Heyeti** vücade getirmiştir. Bu davranışıyla Banka, kooperatifçiliğe olduğu kadar memleketimizdeki teftiş kariyerine verdiği önemi göstermiştir.

Kooperatifleri Teftiş Heyetinin başlangıcı da, Banka Teftiş Heyeti gibi, 1867 yılına dayanmaktadır. Gerçekten, ilk tarım kredi kooperatiflerimiz olan ve **Dünya Raiffeisen sistemi** arasında gösterilen **Memleket Sandıklarının** faaliyete geçmesinden dört yıl sonra, bu sandıklarının işlemlerini teftiş etmek maksadıyla, Sandık (Kooperatif) Müfettişliği ihdas edildiği görülmektedir.

Bu konudaki tarihi gelişmeği burada kısaca tekrarlamak yerinde olacaktır.

İlki Niş Vilâyetinin Şehirköyü (Pilot) kaza merkezinde 1863 yılının Kasım ayında kurulan Memleket Sandıklarının, kısa süre içerisinde alanının genişlemesi ve işlemlerinin artması sebebiyle bu Sandıkların denetlenmesi için ayrı bir teşkilâta ihtiyaç duyulmuştur. Sandıkların bânisi Mithat Paşa’nın bu husustaki teklifini uygun bulan Hükümet bir Heyeti Vükele Arızası (Bakanlar Kurulu Kararı) kabul ederek Padişahın tastikine sunmuştur. Mithat Paşa’nın kaleminden çıkan bu Heyeti Vükele Arızasınida, Sandıkların senede bir - iki defa muamelesini görüp hesaplarına bakmak ve daimi olarak dolaşmak tahsis olunacak ücreti Sandıklarca karşılamak kaydıyla “Müfettiş” unvanıyla birer memur tayin edilmesinin uygun olacağı belirtilmekte idi.

Mithat Paşa'dan gelen ve Hükümetçe benimsenen teklif, Pa-
dişahça da 28 Şaban 1284 (1867) tarihli iradei seniye ile kabul
edilmiş ve iradenin uygulamasına geçilmiştir.

Esasen beş ay önce çıkartılan 17 Rebiyülevvel 1284 (1867) ta-
rihli Memleket Sandıkları Nizamnamesinde Müfettişlik Müessesesi-
sine yer verilmiş bulunuyordu. Nizamnamenin 28 inci maddesinde,
Sandık kayıtlarının doğru ve eksiksiz tutulmaması ilgili olarak
bahanelerle ileri sürülerek yapılacak itirazların teftiş sırasında ka-
bul olunmayacağı açıklanmıştır.

Nizamnamenin 29 uncu maddesi de, ikraz esas defterlerinin,
Müfettişler tarafından sorulacaklara cevap verecek tarzda dikkat-
lice tutulması lüzumu hatırlatılmıştır.

Böylece, iradei seniyenin (Padişah buyruğunun) yanısıra, ilk
kooperatifler kanunumuz demek olan Memleket Sandıkları Nizam-
namesinde de Müfettişlik mesleği sağlam ve kanuni esaslara bağ-
lanmış oluyordu.

Nizamname, Memleket Sandıklarının devamı olan Menafi San-
dıklarının Ziraat Bankasına dönüştüğü 1888 e değin yürürlükte
kaldığına göre, bu uygulamanın anılan tarihe kadar yani 21 yıl
sürdüğüne şüphe yoktur. Bu duruma göre Ziraat Bankası ve Mem-
leket Sandıkları (Kooperatifler) Teftiş Heyetlerinin 110 yılı aşkın
bir geçmişi olduğunu kabul etmek lâzımgelir.

Bugünkü Türkiye topraklarında uygulama alanı bulamamakla
birlikte Memleket Sandıklarının gelişmiş bir şekli olarak kabul edi-
len "Ziraat Sandıkları" nda denetleme işlerinin nasıl düzenlendiği-
ne temas etmeden geçmek doğru olmaz.

Bu Sandıklar için çıkartılan ve Memleket Sandıkları Nizam-
namesine göre ileri bir mevzuat sayılan 4 Rebiyülahir 1299 (1882)
tarihli kısaca "Ziraat Sandıkları Kanunu" denilen "**Rumeliyi Şarki
Ehli Zürarna Mahsus Olan Ziraat Sandıkları Muamelâtının Sureti
Tesviyesi ve İdaresi Hakkında Kanunu Vilâyeti**", Müfettişlerden
bahsetmemiş ve fakat Sandıkların teftişinin yapılması mecburiyeti-
tini koymuştur. Kanunun 51 inci maddesinde, Sancak Komisyon-
larının istedikleri zaman Ziraat Sandıkları muamelelerini teftiş ve
hesaplarını tetkik edecekleri, maamafih Komisyondan tayin olu-

TARIM KOOPERATİFLERİNİN DENETİMİ VE ZİRAAT BANKASI
KOOPERATİFLER TEFTİŞ HEYETİ

nacak bir âza eliyle yılda en az iki defa Sandıkların teftiş olunacağı kayıtlı bulunmaktadır.

Zirai Kredi Kooperatifçiliğimiz 1888 - 1929 yılları arasında kesintiye uğradığından, kooperatiflerin denetimi ile ilgili olarak yeni bir teşkilâtlanmaya gidilmesi Cumhuriyet dönemine nasip olmuştur.

Bu maksatla **Kooperatif Kontrol Teşkilâtı** Ziraat Bankasıncı 1934 yılında meydana getirildiğinden, günümüzdeki kooperatifler Teftiş mekanizmasının kuruluşunu bu tarihe bağlamak yanlış olmasa gerektir.

1934 den 1947 yılına kadar Genel Müdürlük emirleriyle ve bu tarihten itibaren de ayrı bir yönetmelikte yürütülen kontrol Teşkilâtı 19 yaşını idrak ettiği sırada bu Teşkilât yerine, Banka Teftiş Heyeti gibi özel bir Kooperatifler Teftiş Kurulu vücade getirilmesinin ilk adımı atılmış bulunmaktadır. Gerçekten Tarım Kredi Kooperatiflerinin adedinin gittikçe artarak 1500 ün üstüne çıkması ve işlemlerinin genişlemesi ve öte yandan Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin daha düzenli denetlenmesinin başlanması; kontrol mekanizmasının kalifiye elemanlarla teçhiz ve takviyesini kaçınılmaz bir ihtiyaç haline getirmiştir.

Bu ihtiyaca cevap vermenin yolunun; mevcut kontrol Teşkilâtının yeniden düzenlemesi (reorganizasyonu) şeklinde düşünüleceği, tam tersine modern ilimlerle donatılmış ,yeni zihniyetli yeni elemanlardan kurulu, pırıl-pırıl geniş bir kadronun oluşturacağı bir "**Kooperatifler Teftiş Heyeti**" olabileceği görüşü ağırlık kazanmıştır. Bu amaçla Yeni Heyetin nüvesini teşkil etmek üzere, 1953 yılında, Siyasal Bilgiler, Hukuk ve İktisat Fakülteleriyle İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri mezunları arasından seçme sınavı ile dokuz "**Kooperatifler Müfettiş Muavini**" alınmıştır. 1955 Ocak'ında ehliyet sınavı vererek Müfettiş unvanını alan Heyetin ilk üyeleri, "**İ. Cevat Akyol, Şadi Akman, Sadık Çobanoğlu, İbrahim Süzer, İzzet Soncul, Suat Taydaş, Talât Urkaya, Süleyman Gökeer ve Saliş Şensoy**" dur.

Bundan sonra da muntazam aralıklarla sınavla Kooperatifler Müfettiş Muavini alınmasına devam edilmiştir. Böylece bir yandan kooperatifler Müfettişlerinin sayısı çoğaltılırken, Kooperatif Kon-

trollerinin adedi de yavaş - yavaş azaltılmıştır. 1953 yılında 9 Müfettiş Muavinine karşılık 32 Kontrolör vardı. 1959 un Ocak ayı sonunda Müfettiş ve Müfettiş Muavinlerinin miktarı 49 a yükselirken Kontrolör sayısı 12 ye düşmüştür. 1963 sonunda bu miktarlar, sırasıyla, 80 ve 4 idi. Hiç Kontrolör kalmadığı 1967 yılında Heyet kadrosunda 109 Müfettiş ve Müfettiş Muavini bulunmakta idi. 1973 sonunda 9 u Başmüfettiş, 93 ü Müfettiş ve 13 ü Müfettiş Muavini olmak üzere Heyetin üye sayısı 115 idi. 1980 sonu itibarıyla bunların toplam sayısı 85 dir.

Kooperatifler Müfettişleri uzman kooperatifçiler olduğu kadar Bankanın gerek Merkez ve gerekse şubeler Teşkilâtında görev yapabilecek yetişkin birer bankacı olmuşlardır. Bunların bankacılık işlemlerini de öğrenebilmeleri için 1958 yılından itibaren, Müfettiş Muavinliği stajları sırasında Banka Müfettişleri refakatinde de çalışmaları sağlanmıştır. Müfettiş olanlarının ise, şubelerde teftiş yapan Banka Müfettişlerinin iştirakinde Banka teftişlerinde görevlendirilmeleri yoluna gidilmiştir.

Başlangıçtan itibaren Bankanın Kooperatifler Müdürlüğünde faaliyet gösteren Kooperatifler Müfettişleri, 7 Kasım 1961 gün ve 1214 sayılı geçici Müdürlük Kurulu (İdare Meclisi) kararı ile bu tarihten itibaren **“Kooperatifler Teftiş Kurulu”** bünyesinde toplanmışlardır. Kooperatifler Müdürü, aynı zamanda, Kurulun da Başkanı olmuştur. Kooperatifler Teftiş Kurulu 27 Nisan 1966 tarihinde adı geçen Müdürlükten ayrılarak, doğrudan doğruya Genel Müdüre bağlanmıştır. 31 Mayıs 1968 tarihinde Kurulun adı **“Kooperatifler Teftiş Heyeti”** olmuştur.

1961 - 1980 yılları arasında Kooperatifler Teftiş Kuruluna (Heyetine), sırasıyla Nurettin Hazar (7 Kasım 1961 - 26 Nisan 1966), İ. Cevat Akyol (27 Nisan 1966 - 16 Ocak 1967), Vedat Onur (17 Ocak 1967 - 11 Temmuz 1973), Suat Ermete (12 Temmuz 1973 - 22 Mayıs 1977) ve Emin Kaya (18 Ağustos - -) Başkanlık etmişlerdir.

1953 den itibaren Kooperatifler Müfettişlerinin çalışmaları; Banka Teftiş Heyeti kural ve usulleri örnek tutularak, çıkarılan Genel Müdürlük emirleri çerçevesinde yürütülmüştür. Elde edilen tecrübelerden de yararlanmak suretiyle, sekiz yıl sonra, bu müfettişleri çatısı altında toplayan **“Kurul”** un kurulmasını da öngören, ilk yönetmelik yürürlüğe konulmuştur.

TARIM KOOPERATİFLERİNİN DENETİMİ VE ZİRAAT BANKASI
KOOPERATİFLER TEFTİŞ HEYETİ

Banka Geçici Müdürler Kurulunun 7 Kasım 1961 gün ve 1214 sayılı kararı ile onaylanan “**T. C. Ziraat Bankası Kooperatifler Teftiş Kurulu Yönetmeliği**” hükümleri, 1 Aralık 1961 tarihinden itibaren uygulanmağa başlanmıştır.

Kooperatifler Müfettişleri Teftiş Kurulunun bu ilk yönetmeliği yedi bölüm ve 55 maddeden ibarettir.

Birinci Bölüm “Kuruluş Göreve Alma ve Yükseltme” başlığını taşıyor.

1 inci maddede, Kurulun; “2834 ve 2836 sayılı kanunlar gereğince T. C. Ziraat Bankasının denetimi altında bulunan Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri ile bunların birliklerini ve Genel Müdürlükten alacakları talimat dairesinde öteki kurum ve teşekkülleri teftiş etmek ve özel mevzuatı gereğince kooperatif yönetim ve kontrol kurulu üyeleri ile memur ve hizmetlileri hakkında soruşturma yapmak görev ve yetkisini taşımak üzere” kurulduğu kayıtlıdır.

Görüldüğü gibi, Kooperatifler Teftiş Kurulu, Kontrol Teşkilâtından farklı olarak, öteki kurum ve teşekküllerin de teftişini yapmak yetkisini haizdirler.

Maddeye göre, Kurulun Başkanı Kooperatifler Müdürüdür.

En az altı yıl Müfettişlik yapan eski müfettişlerle Kurul Başkanlarına “Kooperatifler Fahri Müfettişi” Ünvanı, İdare Meclisi kararlarıyla, verilebilir.

Kurula girebilmek için Hukuk, İktisat ve Siyasal Bilgiler Fakülteleri ile İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi ve bunların yabancı memleketlerdeki muadillerinden birisini bitirmişler arasında yapılacak seçme sınavını kazanmak gerekmektedir. Yazılı ve sözlü sınavları kazananlar “Müfettiş Muavini” unvanıyla göreve atanırlar.

Sınav, Genel Müdür Muavinlerinden birinin başkanlığında teşekkül eden ve Umumi Kâtip, Banka Teftiş Heyeti Başkanı Kooperatifler Müdürü ile Banka ve Kooperatifler Müfettişleri, Genel Müdürlük Müdürleri ve Müşavirler arasından seçilecek bir kurul yapar.

Sınavlar, İktisat, Ticari Hesap ve Mali Cebir, Hukuk, Muhasabe, Coğrafya ve Yabancı Dil ders guruplarından yapılır.

Müfettiş Muavinleri, mesleki bilgilerini artırmak ve teftiş işlerinde yetiştirilmek maksadıyla, üç yıl süreyle staja tabi tutulurlar. Stajlar; Banka ve Kooperatifler Müfettişlerinin refakatında ve gerekirse banka kuruluşlarında, kooperatiflerde ve birliklerde görürülür.

Üç yıl stajdan sonra Müfettişlik yapabilecekleri onananlar yeterlik sınavına çağırılır. Yazılı ve sözlü olarak yapılan bu sınavlarda, ders gurupları, Banka ve Kooperatifler Mevzuatı, Hukuk, Muhasebe ve Teftiş inceleme ve soruşturma şeklinde düzenlenmiştir.

Sınavda başarılı sayılanlar "Kooperatifler Müfettişi" olurlar.

Yönetmeliğin 12 - 26. maddelerden oluşan İkinci Bölümü "Görev, yetki - Sorumluluk" adını taşıyor.

Bu bölümde, Kooperatifler Teftiş Kurulu Başkanlığı sıfatıyla Kooperatifler Müdürlüğünün ve Müfettişlerin görev, yetki ve sorumlulukları açıklanmaktadır.

Bölümün maddelerinde, Müfettişlerin Tarım Kredi ve Satış Kooperatifleri ile Birliklerinde yapacakları teftiş, inceleme ve soruşturma işleriyle ilgili ayrıntılar ayrı - ayrı anlatılmaktadır.

Tarım Kredi Kooperatiflerinde Müfettişlerin; mevzuatın idareciler vasıtasıyla uygulanmasını sağlayacakları, mevzuata aykırı görülen işlerden teftiş sırasında **düzeltilmesi mümkün olanların derhal yerine getirilmesine çalışacakları ve idarecilerin aydınlatılmasına ve yetiştirilmesine gayret gösterecekleri belirtilmektedir.**

25 inci maddede gurup çalışmalarının nasıl yürütüleceği gösterilmiştir.

Bölümün son maddesinde, sebepsiz yere eksiksiz bırakılan raporların tamamlanmasını sağlamak üzere müfettişlerin taşıt ücreti verilmeden görev yerine gönderilebileceklerine işaret edilmektedir.

Üçüncü Bölüm, 27 - 35 inci maddeleri ihtiva edip "Raporlar" başlığını taşımaktadır.

Bölümün ilk maddesinde, raporların düzenlenmesinde gözönünde tutulacak ana kural verilmektedir. Buna göre **raporlar kısa ve**

TARIM KOOPERATİFLERİNİN DENETİMİ VE ZİRAAT BANKASI
KOOPERATİFLER TEFTİŞ HEYETİ

açık olacak ve temiz dille yazılacak ve Genel Müdürlüğe hitap edecektir. Müfettişler görüş ve düşüncelerini hiçbir tesire kapılmadan, gerçeklere uygun ve gerçekçi bir şekilde belirteceklerdir. Maddî zarar varsa sorumluları gösterilecektir.

Teftişlerden ve raporlardan beklenen objektiviteyi, raporların öz, kısa ve aynı zamanda anlaşılır şekilde düzenlenmesi ve yaşayan Türkçe ile yazılması; bütün teftiş ve kontroller ile inceleme soruşturmalar için kabul edilmesi lâzımgelen başta gelen bir ilkedir. Bu ilkenin en iyi şekilde ifade edilmesinin, yönetmeliğe ayrı bir değer kattığı muhakkaktır.

Daha sonra, cevaplı teftiş raporları ile basit raporların ve inceleme ve soruşturma raporlarının kaleme alınmasında dikkat edilecek esasları anlatılmaktadır.

36 - 42 maddeler, Dördüncü "İnceleme ve Soruşturma İşleri" Bölümünü teşkil etmektedir.

Bu bölümde Tarım kredi kooperatiflerinde de yapılacak inceleme ve soruşturma işleri izah edilmekte ve bu arada Türk Ceza Kanununu ilgilendiren olaylar karşısında nasıl hareket edileceği gösterilmektedir.

Tarım Satış Kooperatifleri ile Birliklerinin teftişi sırasında soruşturma yapmayı gerektiren bir konuya raslanması halinde ise, keyfiyetin Genel Müdürlüğe bildirilerek oradan alınacak talimata göre soruşturmaya başlanılacağı kaydedilmektedir.

Bölümünün son maddesinde, Banka teşkilâtının kooperatiflere ilişkin işlemlerinde soruşturmayı gerektiren durumlara raslanırsa, olayın Genel Müdürlüğe bildirilmesiyle yetinilmesi lüzumuna işaret edilmektedir. Bunun sebebi, Kooperatifler Müfettişlerinin Banka subelerini teftişe yetkili olmamalarıdır.

Beşinci bölümde yalnız bir madde (43. madde) bulunmakta olup, "İşten El Çektirme" işleminin nasıl yürütüleceği anlatılmaktadır.

Ticaret Bakanlığının iznine tabi olduğu için Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinde işten el çektirme işlemini Müfettişler kendiliklerinden yapamamak ve Genel Müdürlükten talimat istemek durumundadırlar. Bölümde bu hususa dair kayıt bulunmaktadır.

“Teftiş Edilen Yerlere Düşen Ödevler”, 44 - 47 nci maddelerden meydana gelen Altıncı Bölümde izah edilmektedir.

Yukarıda adları geçen bölümlerin konusuna girmeyen çeşitli hususlar, “Genel Hükümler” adındaki yedinci ve son bölümde aydınlığa kavuşturulmaktadır.

Müfettişlerin istihkaklarını nasıl alacakları, müfettişlik mührü, hüviyet ve kredi cüzdanı, çek karnesi ile ilgili hükümler bu bölümde yer almaktadır. Bundan başka, müfettişlere yasak olan işler burada gösterilmektedir.

T. C. Ziraat Bankası Kooperatifleri Teftiş Kurulu Yönetmeliğinin, böyle bir Heyet için gerekli bütün noktaların dikkate alınması ve bunların başarıyla ve iyi bir şekilde ortaya konulması bakımından tatmin edici ve ihtiyaca yeterli bir eser olduğunu kaydetmek yerinde olur.

Yönetmeliğin 2 nci maddesi Banka Yönetim Kurulunun 15 Nisan 1966 gün ve 729 sayılı kararı ile değiştirilmiştir. Buna göre, Kooperatifler Teftiş Kurulu Başkanlığı Kooperatifler Müdürlüğünden ayrılarak doğrudan doğruya Genel Müdürlüğe bağlanmıştır. Anılan tarihten itibaren, sözü edilen Yönetim Kurulu Kararı uygulanmaya başlandığından, o günden beri **T. C. Ziraat Bankası Kooperatifler Teftiş Kurulu bağımsız bir seksiyon halinde fonksiyonunu sürdürmektedir.**

Altıbuçuk yıl sonra Kurulun ilk yönetmeliği değiştirilmiştir.

31 Mayıs 1968 günlü Banka Yönetim Kurulu Kararı ile kabul edilen yeni yönetmelik “**T. C. Ziraat Bankası Kooperatifleri Teftiş Heyeti Yönetmeliği**” adını taşımaktadır. Bu yönetmelikte “Kurul” adı da “Heyet” e dönüştürülmüştür.

Anılan tarihten itibaren yürürlüğe konulan yönetmelik yedi bölümde 66 maddeden ve 1 Ek ve 1 Geçici maddeden ibarettir. Yönetmeliğin bazı maddeleri, Yönetim Kurulunun 1 Nisan 1977, 9 Şubat 1979 gün ve 1133, 574 sayılı kararları ile iki defa değişikliğe uğramıştır.

Yönetmeliğin getirdiği en önemli yenilik, kooperatifler Müfettişlerine, “Banka Şubelerinin kooperatif kuruluşlarla ilgili işlemler-

TARIM KOOPERATİFLERİNİN DENETİMİ VE ZİRAAT BANKASI
KOOPERATİFLER TEFTİŞ HEYETİ

rinin" de teftiş edilmesi görev ve yetkisinin verilmesidir (Mad. 8/1 - G).

Bu hükümden anlaşılması gereken "Banka şubelerinin kooperatiflerle ilgili bütün işlemleri" dir. (Md. 16/c). Böylece, Kooperatif Müfettişlerinin çalışmaları kooperatiflere inhisar ettirilmeyip, kooperatiflerle ilgili servislerde olsa da, şubelere de teşmil edilmiş oluyordu. Genel Müdüre bağlı ve yetkisini ondan alan bir kadroya böyle bir görev verilmesini tabii karşılamak lâzımgelir. Bu durumun **Kooperatifler Müfettişlerinin itibar ve etkinliğini artıran olumlu bir gelişme olduğuna şüphe yoktur.**

"T. C. Ziraat Bankası Kooperatifler Teftiş Heyeti Yönetmeliği" nin bundan önceki 1961 tarihli yönetmelikle ana hatları itibarıyla, başkaca esaslı bir farkı bulunmamaktadır. Daha çok aradan geçen zaman içinde meydana gelen gelişmelere uygun olarak gereken açıklamalar yapılması ve tereddütleri giderecek ifadelere yer verilmesi ile yetinilmiştir. Bunların hemen hiçbirinin esasa ilişkin olduğu söylenemez.

Heyetin bir Başkanından başka, yeteri kadar Başkan Yardımcısı olması öngörülmüştür. (Md. 1 ve 4).

Ortaya yeni çıkan duruma uygun olarak Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatiflerinden başka, Tütün Tarım Satış, Su Mahsulleri, Toprak ve Tarım Reformu Kooperatifleri ile 1969/1163 sayılı Kooperatifler Kanununun 91 inci maddesi hükmüne dayanılarak Ticaret Bakanlığınca memur edilmeleri halinde öteki kooperatiflerin, bunların üst kuruluşlarının ve Türkiye Millî Kooperatifler Birliğinin de kooperatifler Müfettişlerinin teftiş edebilecekleri belirtilmiştir (Md. 8/1).

Seçme ve yeterlik sınavlarına ait hükümler yönetmelikten çıkarılmış ve sınav işleri 14 Ekim 1969 tarihini taşıyan bir "T. C. Ziraat Bankası Kooperatifler Teftiş Heyeti Sınav Yönetmeliği" ne bağlanmıştır.

Seçme sınavına kimlerin alınacağına yani Müfettiş olacakların niteliklerine yönetmelikte yer verilmemiştir. Eğer bu hususların sınav yönetmeliğinde açıklanacağı düşünülmüşse doğru olmamıştır. Çünkü Sınav, bir usul meselesidir. Müfettişlerde aranacak nitelikler ise esasa ilişkin bir mesele olduğundan, Teftiş Heyeti Yö-

netmeliğinde anlatılmalı idi. Nitekim 1961 tarihli eski yönetmelikte de böyleydi. Banka Teftiş Heyeti Yönetmeliği aynı ilkeyi kabul etmiştir.

Eski yönetmelikte Teftiş Heyeti Başkanlığı yapmış olanlara da “Kooperatifler Fahri Müfettişi” unvanı verilmesi öngörülmüşken, yenisinde bu imkân tanınmamıştır. Eski Heyet Başkanlarının bu haktan yoksun bırakılmasının sebebini anlamak güçtür. Buna karşılık, Fahri Müfettişliğin ancak altı yıl Müfettişlik yapmış olanlara verilebileceği hakkındaki yeni hükmün (Md. 54) isabeti tartışılmaz.

Yönetmeliğin olumlu yanlarından biri de, Müfettişlerin staj için yabancı memleketlere gönderileceklerine dair olan 14 üncü maddesidir. Madde şöyledir. “Müfettiş unvanını kazananlar, mesleki bilgilerini artırmak ve bankacılık konusunda incelemelerde bulunmak üzere, bir yıl süreyle yabancı memleketlere gönderilirler”.

İşte bugün de yürürlükte olan, ana hatları yukarıda açıklanan bu 1968 yönetmeliğidir.

1935/2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanununun yerini alan 24 Nisan 1972 gün ve 1581 sayılı kanunun 11 inci maddesinde “T. C. Ziraat Bankası, verdiği kredilerin açılış gayesine uygun olarak kullanılıp kullanılmadığını kontrol edebilir” gibi dar bir anlama çekilebilecek bir ifade yer aldığından, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliğinin faaliyete geçtiği 17 Mayıs 1977 den sonra Banka müfettişlerinin bu kooperatifleri artık eskisi gibi sürekli bir programla teftiş edip edemeyecekleri hakkında tereddütler uyanmıştır. Bunun sonucunda hasıl olan denetleme boşluğuna çare bulmak gayesiyle, Merkez Birliğinin, Kooperatifler Müfettişlerinin teftişlerine eskisi gibi devam etmeleri yolundaki başvurusu da gözönünde tutularak, Ticaret Bakanlığınca teftiş işinin Banka Kooperatifleri Müfettişlerince yerine getirilmesinin uygun olacağı Banka Genel Müdürlüğüne gönderilen 24 Ekim 1977, 6 Şubat 1980 gün ve 18193, 2227 sayılı emirlerinde belirtilmiştir. Bu bakımdan, Banka Kooperatifler Müfettişlerinin Tarım Kredi kooperatifleri ile Bölge ve Merkez Birliklerinde teftiş fonksiyonlarını sürdürmeleri gerekmektedir.

Öte yandan, yukarıda da işaret edildiği gibi, seçme ve yeterlik sınavları ile yabancı memleketlere staja gönderilecek Müfettiş-

TARIM KOOPERATİFLERİNİN DENETİMİ VE ZİRAAT BANKASI
KOOPERATİFLER TEFTİŞ HEYETİ

lerin yabancı dil sınavlarının nasıl yapıлып değerlendirileceği, 14 Ekim 1969 gün ve 1376 sayılı Banka Yönetim Kurulu kararıyla kabul edilen 49 maddelik "T. C. Ziraat Bankası Kooperatifler Teftiş Heyeti Sınav Yönetmeliği" nde açıklanmıştır. Yönetmelik, daha sonra iki defa değişiklik görmüştür. Yönetmeliğin sekiz maddesi 7 Eylül 1971 ve bir maddesi 4 Eylül 1981 tarihinde 1166 ve 1947 sayılı kararlarıyla yeniden düzenlenmiştir.

Sınavlarla ilgili teferruatın Teftiş Heyeti Yönetmeliği yerine ayrı bir sınav yönetmeliğinde gösterilmesi yerinde olmuştur.

Heyet üyesi olabilmek için açılan Müfettiş Muavinliği seçme sınavının kazanılması şartı kabul edilen yönetmelikte, sınava gireceklerde aranılacak vasıflar sayılmıştır. Daha önce de temas edildiği gibi, esasa ilişkin olduğu dikkate alınarak, bu hususun asıl Teftiş Heyeti Yönetmeliğinde ele alınması daha doğru olurdu.

T. C. Ziraat Bankası Kooperatifler Teftiş Heyeti, bankacılık ve kooperatifçilik alanında yeri doldurulmaz ve vazgeçilmez bir "okul" olmuştur. Buradan yetişen değerli bankacı ve kooperatifçiler, Ziraat Bankasının çeşitli kademelerinde görev almışlar, Şube ve Seksiyon Müdürlüklerine ve hatta Genel Müdür Yardımcılığına kadar yükselmişlerdir. Bundan başka Kooperatifler Müfettişleri; diğer bankalarda, çeşitli Bakanlıklarda, kooperatif üst kuruluşlarında, Tarım Kredi Kooperatifleri Bölge Müdürlüklerinde, Birliklerde, Merkez Birliklerinde ve büyük şirketlerde Müdürlük, Genel Müdür Yardımcılığı, Genel Müdürlük, Teftiş Kurulu Başkanlığı gibi yüksek seviyede görevlerde bulunmuşlar ve başarılı hizmetler vermişlerdir.

Heyet üyelerinden **Hasan Tuna, İlhan Enülkümen, Nejat Zırhhoğlu, Celâl İzhan, Ali Rıza Sarı, Reşat Sözmez, Uğur Doğan Bozaner, Naci Türker, Tekin Batur, Ali Müfit Yıldırım ve Soner Özen** daha sonra, ikinci bir sınavla Banka müfettişi olmuşlardır.

Cumhuriyet döneminde 30 yıllık ve Türkiye Tarihinde 117 yıllık şerefli bir geçmişi olan bu heyet, ihmal edilmez bir teşkilât olmuştur. Bu Heyetin arkasını genç elemanlarla beslemek ve devamlılığını sağlamak, Türk Kooperatifçilik Hareketi ve Teftiş Müessesinin varlığı bakımından gereklidir.

S U M M A R Y

Inspection of Agricultural Cooperatives and Agricultural Bank Board of Inspection For Cooperatives

Nurettin HAZAR

Following the proclamation of Republic in Turkey, all the laws passed in connection with the agricultural cooperatives and the Agricultural Bank have assigned the duty of inspection of cooperatives to the Agricultural Bank. As of 1929 the Agricultural Credit Cooperatives and as of 1936 the agricultural sales cooperatives have been founded and developed and their numbers have increased as years passed. Parallel to this, the volume of credit opened by the Agricultural Bank to these cooperatives, have increased which doubled the importance of the inspected function of the Bank.

The Agricultural Bank, while performing its inspection function based on the authority bestowed on it by the subject laws, has established a separate "Cooperative Control Organization" at the end of 1934 because it has not found the inspection function performed by its branch offices and inspectors, satisfactory. The number of Controllers in this organization has increased to 40 in 1938.

In addition the Bank has found it appropriate to establish a Board of for Cooperatives Inspection including young men who have completed their university education, and have been equipped with modern information and have been selected by an examination given since 1953 which has been parallel to the Inspection Board of the Bank. The first Inspectors of Cooperatives have been employed as a result of the examination given in 1953. The Cooperatives Inspectors who have performed their duties attached to the Cooperatives Directorate of the Bank until 1961, have been gathered within the Agricultural Bank Inspection Board for Co-

peratives which has been established at that time. The number of members of the Board has been increased to 115 in 1973 which has gone down to 85 by the end of 1980.

On the other hand, the Cooperative Control Organization which has lost its function, gradually became smaller and by 1967 it has been closed down.

The foundation of the Cooperative Inspectors in Turkey has been based on the Funds Inspectors (1867) established for the control of the Country Funds which is nothing else but Agricultural Credit Cooperatives founded by Mithat Paşa in 1863. Accordingly the Cooperative Inspectors have a 117 year old history.

The Board of Inspectors for cooperatives founded by the Agricultural Bank meant the revival of the Cooperative Inspectors which has been a part of the Country Funds back in 1888 converted into the Agricultural Bank.

The Agricultural Bank Cooperatives Inspection Board has become an unavoidable "school" in the fields of banking and cooperative work. The personnel, who have gained experience in the above mentioned organization have served successfully both at the Agricultural Bank, other banks, upper levels of cooperatives, Ministries, at top levels of large firms.

To feed the Board with young personnel and provide its continuation is a requirement from the points of Turkish Cooperative Movement and the existence of the Inspection institution.

BİBLİYOGRAFYA

- 1) **Yusuf Saim Atasagun**, "T. C. Ziraat Bankası 1888 - 1939" Mevzuat İlâvesi, sf. 1-13, Kenan Basımevi, İstanbul-1939;
- 2) **Yusuf Saim Atasagun**, "Türkiye'de Zirai Kredi Kooperatifleri, sf. 89-82, 107 ve 109-192, Kenan Matbaası, İstanbul-1943;
- 3) **Nurettin Hazar**, "Kırkbeş Yıl Önce Dünyada Raiffeisen Kooperatifleri Hangileriydi?", Karınca, sf. 3-5, Ağustos 1982/548;
- 4) **T. C. Ziraat Bankası** "Cumhuriyetimizin 50. Yılında T. C. Ziraat Bankası", 1923-1973", sf. 123-124, Bilmen Basımevi, İstanbul-1973;
- 5) **T. C. Ziraat Bankası**, "T. C. Ziraat Bankası Teftiş Heyeti Albümü 1888-1963", sf. 31-115. Ankara-1964;
- 6) **T. C. Ziraat Bankası**, "Yüz Yıllık Teşkilâtı Zirai Kredi", "Tarihi Vesikalar", sf. 9-12, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul-1964;
- 7) **T. C. Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğü**, "Kooperatifler Müdürlüğü ve Kooperatifler Teftiş Kurulu Albümü", Ankara-1964;
- 8) **T. C. Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğü**, "100. Yılda T. C. Ziraat Bankası Kooperatifçilik Çalışmaları 1863-1963" sf. 49-52, Apa Ofset İstanbul-1964.

A. B. D. Tarımının İmkânları, Sovyet Tarımının Meseleleri ve Sovyetlerin A. B. D. Tarımına Karşı Artan Bağımlılıkları

Yazan : Lester R. Brown

Türkçesi : İsmail Orhan TÜRKÖZ

Kaynak : Challenge, Ocak, Şubat 1983

Tarım alanında karşılaştıkları başarısızlıklar, Sovyetler Birliğini, A. B. D. den yapılan gıda ithalâtına aşırı derecede bağımlı bir hale getirmiştir. Böyle bir ticaret her iki ülkenin de yararına olmaktan başka dünya sulhü için de yeni imkânlar yaratmaktadır.

Her gün 20.000 tonluk iki yük gemisi tahıl dolu olarak A. B. D. den Sovyetler Birliğine hareket etmektedir. Birbirine hasım olan bu iki önemli devlet arasındaki tahıl ticareti her iki tarafın da önceden plânlanmadığı bir vakıadır. Bu ilişkinin oluşmasını Sovyetler Birliğindeki gıda maddeleri açığının boyutu, A. B. D. nin bu açığı karşılama kapasitesi ve Sovyetler Birliğinin ödeme gücü gibi ekonomik etkenler büyük ölçüde kolaylaştırmaktadır. Ne var ki bu ilişkinin siyasi yönü daha da ilgi çekici olmaktadır. İki büyük güç, sadece birbirleriyle rekabet etmekle kalmamakta ayrıca, birisi üretici, diğeri de pazar olarak birbirlerine büyük ölçüde bağımlı hale gelmektedir. Bu bağımlılıkta büyük imkânlar kadar büyük tehlikeler de mevcut bulunmaktadır.

Sovyetler Birliği ile A. B. D. arasındaki güç dengesi üzerinde duranlar dikkatlerini; esas itibariyle; tarafların sahip olduğu tank, uçak, nükleer savaş başlığı ile stratejik dengenin sağlanmasında rolü olan diğer malzeme ve araçlar; yani, onların nisbi askeri güçleri üzerinde toplamaktadırlar. Ne var ki bir ülkenin genel güç ve müessiriyeti tayin eden başka faktörler de mevcuttur. Bunların en önemli olanlarından bir tanesi, her ülkenin kendi halkını besleme imkânlarıdır. Bu bakımdan Sovyetler Birliğinin büyük bir sıkıntı içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Son yıllarda yapılan harcamalarla askeri gücü artmış olan Sovyetler Birliği tarım yönünden daha da zayıf bir hale gelmiştir. Şu anda, askeri bakımdan, iki süper güç, kabaca eşit gözükmemekte ise de, tarım konusunda üstünlük, büyük ölçüde A. B. D. tarafına kaymıştır. A. B. D. nin sahip olduğu, ihraç edilebilir gıda maddeleri fazlası giderek çoğalırken, Sovyetler Birliğinin ithal malı gıda maddelerine olan bağımlılığı da devamlı olarak artmaktadır.

1981 - 1982 yılında Sovyetler Birliği 46 milyon ton tahıl ithal etmiştir. Tarihte hiç bir ülke bu ölçüde bir ithalâtta bulunmamıştır. Bu ülkenin halkını ve hayvanlarını beslediği tahılın hemen hemen dörtte biri dış ülkelerden satın alınmaktadır. Ülke ithalâtının yarısından fazlası dünyanın bir çeşit ekme teknesi olan Kuzey Amerika'dan, bunun büyük bir bölümü de A. B. D. nden kaynaklanmaktadır.

Her ne kadar Sovyet ekonomisi plânlı bir ekonomi ise de bu, tabiatıyla, Plânlanmış bir durum değildir. Ülkenin 1982 yılı için öngördüğü 238 milyon tonluk üretim hedefi ile, 180 milyon tonluk fiilî hasat arasındaki 58 milyon tonluk açığın kapatılması gerekmektedir. Sovyetler Birliği, geçmişte, idrak ettiği düşük hasadı ülkede hüküm süren kötü hava şartlarına bağlamışsa da artık bu açıklama itibarını yitirmeye başlamıştır. Son yıllarda Sovyet liderlik kademeleri tarım sisteminin kendi bünyesinde mevcut aksaklıkları kabul etmiye başlamışlardır.

Mevcut deliller, Sovyetler Birliğinin, 1960 lı yılların sonuyla 1970 li yılların başında uyguladığı, kötü hasat idrâk edilen yıllarda tahıl ithal etme, diğer yıllarda kendi ürünüyle yetinme, şeklinde tecelli eden, salınım hareketinin ötesine geçerek devamlı olarak büyük miktarlarda tahıl ithal etmiye başladığını göstermektedir. Birbirini takip eden dördüncü yılda, yani 1982 yılında da düşük bir hasat idrâk edilmesi Sovyet tarımında çok şümüllü bir bozulmanın mevcudiyetine işaret emektedir. Bu durumun gelecekte de gıda maddeleri açığı yaratacağı anlaşılmaktadır.

Sovyetler Birliği ile A. B. D. arasında, tarım alanındaki güç dengesinde görülen köklü değişiklik, çok uzun yıllardan beri oluşagelmekteydi. Ancak, bu ülkelerden birinde gıda maddeleri fazlası teşekkül ederken diğerinde gittikçe büyüyen bir açığın ortaya çıkması sadece son on yılda oldukça belirgin bir durum arz etmiye

başlamıştır. Daha 1970 yılında; A. B. D. 38 milyon, Sovyetler Birliği 8 milyon ton olmak üzere, bu ülkelerin her ikisi de tahıl ihraç etmekteydi. Ancak, 1981 yılına kadar A. B. D. nin tahıl ihracatı 115 milyon tona çıkmış, buna karşılık Sovyetler Birliği 46 milyon ton tahıl ithal eden bir duruma gelmiştir.

Sovyet tarımındaki bu bozulma devam ettikçe ithal malı gıda maddelerine duyulan ihtiyaç daha da büyüyecektir. Halen A. B. D. den Sovyeler Birliğine sevkedilen tahıl miktarı, herhangi bir ülke arasındaki sevkiyat miktarını geride bırakacak bir noktaya gelmiş; A. B. D. nden Japonya'ya sevkedilen miktar hemen hemen geride kalmıştır. A. B. D. ndeki çiftlikleri Sovyetler Birliğindeki sofralara bağliyan uzun gemi dizileri, sonunda, iki ülke arasındaki siyasi münasebetleri de değiştirecek olan, yeni bir ekonomik münasebet şekli teşkil etmektedir.

Sovyet Tarımı Niçin Gerilemektedir?.

Sovyet tarımındaki gerileme sadece tahıl üretimine münhasır olmayıp diğer ürünleri ve hayvancılığı da içine almaktadır. Son yıllarda; patates, şeker pancarı, yağlı tohumlar, meyve ve sebzeler, hayvanı ürünler gibi bütün temel gıda maddelerinde üretim, azami hudutlara ulaşmış olup gerilemeye başlamış bulunmaktadır. Pek çok ürün izin azami üretim noktasına 1978 yılında erişilmiştir. (1 No. lu Tabloya bakınız.)

Sovyet tarımının bütün sektörlerinde üretimin gerilemesine paralel olarak her çeşit tarım girdisinde tarım yönetimin bütün kademelerinde de aksaklıklar müşahade edilmektedir.

Tarım üretimindeki gerilemeleri izah etmek için araştırmacılar, her şeyden önce, yatırımların yeterli olup olmadığına bakmaktadırlar. Bu yaklaşım Sovyet yönetiminin başlangıç döneminde elbette bir anlam ifade etmekteydi. Zira, Sovyet bayrağında orak ve çekice eşit ölçüde önem verilmiş olmasına rağmen, ağır endüstriye ilk önceliğin verildiği, Stalin Döneminde Orak ihmale uğramıştır.

Ne var ki durum artık böyle değildir. 1950 li yıllarında Khrushchev, Sovyet öncelikler listesinde tarımın yerini yukarılara çıkarmıştır. Brezhnev de, 1964 yılında iktidara geçtikten sonra, tarım sektörüne en önde ve merkezî bir yer vermiştir.

**Tablo — 1. Sovyetler Birliğinde Temel Tarım Ürünleri
Üretimi 1960 - 82 (1)**

Yıllar	Tahıllar	Milyon Ton					
		Et	Süt	Patates	Sebzeler	Mey. ler	Şeker
1960	123	8,7	61,7	84,4	16,6	4,9	5,7
1965	114	10,0	72,6	88,7	17,6	8,1	9,2
1970	179	12,3	83,0	96,8	21,2	11,7	8,8
1971	174	13,3	83,2	92,7	20,8	12,4	9,0
1972	161	13,6	83,2	78,3	19,9	9,6	8,0
1973	214	13,5	88,3	108,2	25,9	13,4	8,1
1974	186	14,6	91,8	81,0	24,8	12,4	9,6
1975	134	15,0	90,8	88,7	23,4	14,2	7,7
1976	214	13,6	89,7	85,1	25,0	15,3	7,7
1977	188	14,7	94,9	83,6	24,1	15,3	7,4
1978	229	15,5	94,7	86,1	27,9	14,4	8,8
1979	174	15,3	93,3	91,0	27,2	16,3	9,3
1980	182	15,0	90,6	67,0	25,4	14,6	7,8
1981 (2)	160	15,2	88,5	72,0	25,6	14,5	7,2
1982 (3)	180	14,6	83,3	82,0	24,8	14,2	6,4

Kaynak : A. B. D. Tarım Bakanlığı (USDA) Ekonomik Araştırmalar Servisi,

- (1) Her ürünün azami miktarlarının altı çizilmiştir.
- (2) Öntahmin.
- (3) Ön bilgilere dayanarak Worldwatch Institute tarafından yapılan tahminler.

1966 - 1980 yıllarını kapsıyan son üç beş yıllık plân döneminde olduğu kadar halen yürürlükte olan ve 1981 - 1985 yıllarını içine alan beş yıllık plânda da, tarım sektörüne, her bakımdan, büyük bir ağırlık verilmiştir. 1966 yılından bu yana Sovyetler Birliğinin tarım sektörüne yaptığı yatırım A. B. D. nin aynı sektöre yaptığı yatırımları geride bırakmıştır. Son yıllarda tarım sektörüne yapılan yatırımların toplam Sovyet yatırımları içindeki payı, % 27 gibi, büyük bir nisbete ulaşmıştır. İster gelişmiş, ister gelişmekte olsun, ancak çok az sayıda bir ülkeler gurubu tarım sektörüne, toplam yatırımlar içinde böylesine yüksek bir pay ayırabilmektedir.

Öyle ise Sovyet tarımı pek çok cephede niçin böylesine ciddi bir gerileme içinde bulunmaktadır? Üretim eğilimleri niçin tam anlamıyla tersine dönmüştür? Bu gerileme niçin şu anda ortaya çıkmaktadır.?

Sovyet tarımı hakkında ister Sovyet yetkilileri arasında, ister Sovyet basınında, ister Batılı müşahitler nezdinde yürütülen tartışmaların belirli eksiklik ve kusurlar üzerinde yoğunlaşmakta olduğu görülmekte ise de bütün bu eksiklik ve kusurların ,sadece, daha köklü bir kusurun, yani Sovyet tarımının bünyesindeki temel hatanın, arazlarından başka bir şey olmadığı da bilinmektedir. Şu anda deliller, dikkatlerimizi, merkezden plânlanan ve kontrol edilen bir tarımla modern ve büyük ölçüde verimli bir tarımın tekâmülü arasında görülen köklü bir ihtilâfa çekmektedir. Merkezileştirilmiş bir tarımla Sovyet plânlarında tesbit edilen hedeflerin kabili telif olmadığı anlaşılmaktadır. Sovyetler Birliği, tarımını modernleştirmeye çalıştıkça bünyede mevcut bu çelişki daha da belirgin bir durum arzedecektir.

Zira ananevi tarım, kendi çeki gücünü, tohumunu ve genellikle çiftlik gübresinden ibaret olan gübresini kendi temin ederek kendi kendine yeterli olmakta ve merkezi plândan pek etkilenmemektedir. Fakat tarım sektörü, modernleştikçe karmaşık bir yapı kazanmakta, çiftlik dışından temin edilmesi gereken çok sayıda girdiye; yerinde ve ani olarak verilmesi gereken kararlara duyulan ihtiyaç da gittikçe artmaktadır. Çiftlikte sürekli olarak değişmekte olan şartlara uygun olarak, gerekli miktarda girdinin en uygun zamanda temin edilmesi merkezî bir sistem içinde hemen imkânsız olmaktadır. Bu durumdan, sistemin başarısızlığa uğramasına bağlı olarak, üretim de zarar görmektedir. Nisbeten düşük fakat kararlı bir verimliğe sahip olan ananevi tarımın, tarımla ilgili araştırmalara olan ihtiyacı da sınırlı kalmaktadır. Fakat tarım modernleşip verim yükseldikçe, erişilen üretim seviyesinin korunabilmesi için, tarım araştırmalarından sağlanması gereken desteğin daha da artıp hassasiyet kazanması gerekmektedir. Meselâ A. B. D. nde, yeni ortaya çıkan pas çeşitleri veya diğer bitki zararlıları, dört yıl gibi kısa bir süre içinde, mevcut buğday çeşitlerini verimsiz hale sokmakta veya bu çeşitler, aynı süre içinde, yeni ve daha verimli çeşitlerin bulunmasıyla önemini yitirmektedir. Araştırma hizmetlerinin desteği olmaksızın yüksek verimli bir tarım giderek

gerilemekte ve zamanla an'anevi tarımın verim seviyesine düşmektedir.

Çiftlik Yönetimi :

A. B. D. ve Sovyetler Birliği tarımlarının yapıları karşılaştırıldığı zaman, bu iki ülkede, tarım yönetimi konusunda geliştirilen yaklaşımların ne kadar zıt olduğu açıkça görülmektedir. Sovyetler Birliğinde 500 milyon acre (1 acre = 4 dönüm = 0,4 hektar)lık ekim, alanı 20.800 devlet çiftliği ve 26.000 kollektif çiftlik arasında, hemen hemen eşit olarak, bölünmüştür. Ortalama büyüklük : Devlet çiftliklerinde 13.000 acre'in biraz üzerinde, Kollektif çiftliklerde ise 9.000 acre civarında olmaktadır.

2,4 milyon çiftçinin 350 milyon acre'lik bir ekim alanını işlemekte olduğu A. B. D. nde bir çiftlikteki ekim alanı, ortalama olarak, 144 acre'dir. Mera ve orman alanları da dahil edildiği zaman bu ülkedeki tipik bir çiftliğin büyüklüğü 400 acre'a ulaşmaktadır. Ne var ki bu ortalamalar çiftlik büyüklüklerindeki önemli farklılıkları görmemize engel olmaktadır.

1974 sayımına göre A. B. D. nde 50 acre'dan küçük toprağa sahip çiftçilerin sayısı 225.000 olarak belirlenmiştir. Yelpazenin diğer ucunda bulunan ve 1000 acre veya daha fazla ekim alanına sahip bulunan çiftliklerin sayısı da 150.000 olarak tesbit edilmiştir. Buna karşılık, ülkede mevcut çiftliklerin 2.000.000 a kadar ulaşan çok büyük bir ekseriyeti 50 - 1000 acre'lik bir ekim alanına sahip bulunmaktadır.

Sovyetler Birliğinde çiftliklerde çalışanların sayısı 26,1 milyondur. Bu miktarın 46,800 ünü devlet çiftlikleriyle kollektif çiftliklerin yöneticileri teşkil etmektedir. Bu rakama çok sayıdaki yönetici yardımcılarını ve nezaretçi personeli eklessek bile çiftliklerde çalışan 26 milyon insanın ezici bir çoğunluğunun, 46,800 yönetici tarafından idare edilen, tarım işçisi olduğu, bu yöneticilerin kendilerinin de Moskova'dan idare edildiği anlaşılacaktır.

Tam aksine A. B. D. nde tarımdaki işgücü, Sovyetler Birliğindeki kadar çok küçük bir kesri olan 3,7 milyon kişiden ibarettir. Bu miktarın yaklaşık 2,4 milyonu sahipleri tarafından işletilen aile

çiftliklerinin yöneticilerinden ibarettir. Başkasının işinde çalışan ücretli tarım işçilerinin sayısı 1,3 milyondan daha azdır.

Büyük ölçüde serbest rekabete dayanan A. B. D. ekonomi sistemi içinde ayakta kalabilmek için çiftlik yöneticilerinin kendilerini geliştirmeleri zorunlu olmaktadır. Zayıf yöneticileri devre dışı bırakma konusunda pazar sistemi insafsız bir mekanizmaya sahiptir. Her ne kadar önemli tarım ürünlerinin taban fiyatları, bazı destek unsurlarıyla birlikte Washington'da tayin edilmekte ise de, genellikle, çiftçiler kendi başlarına buyrukturlar. Bu çiftçiler karar vermek için, büyük ölçüde, komşularının ve kendilerinin tecrübelerine dayanmaktadırlar. Teknik meselelerle pazara ait bilgiler konusunda ise Land Grant Üniversiteleri (A. B. D. ne has bir çeşit üniversite sistemidir. Bu üniversiteler eyaletlerin bu amaç için tahsis ettiği topraklarda kurulmuşlardır.) Tarımla ilgili devlet deneme istasyonları, A. B. D. Tarım Bakanlığına, tarıma dayalı sanayi ile meşgul firmalar ve ayrıca çok çeşitli dergi, gazete, haber bülteni ve radyo neşriyatına dayanmaktadırlar. Tarımla ilgi çevreler ve basın, pazar ve hava durumuyla ilgili haberler için özellikle faydalı olmaktadır. A. B. D. Çiftçisi ne ekeceği konusunda vereceği kararı, hava durumuna bakarak fiilen ekim - dikim yapacağı güne kadar erteleyebilir. Keza, çiftlik yöneticileri dünya pazarlarındaki değişikliklere ayak uydurarak ürün ve kârını azami düzeye çıkarabilmek için, alet ve makina parkı elverdiği ölçüde, fikrini değiştirerek bir ürün yerine diğerini ekmeye karar verebilmektedir. Zira onun uzun vadeli bir plâna bağlı olmak gibi bir mükellefiyeti mevcut bulunmamaktadır.

Pazardan alınan işaretlere, hava şartlarına ve ürünlerinin durumuna göre günlük karar verebilme imkânına sahip bulunan bağımsız çiftçiler, ne kadar iyi plânlanmış ve ehliyetli kişilerle takviye edilmiş olursa olsun, merkezi bürokrasininkini çok aşan bir kollektif zekâ ve istihbarat sistemine sahip bulunmaktadırlar. Meselâ gübre kullanımı gibi basit bir meseleyi ele alalım. A. B. D. nden herhangi bir çiftçi, alelâde bir iş olarak, her tarlada toprağı muayene ettikten sonra, mevcut gıda maddelerinin durumuna ve yetiştirilecek bitkinin çeşidine göre bir gübre tatbik plâni geliştirir. Toprağın tipine ve ekilecek bitkiye göre gübreyi sürümünden önce veya sonra toprağı verebilir. Gübrenin bu kısmını önceden kullanıp bir kısmını büyüme mevsimi sırasında, takviye amacıyla tatbik

edebileceği gibi bazı durumlarda yaprak gübresi de kullanılabilir. Daha önemlisi mevsimin gidişatına göre bu özel kararlarda gerekli değişiklikler de yapılabilir. Meselâ, soğuk ve yağışlı geçen bir ilkbahardan dolayı sebzeler için gerekli fosforun miktarı azaldığı için, fosfor ihtiva eden ilâve bir gübre uygulamasına ihtiyaç duyulabilir. Mısır yetiştirilen bölgelerde mevsim alışılmış olandan daha kurak geçerse, bitkilerin, kurağın yaz sonlarında ortaya çıkacak olan etkilerine karşı korunabilmesi amacıyla çiftçiler mahsule ilâve nitrojenli gübre verebilirler.

Beş yıllık plânlara dayanan merkezî bir tarım sisteminin, münferit bir çiftçinin etrafında gelişen bir düzenin esneklik ve hassasiyetine ayak uydurması beklenemez. 1981 - 1985 dönemini kapsayan beş yıllık plânda belirtildiği için, Sovyet çiftçileri, 1984 yılında ne kadar azotlu gübre kullanılacağını daha şimdiden bilmektedirler. Buna karşılık bir Amerikan çiftçisinin, aynı yılın ilkbaharında toprağı muayene etmeden ve hangi bitkiyi ekeceğine karar vermeden önce 1984 yılında ne kadar azotlu gübre kullanacağını bilmesine imkân yoktur. Hangi bitkiyi ekeceğine karar verip toprağı muayene ettikten sonra bile, mevsimin gidişine göre, vereceği gübre miktar ve çeşidinde düzeltmeler yapması da mümkündür. Diğer yandan gübre üreticilerinin çiftçinin talebini karşılayıp karşılayamayacağı konusunda da bir endişe mevcut değildir. Aslında, gübre üreten firmaların başarısı da buna dayanmaktadır. Her halükârda ne çeşit gübreden ne miktar kullanılacağına karar veren ve gübre üreticileri ne de Washington'daki plânlama dairesi olmayıp çiftçinin kendisidir.

Uzun dönemli plânlama ve merkezi sistem, Sovyet çiftlik yönetimlerini çeşitli yönlerden sıkıntıya sokmaktadır. Modern bir çiftlik sisteminde ekipman ihtiyacı çeşitlidir ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Moskova'daki Traktör ve Ziraat Makinaları Üretim Bakanlığı gibi merkezî bir birimin, Sovyetler Birliği gibi uçsuz bucaksız bir ülkede, değişik şartlar altında yürütülen modern bir tarımın ihtiyaçlarını karşılayabilecek olan çiftlik ekipmanlarıyla ilgili - bilgilere sahip olamayacağı ortadadır. Meselâ bu Bakanlığın çiftlik ekipmanları üretim birimlerinden birisi, erozyonla mücadele için, 11 değişik araç geliştirmekten sorumlu tutulmasına karşılık sadece iki çeşit araç geliştirebilmiştir. 1981 yılında Ekonomicheskaya Gazeta'nın bildirdiğine göre, özel parsellerde meyve yetiştir-

rilmesinde kullanılmak amacıyla 330 tip küçük aletin geliştirilmesi gerekirken sadece 140 tip alet geliştirilebilmiştir. Kimyevi gübrenin uygun bir şekilde verilmesini sağlayan özel ekipmanların yokluğu, bu girdinin müessiriyetini azaltmaktadır. Bazı bölgelerden gelen raporlara göre Sovyetler Birliğinde, bu eksiklikten dolayı fosforlu ve azotlu gübrelerin ancak yarıdan daha az bir kısmı, bitkilerin fiilen kullanımına müsait bir şekilde toprağa verilebilmiştir.

Ekipman, Zararlılarla Mücadele ve Erozyon :

Tarım dışı sektörlerden Sovyet tarımına sağlanan destek genellikle yetersiz olmaktadır. 1966 - 80 yıllarını içine alan son üç plân döneminde çiftlik ekipmanları imalât sektörüne yapılan yatırımların giderek artırılmasına karşılık Sovyet tarımı kusurlu ekipman ve bunlarla ilgili yetersiz bakım hizmetlerinden dolayı gene de sıkıntı içindedir. Bu durum, Sovyet basınında sık sık görülen ve ekipman yetersizliğinden dolayı ekim ve hasat gecikmelerinden bahseden raporları daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Ekipman kusurlarına bir çare olarak, Sovyet çiftçileri, bir alet ve makinayı kullanır halde tutabilmek için bir başkasından yedek parça aktarmakta uzmanlaşmışlardır. Tabiatıyla bu durum, sonuçta devlet çiftliklerinde görülen kullanılması imkânsız alet ve makina yığınlarının teşekkülüne sebep olmaktadır. Sovyet istatistik yıllıklarında rastlanan bu insanı en çok şaşırtan rakamlar, 1981 yılı sonunda kullanılabilir durumda olan traktör sayısının, 1976 - 1981 yılları arasında çiftliklere verilen traktörlerin sayısından sadece bir miktar fazla olduğunu gösteren rakamlar olmaktadır. Bu durum, bunların faydalı ömürlerinin ne kadar kısa olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu tesbit, traktörlerin, 20 yıllık bir süreden sonra bile kullanılabilir sağlamlıkta bulunduğu A. B. D. ndeki durumla tam bir tezat teşkil etmektedir. A. B. D. nde bir çiftçi herhangi bir bayiden bir traktör aldığı vakit, bakım hizmetlerini de ihtiva eden, bir hizmet paketini de birlikte satın almaktadır. Bu satın alma işleminde bayi, zımnen, vasıflı bir bakım hizmetiyle, gerekli yedek parça stokunu el altında tutmayı da taahhüt etmekte, aksi takdirde, belirli bir süre traktörün güvenli kullanımını garanti etmektedir. Bu hususlarda ihmal göstermesi halinde, bayiiin, aynı çiftçiye başka bir çiftlik ekipmanı satması mümkün olamayacaktır.

Sovyetler Birliğinde görülen, ekipmanla ilgili durumun bir benzerine de mücadele ilâçları dalında rastlanmaktadır. Uygun zamanda, uygun bir mücadele ilâcının temin edilebilmesi, zararlı böcek, hastalık ve ot salgınlarının kontrol altında tutulmasında kilit rol oynamaktadır. Ne varki Voprosky Ekonomiki (Ekonominin Meseleleri) dergisinde 1981 yazında neşredilen bir raporda, Sovyet Kimya Sanayi Sektörünün, Tarım Bakanlığı tarafından tavsiye edilen, 144 kimyevî bitki koruma ilâcından, sadece, 60'ını üretebildiği bildirilmiştir.

Sovyet Sanayii, sadece, gerekli bütün mücadele ilâçlarını temin konusunda başarısız olmakla kalmamakta, ayrıca, Sovyet plâncıları, bu sektörün, yakın bir gelecekte kendinden beklenileni vermesini de beklememektedirler. Bundan daha önemlisi, böceklerin kimyevi mücadele ilâçlarına karşı süratle direnç kazanmaları gerçeği karşısında, başarılı bir kimyevi mücadele ilâçları üretim programının, zaman zaman, eski mücadele ilâçlarını terkedip yenilerinin geliştirilmesini gerektirmekte oluşudur. Nitekim böceklerin ilâçlara karşı direnç kazanmaları hadisesi, beş yıllık plânlara koyma konusunda herhangi bir itina ile ihtimama ihtiyaç duymamaktadır. Zirai Mücadele ilâçları imal eden firmalara, devamlı olarak mamûllerini değiştirme şansı bahşeden, esnek ve hassas bir zirai kimya sanayii ve kuvvetli bir uygulamalı araştırma programı sağlanmadığı takdirde, çiftçilerin, böcek ve hastalık salgınlarına karşı mücadele vermekte sık sık çaresiz kalmaları kaçınılmaz olacaktır.

Son yıllarda Sovyetlerin tarım sektöründe görülen üretim düşüşlerinin bazılarını, yıllardanberi devam etmekte olan toprak erozyonlarının kümülâtif etkisine hamletmek mümkündür. Devlet Çiftlikleriyle kollektif çiftliklerde çalışanlar arasında kuvvetli bir mesuliyet duygusunun yokluğu şiddetli bir erozyon probleminin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Moskova Üniversitesi Toprak Erozyonu Lâboratuvarınca neşredilen raporlarda bu problemin boyutları ortaya konmaktadır. Ekim alanlarında görülen aşırı bozulmaların toprakda teşekkül eden büyük oyuntulara bakarak değerlendirilmesi şartıyla, lâboratuvar, ülkenin merkez - güney bölgesinde yer alan toprakların, sadece % 2 sinin aşırı oyulmalara maruz kaldığını bildirmektedir. Ne varki, tarım topraklarını daha yoğun bir şekilde kullanma gayretlerinin sürdürülmesi halinde, bu toprakların % 50 ye varan bir bölümünde aşırı oyulmaların görül-

mesi kaçınılmaz olacaktır. Diğer araştırma raporları ülkenin diğer bölgelerinde de benzer tehlikelerin mevcut olduğuna işaret etmektedir. Rand Corporation mensuplarından Sovyetler Birliği Uzmanı Thane Gustofson'un müşahedelerine göre; "50 yıllık ihmalin mirası olarak geriye aşırı derecede tahrib edilmiş bir toprak kalmıştır." Kâr motifi kadar üretim kotalarının da toprağı tahrib ettiği anlaşılmıştır.

Sovyetler Birliğinde erozyon problemi; büyük ve ağır ekipmanların kullanılması; çok büyük parsellerin hâkim oluşundan dolayı rüzgâr ve su erozyonunu bir ölçüde sınırlıyan tarla hudutlarının yokluğu sebebiyle biraz daha kuvvet kazanmaktadır. 1980 li yılların başlarında resmi Sovyet basınında, toprak ilmiyle meşgul bilim adamlarının, üst toprak tabakalarının kaybını durdurmak amacıyla, tarım kesimindeki bürokratlara müracaatlarını ihtiva eden pek çok neşriyata yer verilmiştir. Bu ülkede her sene rüzgâr etkisiyle, bir daha tarım yapılamıyacak ölçüde, erozyona uğrayan 500.00 ilâ 1.500.000 hektar büyüklüğünde bir tarım alanının terk edildiği bilinmektedir.

Sovyet Sulama Şebekelerinde de büyük problemlerle yüzyüze gelinmektedir. Bu problemlerin bir bölümü yanlış projelendirme ve inşaattan kaynaklanmaktadır. Her ne pahasına olursa olsun plân hedeflerini gerçekleştirme konusunda acele eden inşaat timleri, bazan drenaj sistemlerini devreden çıkarmakta; bu durum da süratle, taban suyunun yükselmesine ve tuzlanmaya yol açmaktadır. 1960 lı yılların başlarında Orta Asya'da, taban suyunun yükselmesi ve tuzlanmadan dolayı, terkedilen arazilerin miktarı sulamaya açılan yeni alanların miktarına eşit olmuştur. 1971 - 75 yıllarına doğru sulama şebekeleriyle ilgili durumda büyük bir gelişme kaydedilmiş; ülkenin bütününde sulamaya açılan alanların miktarı, terkedilen sulu alanların dört katına çıkarılmıştır.

Pazarlama ve Teşvik Tedbirleri :

Toplumun Sanayileşmesine paralel olarak toprakla meşgul olanların sayısı azalmakta; sonuçta, çiftlik ürünlerinin daha büyük bir bölümün üreticiden daha da uzak mesafelerdeki tüketiciye taşınması zarureti ortaya çıkmakta, dolayısıyla, pazarlama sisteminin daha da hassasiyet kazanması gerekmektedir. Tarım ürün-

lerinin işlenmesi, ambalâjlanması, çiftlik dışındaki tesislerde depolanması ve nakledilmesi gibi hususlar büyük bir önem kazanmaktadır. Bu safhalardan herhangi birinde görülen; ambalâj malzemesinin yokluğu, depolama tesislerinin yetersizliği, çiftlikleri pazara bağlayan yolların yıl boyunca ulaşımına açık tutulamaması gibi, bir aksaklık büyük kayıplara yol açabilmektedir.

Hal böyle iken, Sovyet yetkilileri dikkatlerini, sadece, gıda maddeleri üretimini artırma konusuna teksif ederek; depolama, ambalâjlama ve ulaştırma faaliyetlerini ihmal etmişlerdir. Sovyet basını; bu durumdan dolayı ortaya çıkan ve hasad edilen tahıl depolayacak yerin bulunmayışından, tarlalar olgunlaşan domateslerden dolayı kıpkırmızı bir görünüm kazandığı halde bunları pazara taşımak için gerekli kasaların yokluğundan, çiftlikleri pazara bağlayan yolların geçit vermeyişinden dolayı patateslerin çürümeye terk edilmişinden bahseden yakınmalarla doludur. Sovyetler Birliği konusunda uzmanlaşan Marshall Goldman, müşahadelerini : "Pazarlama imkânlarının yetersizliği; pazarlamacılığı verimsiz, hatta parazitçe bir faaliyet türü olarak kabul eden Marksist ideolojinin tabii bir yansımasıdır." diye ifade etmektedir.

Tarımda merkezi plânlamanın yetersizliğinden başka, Sovyet tarım sistemi, toprakla meşgul olanlar için çok az bir teşvik unsuru ihtiva etmektedir. - A. B. D. ve Sovyet uzmanlarının mukabil ülkeyi ziyaret etmelerine ve orada çalışmalarına imkân tanıyan - karşılıklı değişim programından yararlanan Amerikalı bir genç çiftçi gurubu, Sovyet işçilerinin, yapılan işin özelliğine aldırış etmeksizin saat beş olunca traktörlerini terkettiklerini; ekimi - dikim programının öngörülenden bir hafta gecikmiş olmasının veya yaklaşan fırtınanın hasadı tehlikeye sokmakta oluşunun onları etkilemediğini görünce hayretler içinde kalmışlardır. Bu Sovyet çiftçilerinin mentaliteleri, çiftçilerinkinden daha çok, vakti gelince vardiyyalarını terkeden fabrika işçilerinininkine benzemektedir. Iowa veya Kansas çiftçileri arasında böyle bir durumla karşılaşmak mümkün değildir. Bu çiftçileri; mısır, soya fasulyesi veya buğdaylarını ekebilmek için, gerekirse, gün boyu çalışmakta kaçınmamaktadırlar. Karı, koca, ekipman kullanmaya gücü yeten çocuklar, kısaca herkes kendi sıraları gelince işe sarılmaktadırlar.

Diğer yandan Sovyet tarımı ciddi bir insan gücü meselesiyle de karşı karşıyadır. Kırık yörelerin oldukça sıkıntılı hayatını dik-

kate alan en kabiliyetli ve hırslı Sovyet gençleri, sanayi işçisi sıkıntısı çekilen ve daha parlak ışıklarla donatılmış olan, şehirlere göç etmeyi yeğlemektedir. Sovyet Ekonomisti B. N. Khomelyansky, kırılık yörelerden şehirlere göçü konu alan bir çalışmada, 1970 li yıllarda 15 milyon işçinin devlet çiftliklerini ve kollektif çiftlikleri terkederek şehirlere gittiğini ortaya koymuştur. Bunların kahir bir ekseriyeti ortalamasının üstünde bir hünere sahip bulunan ve en verimli çağlarına yaklaşmakta olan gençlerden müteşekkildir. Böylesine bir kaçış sonunda kırılık yörelerde mevcut iş gücü sadece azalmakla kalmamakta, ayrıca, yaşlanmaktadır. Geride kalan yaşlı nüfusun, verimliliği daha da artırmak için gerekli enerji ve heyecandan mahrum olduğu herkesçe bilinen basit bir gerçektir.

Sovyet Birliğinin artan gıda maddeleri ithalâtı :

20. asrın başlarında Sovyetler Birliği Avrupa'nın belli başlı bir buğday kaynağı idi. Daha 1930 lu yılların sonuna kadar Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa, A. B. D. ihracatına eşit miktarda, yani yılda beş milyon ton tahıl ihraç etmekteydi. Kısa bir inkitadan sonra İkinci Cihan Harbinden sonraki yıllarda, Sovyetler Birliği yeniden ihtiyacını aşan miktarda üretim yapmaya başlamıştır. Ancak 1963 yılından sonradır ki bu ülke, tahıl temini için dış ülkelere yönelmiş ve zaman zaman ithalât yapan bir ülke durumuna gelmiştir. 1972 yılından sonra ise bu ithalât devamlılık arzettiği başlamıştır.

Son yıllarda Sovyetler Birliği, hemen kendisinden sonra gelen Japonya'nın yaptığı ithalâtın aşağı yukarı iki katına ulaşan bir miktarla, dünyanın önde gelen tahıl ithalâtçısı haline gelmiştir. Sovyet tahıl ithalâtı, muson yağmurlarının iki sene üst üste elverişsiz bir şekilde düşmesinden sonra, 1966 - 1967 yılında azamiye ulaşan Hindistan'ın o yılki azami tahıl ithalâtının dört katına ulaşmıştır. Plân hedefleri artarken üretimin düşmesi sonucu, 1979 yılından itibaren, Sovyetlerin üretim açıkları, nisbi olarak, rekor teşkil edecek bir düzeye ulaşmıştır. Son dört yıl boyunca bu ülkenin tarımdaki üretim açığı sırayla : 48 milyon, 46 milyon, 76 milyon ve 58 milyon ton olmuştur.

Her dalda üretimin düşmesi; et, tereyağ, nebati yağ, şeker, ve soya fasulyesi de dahil olmak üzere bütün ana gıda maddelerinde

ithalâta başvurmak mecburiyetini doğurmaktadır. (Tablo - 2. ye bakınız.).

Sovyetler Birliğinin giderek artmakta olan tarım ürünleri ithalâtı, kaçınılmaz olarak, ülkenin döviz imkânlarını daraltacaktır. Bu ülke, meselâ geçen sene, Okyanus taşıması da dahil olmak üzere, tonu 120 A. B. D. dolarından satın alınan 25 milyon tonluk yem tahılı için toplam 3 milyar dolar ödemiştir. Nakliye dahil, tonu 200 dolardan 20 milyon tonluk buğday ithalâtı için de ayrıca 4 milyar dolar ödemek zarureti hasıl olmuştur. 1982 yılında, sadece bu iki kalem için ödenmesi gereken döviz miktarı 7,1 milyar dolara yükselmiştir. Üstelik bu hadise, Sovyetler Birliğinin, ihracat seviyesini koruyarak döviz geliri sağlamak amacıyla Doğu Avrupa dışındaki ülkelere düşük fiyatla petrol ve altın satmak durumunda kaldığı bir dönemde cereyan etmiş bulunmaktadır.

Tablo — 2.

1970 - 1982 Yılları Arasında Sovyetler Birliğinin Belli Başlı Tarım Ürünleri İthalâtı (1.000 ton)

Ticaret Yılı	Toplam Tahıl	Yağlı Tohum	Et	Şeker	Yemeklik Nebati Yağ
1970	1.283	43	165	3.006	34
1971	755	45	225	1.539	34
1972	7.783	482	131	1.906	30
1973	21.776	768	129	2.822	23
1974	10.989	70	515	1.874	19
1975	5.230	424	515	3.240	27
1976	25.650	1.827	362	3.726	98
1977	10.300	1.455	617	4.745	84
1978	18.362	966	184	3.993	108
1979	15.063	1.814	611	4.060	199
1980	30.525	1.155	821	4.895	357
1981	34.000	1.459	980	5.126	604
1982 (1)	46.000	2.100	1.100	6.000	800

Kaynak : A. B. D. Tarım Bakanlığı (USDA) Yabancı Tarım Hizmetleri Servisi ve Worldwatch Institute tahminleri.

(1) Ön tahmin.

A.B.D. TARIMININ İMKÂNLARI, SOVYET TARIMININ MESELELERİ VE
SOVYETLERİN A.B.D. TARIMINA KARŞI ARTAN BAĞIMLILIKLARI

Böylesine büyük miktarlara ulaşan bir ithalât, politik yönden itibar kırıcı olduğu kadar, ekonomik açıdan da ülke kaynaklarını eritip bitiren bir durumun ortaya çıkmasına yol almaktadır. Nevarki Sovyet yöneticileri başka bir seçim imkânına da sahip değillerdir. Son üç yıl zarfında Sovyetler Birliğinde çok sayıda çalışmayı durdurma olayı ve tüketici protestolarının cereyan ettiği bildirilmektedir. 1981 - 1982 yıllarında Polonya'da cereyan eden işçi gösterilerinde et kıtlığının büyük bir rol oynadığının herkesce bilinmekte oluşunu gözönünde tutan Sovyet liderlik kademeleri için işçi çevrelerindeki huzursuzluk büyük bir endişe kaynağıdır. Müteveffa Sovyet Devlet Başkanı Brezhnev'in 1981 yılı Kasım ayında toplanan Komünist Partisi Merkez Komitesinde yaptığı bir konuşmada ülkede karşılaşılan gıda meselesini hem ekonomik, hem de siyasi bir mesele olarak vasıflandırmasını, hissettiği sosyal rahatsızlık korkusuyla izah etmek mümkün olabilecektir. Brezhnev'in bu konuya karşı gösterdiği ilgi, tahıl kıtlığının gelecek yıllara da sirayet etmesinin muhtemel olduğunu; ülkenin üretim açığını kapatmak için ithalâta dayanmak mecburiyetinde kalacağını göstermektedir.

Daha eski yıllarda Sovyet liderlik kademeleri gıda ithalâtına gitmek için kendilerini böylesine ağır bir baskı altında hissetmemekteydiler. Fakat, halka daha az baskının yapıldığı Stalin sonrası dönemde, liderlik kademeleri, meşruiyetlerinin temelini, kısmen de olsa, Sovyet halkının daha iyi bir hayat özlemini tatmin konusunda gösterdikleri başarıyla dayandırmaktadırlar. Daha iyi hayat şartı; daha fazla et tüketimiyle sembolize edilen, daha iyi bir beslenme imkânını da, tabiatıyla, içine almaktadır. Çözümlemediği takdirde tarım sektöründe görülen bu kriz liderlik kademelerinin kendi ihtiyaçlarıyla kabul ettikleri kritere göre, meşruiyetlerinin temellerini tehlikeye sokacaktır.

Nitekim, Sovyet liderlik kademeleri, 1981 yılında idrak edilen çok kötü hasattan önce de tarım ürünlerinde görülen üretim açığı karşısında harekete geçmek ihtiyacını hissetmişlerdir. 1980 yılı Ekim ayında, Onbirinci Beş Yıllık Plân'ın uygulamaya konmasından sadece biraz önce, Brezhnev, ilk defa, entegre edilmiş bir tarım - sanayi kompleksi içinde; üretimin, çiftlikten depolama tesislerine kadar olan dağıtım hizmetleriyle birlikte ele alınacağı bir "gıda programının" uygulamaya konmak üzere olduğunu ima et-

miştir. Komünist Partisi Merkez Komitesinin 24 Mayıs 1982 günü yaptığı toplantıda Brezhnev, hem yeni müesseselerin kurulacağını hem de gerekli ek sermayenin tahsis edileceğini vaad ederek bu plânın ayrıntılarını ortaya koymuştur. O, tarım üretimini, tarım hizmetleri ve tarım ürünlerini işliyen sanayi dalı ile irtibatlandırıp bütünleştirmek üzere; ilçe düzeyinde, tarım birliklerinin kurulmasını tasarlamaktaydı. Ne varki bu alternatif müesseseler hem Moskova'daki bakanlıkların hem de mahalli parti teşkilâtının an'anevi otoritesini sarsma istidadı göstermekteydiler. Bu tasarruf, ayrıca, yeni müesseselerle eskileri arasında yetki karışıklığına yol açarak yeni bürokratik kademelerin oluşmasına da yol açabilecekti. Bu plân, gıda maddeleri açığını azaltmak amacıyla köklü reformlara girişmek için hazırlanmak yerine, otlara tutunmaya çalışan bir mantaliteye sahip bir lider kademesinin mevcudiyetini ortaya koymaktadır.

Sovyet tarımında gerekli düzeltmeleri yapma teşebbüsleri başarısızlıkla sonuçlandıkça liderlik kademeleri, kendilerini gerekli köklü değişikliklere girişme konusunda daha büyük bir baskı altında hissedeceklerdir. Böylesine köklü bir reform için muhtemel bir model, tarımındaki merkezizetçiliği giderme ve böylece bu sektöre hayatiyet kazandırma konusunda büyük merhaleler kateden Macaristan'da bulunabilecektir.

A. B. D. ile Sovyetler Birliği Arasındaki Gıda Maddeleri İlişkisi :

Sovyetler Birliği'nin, çok büyük miktarda gıda maddesi ithal etme mecburiyetinden dolayı karşısına, tabii bir kaynak olarak, ister istemez, A. B. D. çıkmaktadır. Aslında, hiç bir ülke dünya tahıl ticaretini bugün A. B. D. nin gerçekleştirdiği ölçüde bir hakimiyet altına almamıştır. Bu ülkenin, 1981 yılında dünya tahıl ihracatındaki % 55 lik payı, Suudi Arabistan'ın dünya petrol ihracatındaki % 32 lik payını gerilerde bırakmaktadır. Diğer yandan, milletlerarası petrol ticaret hacminin 1979 yılındanberi düşmekte olmasına karşılık, tahıl sevkiyatındaki artışlar devam edip gitmektedir. 1980 li yılların başlarına doğru A. B. D. nin tahıl ihracatı; Kanada, Avustralya, Arjantin, Fransa gibi diğer belli başlı ülkelerin toplam ihracatını geride bırakmıştır. Bu ülkelerin her birinin yıllık tahıl ihracatı 11 ilâ 24 milyon ton arasında değiştiği halde A. B. D. nin ihracatı 110 milyon tonun üzerine çıkmaktadır. Bu

A.B.D. TARIMININ İMKÂN LARI, SOVYET TARIMININ MESELELERİ VE
SOVYETLERİN A.B.D. TARIMINA KARŞI ARTAN BAĞIMLILIKLARI

dört ülke müştereken yılda 75 milyon ton tahıl ihraç edebilmektedir.

1972 den 1980 yılına kadar A. B. D., ortalama olarak, Sovyet tahıl ithalâtının % 61 ini karşılamıştır. Sovyetler Birliğinin Afganistan'ı işgal etmesini takibeden günlerde A. B. D. nin bu ülkeye uyguladığı kısmi tahıl ambargosundan sonra bu oran % 24 e kadar düşmüştür. Bu uygulamadan dolayı Sovyetler Birliğinin başka yerlerden tahıl aramak mecburiyetinde kalması sonucu 1980 yılında Arjantin Sovyetlere tahıl temin eden başlıca ülke olarak ortaya çıkmıştır. 1981 yılı Nisan ayında ambargonun kaldırılmasından sonra, Sovyetler Birliği'nin A. B. D. nden ithalâtı yeniden artmaya başlamış ve kısmi ambargo uygulandığı zaman müsaade edilen miktar olan, 8 milyon tonun, yaklaşık olarak, iki katına çıkmıştır. (Tablo-3 bakınız) Sovyetler Birliği'nin bu ölçüde bir ithalâtı sürdürmesi ve A. B. D. nin bu ithalâttaki, payını ambargo öncesi seviyesine doğru, yükseltmeye devam etmesi halinde, bu iki ülke arasındaki tahıl sevkiyatı, kısa bir zaman sonra, herhangi iki ülke arasında tarihte kaydedilen en büyük sevkiyat olacaktır.

Sovyetler Birliği, ambargo sonucu, A. B. D. ile karşılaştırıldığında hepsi de küçük kalan, diğer ülkelere yönelince, tahıl ticaretinin taraflarında büyük değişiklikler görülmüştür. Nitekim Sovyetler Birliğinin Arjantin gibi ülkelerin ihraç edilebilir tahıllarından aslan payını almaya çalışması üzerine, Japonya gibi diğer ithalâtçı ülkeler, eskiye nazaran, daha çok A. B. D. tahılına dayanmaya zorlanmıştır. Özet olarak, A. B. D. nin Sovyetlere yaptığı buğday sevkiyatına sınırlamalar getirmesi, sadece bu ülkenin buğday temin ettiği kaynakları değiştirmekle kalmamış, ayrıca, bütün dünya tahıl ticaret paterninde de büyük değişiklikler cereyan etmiştir. Uygulanan bu kısî ambargo, Sovyetler Birliğinin ithalât miktarını önemli ölçüde azaltmamışsa da bu ithalâtı biraz daha güç ve pahalı hale getirmiştir. Ayrıca, Sovyetlere gıda maddelerinin bir dış politika aracı olarak kullanılabileceği de gösterilmiştir.

Tablo — 3.

Kaynaklara Göre 1975/76 — 1982/83 Yılları Arasında
Sovyet Tahıl İthalâtı (Milyon Ton)

İhracatçı Ülkeler	1975/76	76/77	77/78	78/79	79/80	80/81	81/82 (1)
A. B. D.	13,9	7,4	12,5	11,2	15,2	8,0	15,3
Kanada	4,5	1,4	1,9	2,1	3,4	6,8	8,7
Avustralya	1,4	0,3	2,7	1,4	5,1	11,2	13,2
Avrupa Topluluğu	0,5	0,2	0,2	0,2	0,9	1,5	2,5
Diğerleri	3,0	0,3	0,8	0,1	1,8	3,6	2,7
Toplam (2)	25,7	10,3	18,4	15,1	30,4	34,0	45,0

Kaynak : A. B. D. Tarım Bakanlığı (USDA)

- (1) Toplam miktara yaklaşık 1 milyon tonluk pirinç dahil değildir.
(2) Her kolondaki toplam, rakamlar yuvarlandığı için tutmayabilir.

Tahıl Anlaşması :

Halen, A. B. D. nden Sovyetler Birliğine yapılmakta olan tahıl sevkiyatı, 1975 yılı Ekim ayında bu iki ülke arasında imzalanan tahıl anlaşması hükümlerine göre yürütülmektedir. Bu anlaşma, başlangıçta 1976 yılı ekiminden 1981 yılına kadar olan beş yıllık bir süre için imzalanmış, fakat, 1981 yılı Ağustosunda, bir yıl daha uzatılmıştır. Daha sonra, Sovyetler Birliğinin Polonya olaylarında, oynadığı rol dolayısıyla, A. B. D., yeni bir uzun vadeli tahıl anlaşması için, 1982 yılı başlarında başlatılması gereken müzakereleri ertelemiştir. 1982 yılı Temmuz ayının sonlarında ise, A. B. D. Polonya'da ilân edilen Örfi İdareye karşı duyduğu hoşnutsuzluğu ifade için, yeni bir anlaşma imzalamaktansa mevcut anlaşmayı bir yıl daha uzatmayı yeğlemiştir. Sovyetler Birliği, başlangıçta bu uzatmayı gönülsüz karşılamış ve bir kaç hafta kararını izhar etmemişse de, sonuçta, uzun vadeli bir anlaşmanın sağladığı güveni tercih etmesine rağmen, bu teklifi kabul etmeye karar vermiştir.

Bu anlaşmaya göre Sovyetler Birliğinin A. B. D. nden, kabaca eşit miktarlardan oluşmak üzere, yılda en az altı milyon ton buğday ve mısır satın alması gerekmektedir. Sovyetler Birliğinin iste-

mesi halinde, bu miktar, sekiz milyon tona çıkarılabilecektir. Bu miktarın üzerindeki talebi karşılamak için iki ülkenin meseleyi müzakere etmesi ve A. B. D. Hükümetinden özel izin alınması icabetmektedir. Anlaşma hükümlerine göre, A. B. D. Tarım Bakanlığının, yıllık üretimle o yıla intikal eden stokların toplamının 225 milyon tondan aşağıya düşebileceğini tahmin ettiği yıllarda A. B. D., Sovyetler Birliğine sevkedilebilecek olan tahıl miktarını, sözü edilen altı milyon tonun altına düşürebilecektir.

Bu anlaşma Sovyetler Birliğinin, gıda maddeleri üretimi konusunda geleceğe bakışının, bugünküne nazaran, daha iyimser olduğu bir dönemde yapılmıştır. Bunun tabii bir sonucu olarak satın alınan miktarlar, anlaşma hükümlerine göre otomatik olarak müsaade edilmesi gereken miktarı fazlasıyla aşmış ve 1976 yılından sonra bu konuda sayısız müzakerelerin yapılması zarureti hasil olmuştur.

Her şeye rağmen bu anlaşma, dünya tahıl pazarlarının istikrar kazanmasına yardımcı olmuştur.

1980 ambargosundan önceki alımlardan da anlaşılacağı veçhile Sovyetler Birliği, tabii olarak, temel mal alımlarını A. B. D. pazarlarından yapmayı tercih etmektedir. Her şeyden önce, A.B.D. Kanada'nın aksine, bütün yıl boyu ılık kalan limanlara sahip bulunmakta ve bu limanlarda 100.000 tonluk yük gemilerinin yüklenmesi mümkün olabilmektedir. Ayrıca - A. B. D., Avustralya ve Arjantin'e nazaran, Sovyet limanlarına daha yakın bulunmakta ve tabiatıyla bu durum taşıma maliyetini düşürmektedir. Sovyetler Birliğinin liman kapasitesini sınırlandıran böylesine büyük bir tahıl ithalâtı dikkate alındığında, bu ithalâtın, muntazam bir seyir içinde cereyan etmesi büyük bir önem kazanmakta ve tabiatıyla, bu intizamın korunması, ithalâtın, bir çok ülke yerine, ihtiyacın büyük bir kısmını karşılayabilecek bir ülkeden yapılması halinde daha kolay olmaktadır.

Nihayet, Sovyetler Birliğinin gıda maddeleri ithalâtında karşılaşacağı güçlükler bu ülkenin döviz bulundurma kabiliyetini de etkileyebilmektedir. Şu anda Sovyetler Birliği döviz gelirlerini, petrol, tabii gaz ve altın ihracından sağlamaktadır. Belirli bir müddet sonra, ülkenin, kendi ihtiyacının üstündeki ihraç edilebilir petrol ve altın kaynakları ve tabiatıyla buna bağlı olarak döviz geliri

elde etme imkânları azalıp kaybolacaktır. Sovyetler Birliğinin, rekabete açık bir sanayi kapasitesi yaratamaması halinde, döviz kıtlığı, er veya geç, ülkenin gıda maddeleri ithalâtını sınırlayıcı bir faktör olarak ortaya çıkacaktır. Nevarki bugüne kadar rekabete açık bir sanayi kapasitesinin teşkili hususunda anlamlı hiç bir teşebbüste de bulunulamamıştır.

Sovyetler Birliğinin gıda maddeleri ithalâtını, A. B. D. nin, bu ülkeden gelen talebi karşılamada müşkülâta uğramasından daha çok, Moskova'nın döviz gelirlerini artırma konusundaki yetersiz imkânlarının sınırlayacağı anlaşılmaktadır. Her ne kadar II. Dünya Savaşından hemen sonraki yıllara nazaran biraz daha yavaşlamış isede, A. B. D. nin, gıda maddeleri üretimini artırma hususunda en büyük dayanağı olan verim artırıcı teknolojilerdeki ilerlemeler devam etmektedir. Ayrıca, yılda çift mahsul alma konusunda büyük bir potansiyel mevcut bulunmakta ve halen çiftçiler bu potansiyelden büyük ölçüde yararlanmaktadırlar. A. B. D. nin gıda maddeleri ihracatında karşılaştığı uzun dönemli sınırlayacağı faktörlerin en önemlisi, muhtemelen, toprak erozyonudur.

A. B. D. nin uzun dönemde tarım ürünleri artışını sınırlayabilecek bir diğer faktör de sulama suyu kıtlığı olabilecektir. Tarımdaki verimliliği tehdit eden bu tehlikelere rağmen, önümüzdeki yıllarda, verimlilik artışlarına ve çift mahsul uygulamasına paralel olarak, bu ülkenin ihraç imkânlarının artması beklenmektedir. Yönetimin, yaygın toprak erozyonu tehlikesine karşı harekete geçmemesi halinde, Kongrenin, insiyatifi ele alması muhtemeldir. Ayrıca, tarımdaki yakıt sarfiyatını azaltmak amacıyla tasarlanmış alan "asgari sürüm" uygulamasının giderek yaygınlık kazanmasının da, beklenmedik bir şekilde, toprak erozyonunu azalttığı görülmektedir.

Bu iki süper güç arasında, ticari alanda, gelişen ilişkilerde karşılıklı fakat simetrik olmıyan bir bağımlılık mevcuttur, Sovyetler Birliğinin, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak, A. B. D. ürünlerine olan bağımlılığı; A. B. D. nin Sovyet pazarlarına olan bağımlılığından daha büyüktür. Sovyetler Birliği A. B. D. nden yaptığı ithalâtı ister doğrudan doğruya ister dolaylı yollardan gerçekleştirsin bunun imkân dahiline sokulması, ancak, A. B. D. nin sahip olduğu ihracat potansiyeli ile sağlanabilmektedir. Sovyetler

Birliğine uygulanan tahıl ambargosu, A. B. D. nin bu ülkeye doğrudan doğruya yaptığı sevkiyatı durdurabilecekse de toplam ihracat üzerinde önemli bir değişiklik yapmayacaktır. Kanada ve Avustralya'nın da, acil ve önemli hallerde beklediği şekilde, ambargoya katılması halinde Sovyet ithalâtı azalabilecek ve dolayısıyla A. B. D. nden yapılan sevkiyat da yavaşlayabilecektir. Böyle bir durumda A. B. D. Hükümeti, destekleme politikalarına başvurarak tarım alanlarının bir kısmını ekim dışına çıkarabilecektir. II. Dünya Savaşından bu yana geniş ölçüde başvurulan bu uygulamaya 1982 yılında, sınırlı bir ölçü içinde yeniden dönülmüştür.

Tansiyonun Düşürülmesi :

Tarımdaki kuvvet dengesinin A. B. D. lehine değişmesi, bu ülkeye, Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini yeniden düzenleme konusunda bir fırsat bahsetmektedir. Zira, bu iki güç arasındaki denge eşit bir biçimde kurulduğu zaman, bunlardan herhangi birinin büyük bir girişimde bulunması mümkün olamamaktadır. Halen, stratejik yönden önemli olan gıda sektöründe dengenin, kesin bir şekilde, A. B. D. lehine değişmiş olması dolayısıyla, bu ülkenin, sahip olduğu üstünlüğe dayanarak harekete geçmesi mümkün olabilecektir.

Sovyetler Birliği için bir talihsizlik olan tarım sektöründeki gerileme, Washington ve Moskova arasındaki gerilimi azaltma konusunda, tam zamanında ortaya çıkmış, bir fırsat teşkil etmektedir. Silâhlanma yarışının yavaşlatılması, Reagan yönetimi için, bu konuda güzel bir başlangıç olacaktır. A. B. D. kamu oyununda Sovyetler Birliğine karşı sert bir politika uygulamakla tanınan Başkan Reagan, Sovyetler Birliği ile hem nükleer hem de klâsik silâhların azaltılması amacıyla, müzakerelere başlayabilmek için müsait bir pozisyona sahip bulunmaktadır. Sertlikten yana bir politikayı benimsemiş olan Başkan Richard Nixon'un, Çin'in kapısını aralamaya muvaffak olarak, tarihte kendisine bir yer sağlaması gibi, Başkan Ronald Reagan da A. B. D. - Sovyetler Birliği münasebetlerinde yeni bir devir açabilir. Dış politikada, önemli bir konuda, inisiyatif ele alıp harekete geçmemesi halinde Reagan yönetimi, tarih kitaplarında, ancak, bugüne kadar emsalî görülmemiş bir bütçe açığını gerçekleştirmiş olması dolayısıyla yer alabilecektir.

Sovyetler Birliğinde hüküm sürmekte olan şartlar da, bu ülkenin, dikkatlerini dahilinde yapılacak reformlara teksif edebilmesi için, milletlerarası tansiyonu düşürebilecek bir A. B. D. insiyatifine olumlu cevap vermesini gerektirecek bir mahiyet arz etmektedir. Başkan Brezhnev, 1982 yılının başlarında, füze sayısını dondurma konusunda yaptığı konuşmada; "Bu amaçla, mutlaka gerekli olanın dışında, tek bir ruble harcamadık ve bundan sonra da harcamıyacağız" demiştir. Marshall Goldman'ın belirttiği gibi, bu konuşma, askerî meseleler söz konusu olduğu zaman maliyet mülhazalarını bir kenara iten, Sovyetler liderlerinin geçmiş beyanlarından büyük bir farklılık göstermekte ve ayrıca Sovyetlerin, önceliklerini yeniden belirleme konusuna gösterdikleri ilgiyi de yansıtmaktadır.

A. B. D. yönünden, asıl mesele, iki ülke arasındaki gerginliği azaltmak için bu yeni üstünlüğün nasıl kullanılabilceğine karar verebilmektir. A. B. D. Sovyet ilişkilerinde gıda maddelerinin bir manivelâ olarak kullanılabilmesi bu aracın bünyesindeki sınırlamaların iyice anlaşılmasını gerekli kılmaktadır. Her ne kadar; A. B. D., Kanada ve Avustralya'nın müştereken uyguladığı bu tahıl ambargosu, Sovyetlerin askerî alanda girişebilecekleri köklü bir hareketi kontrol altında tutabilecekse de, A. B. D. nin ihraç edilebilir tahıllarından yararlanabilme imkânını, Avrupa'daki tanklar ve nükleer savaş başlıklarıyla birlikte, silâhları azaltmak için müzakerelerin yürütüldüğü masaya koyabilmesi pek öyle sanıldığı kadar kolay olmayacaktır. Sovyetler Birliği açısından, bu ülkenin, bir kaç yıl üst üste devam eden bir kuraklıkla karşılaşan Hindistan'ın, bu kuraklıktan hemen sonra ithal ettiği tahılın dört katına eşit bir tahıl ithal etme durumunda kalması, oldukça itibar kırıcı bir hadise olmaktadır. Öte yandan doğrudan doğruya silâhların azaltılması meselesine bağlamak suretiyle bu eksikliği teşhir etmek de Sovyetler Birliğinin millî gururuna yöneltmiş aşırı bir hareket teşkil edecektir.

Sovyetler Birliği, daha şimdiden, A. B. D. nin gıda maddelerini politik amaçlara alet etmesine karşı koyacağını belirtmiştir. 1982 yılının 24 Mayıs günü, yeni "gıda programı" nın esaslarını açıklıyan bir konuşmasında Başkan Brezhnev; "Bazı ülkelerin liderleri, tahıl satışı gibi alelâde ticari muameleleri ülkemiz üzerinde uygulanacak bir baskı aracı olarak kullanmaya gayret sarfediyorlar"

demıştır. A. B. D. nin kısmen zikredilmediği bu belâgatlı sözler, Sovyetlerin, karşılaştığı dilemmanın tamamen farkında olduklarını, fakat, baskıya da pek öyle kolayca boyun eğmiyeceklerini göstermektedir.

Sovyetler Birliğine büyük miktarda gıda maddeleri sevkiyatı önemli bir ticari muamele olmakla beraber sadece ekonomik yarar sağlamakla kalmamakta, ayrıca Sovyet nükleer taarruzlarına karşı bir nevi sigorta da oluşturmaktadır. Her ne kadar, belli başlı gıda maddeleri kaynaklarını tahrip etme ihtimali, tek başına, Sovyet nükleer taarruzunu önlemeye yetmiyecekse de şüphesiz ki önemli bir sınırlayıcı faktör olacaktır. İki ülke arasındaki gerilimin azaltılması, Moskova açısından cazip olmakla beraber, Washington'a da önemli yararlar sağlayabilecek bir hadisedir. Zira A. B. D. nin askerî harcamaları artırması, bütçe açıklarının emsal görülmemiş bir seviyeye ulaşmasına sebep olmaktadır.

Bu iki süper güç arasındaki gıda maddeleri ilişkisinin, otomatik olarak, Doğu ile Batı arasında yeni bir barış ve işbirliği dönemi açması beklenmemelidir. Fakat, akılcıca kullanılması halinde, bu ilişki, üzerine daha iyi münasebetlerin bina edilebileceği sağlam bir temel teşkil edebilecektir. Bu iki ülke arasındaki gıda maddeleri bağlantısı, uzun dönemde, diğer alanlarda da önemli değişiklikler vaad etmektedir. Bu konuda sık sık cereyan etmekte olan müzakereler, diğer konularda da, aynı yola başvurulmasına ve yeni müzakerelerin cereyanına yol açabilecektir. Halen, iki ülkenin, aralarında mevcut ve büyük miktarlara baliğ olan gıda maddeleri ticaretini karşılıklı menfaatlerine uygun mütalâa etmeleri gibi, tarım dışında kalan alanlardaki ticarete, ilmi araştırmalarda ve hatta fezanın keşfinde işbirliği yapmayı da kendi yararlarına uygun bulmaları muhtemel görülmektedir.

Tarım konusundaki kuvvet dengesinin değişmesinin asıl önemi, gıda maddelerinin, siyasi bir manivelâ olarak kullanılmasından ziyade, ticari bağlantıların iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler üzerinde yaratacağı psikolojik tesirlerde aranmalıdır. Uzun kuyruklar oluşturan ve A. B. D. ndeki çiftçileri Sovyetler Birliğindeki tüketicilerle irtibatlandıran tahıl yüklü gemiler, uzun dönemde iki ülke arasındaki siyasi münasebetleri de değişikliğe uğratacak olan, yeni ve önemli bir ekonomik bağlantıyı temsil etmektedir.

HABERLER

Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı Genel Kurulu

Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı'nın Olağan Genel Kurul Toplantısı 5 Mayıs 1984 tarihinde Kurumumuz salonunda yapıldı. Türk Kooperatifçilik Kurumu Başkanı Nurettin Hazar'ın Başkanlığında Enver Tuncalp, İrfan Ünver Nasrattınoğlu ve Bülent Akbaş'tan oluşan Divan Yönetiminde yapılan toplantıda Vakıf Yönetim Kurulu tarafından hazırlanan Çalışma Raporu ve yeni dönem Faaliyet Raporu okunarak müzakere edildi. Vakıf Başkanı Hikmet Biçentürk yaptığı konuşmada Kooperatör Bankaların da Vakıfta yer almalarını istedi.

XI. TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KONGRESİ HAZIRLIKLARI SÜRÜYOR

Kurumumuz tarafından düzenlenen XI. Türk Kooperatifçilik Kongresi'nin hazırlık çalışmaları yoğun bir biçimde sürüyor. Doç. Dr. Rasih Demirci Başkanlığında, Dr. Şenol Erdoğan, M. Nedim Yılmaz, Nail Tan, Dr. Taner Kırıl ve İrfan Ünver Nasrattınoğlu'ndan oluşan Tertip Komitesince gerçekleştirilen faaliyetler şunlardır :

— Kongreye 20'den fazla ülkeden Kooperatifçi bilim adamı ve uzmanlar davet edilmişlerdir;

— Kongreden önce bütün bildiriler kitap haline getirileceğinden Komiteye intikal eden bildiriler yabancı dile - veya Türkçeye - tercüme ettirilmektedir. Zira bildiriler Türkçe veya bir yabancı dilde (İngilizce, Fransızca, Almanca) bastırılacaktır;

— Kongre çalışmaları Millî Kütüphane salonunda yapılacaktır;

— Kongre salonunda 18 - 21 Aralık 1984 tarihlerinde bir PTT Şubesi açılacak; muhtemelen Kongrenin başladığı gün bir "İlk Gün Damgası" tathik edilecektir;

— Millî Piyango'nun 19 Aralık çekilişiyle ilgili biletlerin üzerinde "Türk Kooperatifçilik Kongresi" amblemi bulunacaktır.

— Tekel Genel Müdürlüğünce Kongreyle ilgili bir özel sigaranın üretilmesi beklenmektedir;

— Yabancı Kooperatif uzmanlarının, ülkemizin çeşitli tarihi ve turistik yerlerini gezmelerini temin için ayrı bir çalışma yapılmaktadır.

IX. TÜRK KOOPERATİFÇİLİK HAFTASI KUTLANDI

IX. Türk Kooperatifçilik Haftası 29 Haziran - 5 Temmuz 1984 tarihleri arasında Ankara ve Silifke'de kutlandı.

29 Haziranda Atatürk'ün Anıt Kabrine gidilerek saygı durumunda bulunulmuş ve Mozoleyeye çiçek konulmuştur. Aynı gün T. C. Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü önündeki Mithat Paşa Anıtına çelenk konulmuş ve saygı durumunda bulunulmuştur. Daha sonra Kurumumuz salonunda Yönetim Kurulu Başkanımız Nurettin Hazar tarafından bir basın toplantısı yapılmıştır.

Kurumumuz salonunda düzenlenen Edirne yöresi El Sanatları Sergisi de 29 Haziranda törenle açılmıştır.

Silifke'deki törenler 5 Haziranda Atatürk Anıtı önünde saygı duruşu ile başlamıştır. Halk Eğitimi Merkezi salonundaki toplantıda Doç. Dr. Rasih Demirci, Akın Şehirlioğlu, Hüsnü Poyraz, Mehmet Gönen birer konuşma yapmışlar, toplantıya Ayhan İnal, Bülent Akbaş, Aslan Türe yönetmişlerdir. Silifke'ye giden Türk Kooperatifçilik Kurumu Heyeti. yöredeki kooperatifçilikle ilgili tesisleri gezmişlerdir.

CIRIEC TOPLANTISINA KURUMUMUZ DA İŞTİRAK ETTİ

SRIEC (Milletlerarası Toplum Sosyal ve Kooperatif Ekonomisi Araştırma ve Danışma Merkezi)'nin İtalya'da yapılan XV. nci Kongresi'ne ilk defa Kurumumuz da iştirak etti. Yönetim Kurulu

HABERLER

Üyeleri Dr. Şenol Erdoğan, Özdemir Ünsal ve İ. Akın Şehirlioğlu'nun Kurumumuz adına iştirak ettikleri Kongre 15 - 18 Nisan 1984 tarihlerinde Floransa Şehrinde toplandı.

KARINCA DERGİMİZ 50 YAŞINDA

Birinci sayısı 1934 yılının Haziran ayında yayımlanan KARINCA Dergimiz, aralıksız 50 yıl süreyle neşredilmiş ve 50. Şeref Yılı'nı geçtiğimiz Haziran ayında idrak etmiştir. Özel sayı olarak neşredilen 50. yıl (570. Sayı) Şeref Sayısının muhtevası ve hacmi de genişletilmiştir.

becya

Bugün arkadaşınız Aysel'in nikahı var...

Biriniz paraları
toplasın... Biriniz koşsun
İş Bankası'na... Alsın
bir "Mavi Armağan".

Sunun Aysel'e. Arkadaşça...
en iyi dileklerle.

O, beğendiği gibi değer-
lendirsin "Mavi Armağan"ını...
İster balayında... İster
döndükten sonra.

Aysel'in bugün
en mutlu günü.
Paylaşın bu mutluluğu.

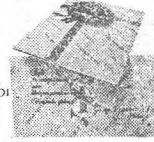

"Mavi Armağan", seçkin,
saygın bir para
armağan etme
biçimidir.

İş Bankası'nda hesabı
olsun olmasın, herkes
"Mavi Armağan" dan
yararlanabilir.

Armağan edeceği parayı Mavi Armağan
olarak sunmak isteyen, bir İş Bankası'na
uğrar... Sunacağı kimsenin adını, soyadını
özel "Ödeme Çeki"ne yazdırır... Armağan
etmeyi düşündüğü parayı yatırır... Özel zarfı
içinde Mavi Armağan'ı alır.

Sunulan kimse, Mavi Armağan'ın ödeme
çeki'ni dilediği İş Bankası'na getirir...
Parasını gönlünce değerlendirir.

TÜRKİYE İŞ BANKASI

"Paranızın, istikbalinizin emniyeti."

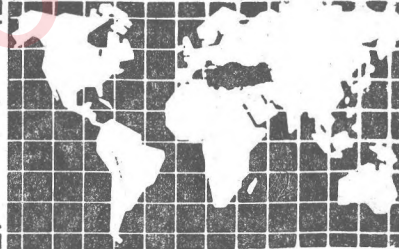
1984 İYİ BİR YIL OLACAK

ÜRETİMİMİZ İÇİN...

Türkiye Emlak Kredi Bankası yüksek üretim düzeyinin ülkenin ekonomik gelişmesindeki yaşamsal önemini ve banka kredilerinin yüksek üretimini sağlamak için ne kadar gerekli olduğunu bilen bankadır.

Ne de olsa,
özel kanunla kurulmuş bir devlet bankasıdır.

Emlak Kredi
Emlak Kredi'ye geleceklere
"1984 iyi bir yıl olacak" diyor.

**TÜRKİYE
EMLAK KREDİ
BANKASI**

"Güçlü Devlet Bankası"

KOOPERATİFÇİLİK

Founded in 1931

Kooperatifçilik is the publication of the Turkish Co-operative Association, it is published four times a year. The subscription price to the review is \$ 4 a year, air mail included, Correspondance relating to the review should be sent to «Türk Kopperatifçilik Kurumu, Mithatpaşo Caddesi 38/A, Ankara - Turkey.»

The Turkish Co-operative Association assumes no responsibility for the views expressed by authors whose articles appear in Kooperatifçilik.

Proprietor on behalt or
The Turkish Co-operative Association
Nurettin HAZAR

Editor - in - chief
Doç. Dr. Rasih DEMİRCİ

Editorial Board
Kâzım SEÇER
Doç. Dr. Rasih DEMİRCİ — İ.Ü. NASRATTINOĞLU
Bülent AKBAŞ — Alâaddin KORKMAZ

Each issue of the review will contain some articles, research notes, communications book review, announcement and news notes on Co-operatives in English or French language. But the review is mainly issued for the Turkish readers. For that reason the contens will be mainly Turkish.

Managing Board

Nurettin HAZAR	: President
Niyazi YÜKSEL	: Vice President
Kâzım SEÇER	: Treasurer
Bülent AKBAŞ	: Member
Hikmet BİÇENTÜRK	: »
Doç. Dr. Rasih DEMİRCİ	: »
Dr. Şenol ERDOĞAN	: »
Mehmet GÖNEN	: »
Aydın İMAMOĞLU	: »
Ayhan İNAL	: »
İrfan Ünver NASRATTINOĞLU	: »
Akın ŞEHİRLİOĞLU	: »
Nail TAN	: »
Özdemir ÜNSAL	: »
Nedim YILMAZ	: »

BOARD OR AUDITORS

Sezai YÖRÜK	: President
Turan TEKELİ	: Member
Ömer Nafi GÜVENLİ	: »

**Türkiye'nin
Dünyada da
Büyük
Bankası**

T.C. ZIRAAT BANKASI